

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**AMASYA II. BAYEZİD İL HALK KÜTÜPHANESİ'NDE
BULUNAN KİRÂAT VE TECVİD KONULU YAZMA
ESERLER**

Yüksek Lisans Tezi

Azim KARTAL

Danışman

Doç. Dr. Yaşar AKASLAN

Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi tarafından PYO. ILH. 1904.21.005 proje numarası ile desteklenmiştir.

SAMSUN

2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☐ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☒

25 /05/ 2023
Azim KARTAL

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : AMASYA II. BAYEZİD İL HALK KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN KİRÂAT VE TECVİD KONULU YAZMA ESERLER

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 25/05/2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 15

Tek kaynak oranı : % 5 çıkmıştır.

25/05/2023
Doç. Dr. Yaşar AKASLAN

ÖZET

AMASYA II. BAYEZİD İL HALK KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN KİRÂAT VE TECVİD KONULU YAZMA ESERLER

Azim KARTAL
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans, Haziran/2023
Danışman: Doç. Dr. Yaşar AKASLAN

İslâmî ilimler içinde önemli bir yere sahip olan ve Kur'an tarihini de içinde barındıran kırâat ilminin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Cebrail (a.s.) ile ilk karşılaşmasıyla başladığını söylemek mümkündür. Sırasıyla sahâbe ve tabînin aldığı bu emanet günümüze kadar birçok âlimin hem eserleri hem de yetiştirdikleri talebeleri vasıtasıyla aktarılagelmiştir. Tedvin yönü ile belirli dönemlerde inkıta yaşanmış olsa da hıfz geleneği ile bu ilim nesilden nesile aktarılmıştır. Eser yönünden ülkemizin zengin bir kaynak birikimine sahip olduğu ehlince malumdur. Bu eserlerin önemli bir bölümü ülkemizin muhtelif kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu kütüphanlerden biriside Amasya'da bulunmaktadır. Çalışmada Amasya şehrinin tarihi ve kültürel miras zenginliği göz önünde bulundurularak Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan kırâat ve tecvid konulu yazma eserler ele alınmaktadır. Amasya Kütüphanesi bölge açısından da içerisinde barındırdığı yazma eserler bakımından önemli bir niteliğe sahiptir. Sadece İslâmî ilimlerle alakalı yazma bulunmayan kütüphanede, mecmua içindeki risâleler ve mükerrer eserler de ayrı ayrı hesaba katıldığında 4000'den fazla nüsha bulunmaktadır. Mükerrer olanları ve mecmuaları tek bir eser saydığımızda ise 278 gibi bir rakam ortaya çıkmaktadır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla Arapça, Farsça ve Osmanlıca olmak üzere kırâat ve tecvid konulu mükerrer nüshalar sayılmadığında 41 adet mensur ve manzum eser bulunmaktadır. Çalışmamızda bu eserlerin dili, içeriği, fiziki özellikleri, müellifi, müstensihi ve müelliflerin hayatları hakkında bilgiler verilmektedir. Alana dair yapılan çalışmalarda ilham kaynağı olabilecek bu telifât araştırmacılar için de yeni çalışma alanları ortaya koymaktadır. Çalışmada, Yazma Eserler Katalog kayıtları ve İsam veri tabanı karşılaştırılarak eserler not edilmiş ve mezkûr kütüphanede tarama yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kırâat, Yazma Eser, Kütüphane, Müellif, Nüsha, Varak

ABSTRACT

THE MANUSCRIPTS ON QIRAAT AND TAJWEED IN BAYEZİD II PROVINCIAL PUBLIC LIBRARY OF AMASYA

Azim KARTAL

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of İslamic Sciences Major Discipline

Master, June/2023

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Yaşar AKASLAN

It is possible to say that qiraat (Qur'anic readings), which has an important place among Islamic sciences, has emerged as a knowledge with the first encounter of Prophet Muhammad with Gabriel. Transmitted by his companions and their followers respectively, the knowledge of qiraat has reached the present day through the works of important scholars and their students. Although there have been interruptions in the transmission through tadwin (writing) at certain times, this knowledge has been transmitted through the tradition of hifz (memorization). It is clear that our country has a rich accumulation of manuscripts on qiraat and a significant number of these manuscripts is also found in our libraries. This thesis examines the manuscripts on qiraat and tajweed (rules of Qur'an recitation) found in Bayezid II Library of Amasya by taking into account both the city's status as the city of princes and its historical and cultural heritage. On the other hand, the library holds an important position in the region both in terms of its manuscripts and its cultural value. Apart from manuscripts related to Islamic sciences, there are more than 4,000 works, including risala (treatises) and majmu'a (collected volumes), in the library. When we count the duplicates and journals as a single work, there are 278 works. As far as we can reach, there are 41 works in prose and poetry related to qiraat and tajweed in Arabic, Persian, and Ottoman Turkish, excluding the duplicate copies. This thesis examines the language, content, physical features, authors, and scribes of these works as well as the life of mentioned authors. As a source of inspiration for studies related to qiraat, these works offer new research areas. The manuscripts of the library are listed, and the list of manuscripts are compared with the published manuscript catalog records and the ISAM library database.

Keywords: Qiraat, Manuscript, Library Author, Copy, Folio

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Kırâat ilmi, tarihi süreçte birçok âlimin yetiştiği bir disiplindir. Bu âlimlerin eserleri gerek şifahen gerekse tedvin faaliyetleri ile günümüze kadar ulaşmıştır. Söz konusu eserlerin önemli kısmı tahkik edilmiş bir kısmı ise üzerinde inceleme yapacak araştırmacıları beklemektedir.

Bu çalışmada, Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesin’de bulunan kırâat ve tecvid konulu yazma olan eserler ele alınmaktadır. Kırâat ilmiyle ilgili yazma eserler, bu alandaki bilginin ve uygulamaların özünü ve gelişimini içeren çok değerli kaynaklardır.

Bu çalışma, mezkûr kütüphane özelinde kütüphanelerde bulunan kırâat ilmi alakalı el yazması eserlerin önemini vurgulamayı ve bu eserlerin korunması ve araştırılması için bilincin artırılmasını hedeflemektedir. Ayrıca, bu kütüphanede yer alan kırâat ve tecvid temalı eserlerin içeriğini, tarihini ve etkisini daha geniş bir okuyucu kitlesiyle paylaşmayı amaçlamaktadır. Özellikle bu alanda çalışma yapmayı düşünen ilgi duyan öğrenciler ve araştırmacılar için bir kaynak niteliği taşıyacağını, yapılan araştırmalara da katkıda bulunacaktır.

Başta eserleri çalışmamıza konu olan müellifleri rahmetle yâd ederken çalışmada ilk günden beri rehberliğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Yaşar AKASLAN’a, savunma da juri üyeliğini kabul edip katkıda bulunan Doç. Dr. Hatice Şahin AYNUR’a ve Dr. Öğr. Üyesi Adem YEŞİLDAĞ’a, çözmekte güçlük yaşadığımız bazı eserleri okuma konusunda yardımcı olan arkadaşlarım Furkan TAYŞAN ve Muhammed DAŞTAN’a, Farsça eserleri okuma ve anlama konusunda yardımcı olan Abdul Rahman HANİF’e, özellikle bu yoğun süreçte yükümü hafifleterek desteklerini esirgemeyen kıymetli eşime, aileme ve eserlere ulaşmada araştırmamızı kolaylaştıran Amasya Yazma Eser Kütüphanesi çalışanlarına teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu, Amacı ve Yöntemi.....	1
1.1.1. Tezin Konusu	1
1.1.2. Tezin Amacı.....	1
1.1.3. Tezin Yöntemi	2
1.1.4. Tezin Problemi ve Sınırlılıkları.....	2
1.2. Kırâat İlmi.....	3
1.2.1. Hz. Peygamber (s.a.s.) Dönemi.....	3
1.2.2. Hz. Ebû Bekir Dönemi.....	4
1.2.3. Hz. Osman Dönemi.....	7
1.2.4. Kırâat İlmi ve Literatür	11
2. AMASYA SULTAN II. BAYEZİD KÜLLİYESİ VE KÜTÜPHANESİ.....	20
2.1. Amasya İlmi Tarihi	20
2.2. Amasya Sultan Bayezid Külliyesi'nin Tarihi	23
2.3. Külliye'nin Şekil Açısından Tanıtımı	25
2.3.1. Cami, Avlu ve Muvakkithane	25
2.3.2. Şadırvanlar ve Çeşme.....	29
2.3.3. Şehzâde Osman Türbesi.....	30
2.3.4. Mutimehane (Yemekhane) ve Tabhane	31
2.3.5. Evler, Ambarlar ve Ahır.....	32
2.3.6. Mektep ve Medrese	32
3. AMASYA II. BAYEZİD İL HALK KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN KİRÂAT VE TECVİD KONULU ESERLER.....	37
3.1. Kırâat Alanına Dair Yazılan Eserler	37
3.1.1. Nesir Tarzında Yazılan Eserler	37
3.1.1.1. et-Teyisîr fî'l-Kırâati's-Seb' (التيسير فى القراءات السبع)	37

3.1.1.2. Kenzü'l-Me'ânî fî Şerhi Hirzü'l-Emânî I (كنز المعاني في شرح حرز الأمانى).....	40
3.1.1.3. Kenzü'l-Me'ânî fî Şerhi Hirzü'l-Emânî II (كنز المعاني في شرح حرز الأمانى).....	41
3.1.1.4. Kurratü'l-'Ayn fî'l-Feth ve'l-Îmâle Beyne'l-Lafzeyn (قرة العين في الفتح و الإمالة بين اللفظين)	43
3.1.1.5. Tuhfetü'l-Enâm fî'l-Vakf 'ale'l-Hemz li Hamza ve Hişâm..... (تحفة الأنام في الوقف على الهمز لحمزة و هشام)	45
3.1.1.6. en-Neşr fî'l-Kırââtî'l-'Aşr (النشر في قراءات العشر).....	47
3.1.1.7. Tahbirü't-Teysîr (تحرير التيسير).....	49
3.1.1.8. Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-Kırââtî'l-'Aşr..... (شرح طيبة النشر في القراءات العشر)	51
3.1.1.9. el-Büdûru'z-Zâhire fî'l-Kırââtî'l-'Aşri'l-Mütevâtire (البدور الظاهرة في القراءات العشر المتواتر)	53
3.1.1.10. İthâfu Fuzalâi'l-Beşer fî'l-Kırââtî'l-Erba'ate 'Aşer (إتحاف فضلاء البشر في القراءات الأربعة عشر)	55
3.1.1.11. Miftâhu Şerhi Hirzi'l-Emânî (مفتاح شرح حرز الأمانى).....	57
3.1.1.12. Mesâilü'l-Vakfî Hamza ve Hişâm (مسائل الوقف حمزة و هشام).....	57
3.1.1.13. Risâle fî Beyâni Ta'dâdi'l-Vakfî'l-Lâzım..... (رسالة في بيان تعداد الوقف اللازم)	59
3.1.1.14. Risâle fî Beyâni Ta'dâdi Vakfî'l-Mûcib li'l-Küfri fî'l-Kur'ân (رسالة في بيان تعداد وقف المجيب للكفر في القرآن)	60
3.1.1.15. Risâle fî Kırâati Sûreti'l-Fâtîha (رسالة في قراءة سورة الفاتحة).....	61
3.1.1.16. Risâletü'l-Hatâya fî'l-Kur'ân (رسالة الخطايا في قرآن).....	62
3.1.2. Nazım Tarzında Yazılan Eserler.....	63
3.1.2.1. Hirzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî (حرز الأمانى ووجه التهاني).....	63
3.1.2.2. Kasîde fî Kırâati'l-Kur'ân (قصيدة في قراءة القرآن).....	67
3.1.2.3. ed-Dürretü'l-Mudiyye (الدرة المضيئة).....	69
3.1.2.4. Tayyibetü'n-Neşr fî'l-Kırââtî'l-'Aşr (طيبة النشر في القراءات العشر).....	72
3.2. Tecvid Alanında Yazılan Eserler.....	73
3.2.1. Nesir Tarzında Yazılan Eserler.....	73
3.2.1.1. Risâle fî mâ lâ Yecûzü'l-Vakf 'aleyhi fî'l-Kur'ân..... (رسالة في ما لا يجوز الوقف عليه في القرآن)	73
3.2.1.2. 'Îlelü'l-Vukûf (علل الوقوف).....	75
3.2.1.3. el-Havâşî'l-Müfehhome (الحواشي المفهومة).....	77
3.2.1.4. Beyân'ül-Müşkilât 'alel-Mübtediîn min Ciheti't-Tecvîd fî'l-Kur'ânî'l-Mübîn (بيان (المشكلات على المبتدئين من جهة التجويد في القرآن المبين)	79
3.2.1.5. ed-Dürü'l-Yetîm (الدر اليتيم).....	80

3.2.1.6. ed-Dekâikü'l-Muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime	82
(الدقائق المحكمة فى شرح المقدمة)	82
3.2.1.7. Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye (شرح مقدمة الجزرية)	84
3.2.1.8. Buğyetü'l-Mûrtâd li Tashîhi'd-Dâd (بغية المرتاد لتصحيح الضاد)	86
3.2.1.9. el-Minahu'l-Fikriyye fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye.....	88
(المنح الفكرية فى شرح المقدمة الجزرية)	88
3.2.1.10. et-Ta'lik 'ale'ş-Şâtibiyye (التعليق على الشاطبية).....	90
3.2.1.11. Terceme-i Mukaddimetü'l-Cezeriyye (ترجم مقدمة الجزرية).....	91
3.2.1.12. Şerhu Dürri'l-yetîm (شرح در اليتيم).....	92
3.2.1.13. Risâle fî Beyâni Mehârici'l-Hurûf (رسالة فى بيان مخارج الحروف)	93
3.2.1.14. Risâletü't-Tecvîd (رسالة التجويد).....	95
3.2.1.15. Risâle fî Tertîli'l-Kur'ân (رسالة فى ترتيب القرآن)	98
3.2.1.16. Tecvîd-i Kavâid-i Kur'ân (تجويد قواعد القرآن)	99
3.2.1.17. Tecvid-i Karabaş (تجويد قرياش).....	101
3.2.1.18. Risâle fî Beyâni Kırâati'l-Kur'ân (رسالة فى بيان قراءة القرآن)	103
3.2.1.19. Usûlü Tilâveti'l-Kur'ân (أصول تلاوت القرآن)	104
3.2.1.20. Risâle der Tecvîd-i Kur'ân.....	104
3.2.2. Nazım Tarzı Eserler	107
3.2.2.1. el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye (المقدمة الجزرية).....	107
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	114
ÖZ GEÇMİŞ.....	119

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlühû
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
nşr.	: Neşreden
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
vd.	: ve diğerleri
V.G.M.A.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
YEK	: Yazma Eser Kütüphanesi
Thk.	: Tahkik eden

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Amacı ve Yöntemi

1.1.1. Tezin Konusu

Çalışmamızda Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nin kısa tarihçesi, özet olarak kırâat ilmi tarihi ve özelde bu kütüphanede bulunan kırâat ve tecvid muhtevalı yazma eserler konu edilecektir. Kütüphanenin kırâat ilmi bölümünde verilen tüm eserler bu çalışmaya alınmayacaktır. Zira kataloglamada yapılan yanlış tasniflerle kırâat ve tecvid ilmine ait olmayan eserleri de bu tasniflerde görmekteyiz. Bu bakımdan katalogda yer alıp da tezimizde yer vermediğimiz yazmalar çalışmamızda bulunmayacaktır. Ayrıca Kur'ân ve cüz yazmaları da çalışmaya dâhil edilmeyecektir. Tezimizde bu bağlamda kırâat ilmi, tarihi, yedi harf ve tecvid konuları etrafında kaleme alınan şerh ve hâşiyelere yer verilecektir. İlâveten çalışmamızda Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde kırâat alanıyla ilgili okunabilir durumda olan eserler incelenmektedir. Bununla birlikte hem İSAM veri tabanında hem de Yazma Eserler katalog taramada verilen bilgiler karşılaştırılarak ele alınacaktır.

1.1.2. Tezin Amacı

Tarihî sürecinde kırâat ilmi sahasında pek çok âlim yetişmiş ve bu alanda sayısız eser verilmiştir. Günümüze ulaşamamış bu telifattan birçoğunun sadece isimleri kaynaklarda geçerken bazılarının ismi dahi bilinmeden kaybolup gitmiştir. Bir kısmı ise yazma eserlerde üzerinde çalışma yapılmayı beklemektedir. Bu çalışmada Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan konusu kırâat ve tecvid muhtevalı yazma eserler ele alınacak olup herhangi bir dil ayrımı yapılmaksızın Arapça, Osmanlıca ve Farsça tüm yazma eserlere yer verilecektir. Kur'ân-ı Kerîm ve cüz yazmaları çalışmamızın dışındadır. Bu bağlamda kütüphanedeki yazma eserler üzerinde inceleme yapmak isteyen araştırmacılara da eserlere ve içeriğine ulaşma konusunda yol göstermeyi düşünüyoruz. Öte yandan çalışmamızda Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'ndeki yazma eserlerinin zenginliğine de dikkat çekmeyi hedefliyoruz. Çalışmamızdaki amaçlardan biri de tasnif ve kataloglamalarda gözden kaçan bazı bilgilerin tashihine yardımcı olmaktır. Nitekim özellikle yazma eserler için alanda bilgi sahibi kişilerin nezaretinde girilmesi gereken bilgilerin eleman yetersizliğinden dolayı gözden kaçabilme

ihtimali vardır. Bu durum etrafında tashih işlemine de işaret etmek hedeflerimizdendir.

1.1.3. Tezin Yöntemi

Çalışmada ilk olarak kısaca kırâat ilmi tarihine ve bu alanın klasik eserlerine değinilmiştir. Akabinde Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nin tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Başlangıç olarak Yazma Eserler katalog taramadan Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan kırâat ilmi ve tecvid ile alakalı yazma eserler kontrol edilip bilgileri toplanarak sonrasında İSAM veri tabanında bulunan bilgiler ile karşılaştırılmıştır. Sonrasında bizzat kütüphaneye gidilerek bu belgelere ulaşım sağlanıp kütüphanenin altyapısının el verdiği ölçüde kontrol edilmiştir. Aynı şekilde eser isimleri ile kalmayıp toplanan eserlerin yazarlarının ismiyle de arama yapıp başka eserler olup olmadığı araştırılmıştır. Bu eserlerin durumu, yazı türleri, yazarları ve müstensihleri kontrol edilerek tablolar hâlinde bilgileri verilmiştir. Her bir tablo sunulurken alakalı eserin içeriği ve yazarı hakkında bilgiler de eklenmiştir. Farklı dillerde olan eserler hakkında bu dili bilen ve yazma eser hakkında bilgileri olan kişilerden yardım alınarak eserler tanıtılmıştır. Tamamen mürekkebi akmış ve okunması imkânsız olan eserler hakkında ise fiziki bilgiler verilerek yetinilecektir.

1.1.4. Tezin Problemi ve Sınırlılıkları

Ülkemizin birçok şehrinde yazma eserler bulunmaktadır. Farklı illerde bulunan bu yazma eserler merkez olarak belirlenip yazma eser kütüphaneleri oluşturulan illerde toplanmıştır. Eserlerin toplandığı merkez illerden birisi de Amasya'dır. El yazma eser olarak geniş bir kaynağa sahip olan bu kütüphane araştırmacılar tarafından fazla ilgi görmemektedir. Gerek eserlerin dili gerekse yazma eserlerin zor okunduğuna dair ön yargı sebebiyle çalışan araştırmacı sayısı oldukça azdır. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile eserlerin hem tanıtımı hem de araştırma yapmak isteyenler için bir kolaylık sağlayacağı kanaatindeyiz.

Kütüphanedeki eserler çalışmaya dahil edilirken hangi konuları ele aldıkları belirleyici olmuştur. Öncelikle kırâat ilmi bölümünde olan nüshalara odaklanılmış sonrasında ise içerisinde Kur'an yazması, Kur'an cüzü ve tefsir ile alakalı olanlar çalışma dışında bırakılmıştır. Konusu kırâat, tecvid ve vakf-ibtida ile alakalı olan Arapça, Farsça ve Osmanlıca nüshalar sırasıyla incelenmiştir.

1.2. Kırâat İlmi

İslâmî ilimler literatürü göz önünde bulundurulduğunda kırâat ilminin Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbe dönemindeki durumu hayli önem arz etmektedir. Bu dönemin anlaşılması da kırâat ilmini daha iyi kavramamıza katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla kırâat ilmi ile alakalı konuları beyan etmeden önce bu ilmin doğuşuna kaynaklık eden Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûl dönemi, cem‘ ve istinsah faaliyetlerini detaylara girmeksizin, konunun hacmini aşmayacak şekilde açıklamanın çalışmaya bir altyapı olması bakımından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1.2.1. Hz. Peygamber (s.a.s.) Dönemi

Bilindiği üzere milâdî 610 yılında Kur’ân-ı Kerîm nâzil olmaya başlamıştır. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vahye muhatap olduğuna çeşitli âyetler işaret etmektedir. “Rabbinden sana vahyolunana uy! O’ndan başka ilah yoktur! Müşriklerden yüz çevir!”¹ “Rabbinden sana vahyedilene uy! Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır!”² “(Rasûlüm!) Sen, sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret! O hâkimlerin en hayırlısıdır.”³ “Sen, sana vahyedilene sınıksız sarıl! Şüphesiz sen dosdoğru yoldasın.”⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.) vahyi aldığı zamanlarda Kur’ân’ı ezberlemek için acele etmiş, hiçbir lafzı kaçırmamaya çalışmıştır. Bu durum Allah’ın (c.c.) Hz. Peygamber’e (s.a.s.), Kur’ân’ı göğsünde koruyacağına ve lafzının tilâvet ile manasını anlaşılması konusunda kolaylık sağlayacağıyla alakalı güvence verinceye kadar sürmüştür.⁵ Bu çerçevede nâzil olan âyetler şu şekildedir:

“(Rasûlüm!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma! Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir.”⁶

“Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. Sana onun vahyi tamamlanmazdan önce Kur’ân’ı (okumakta) acele etme ve ‘Rabbim, benim ilmimi artır’ de!”⁷

Allah (c.c.), Kur’ân’ı Peygamberimizin kalbine vahyetmiş ve Kur’ân ve ilim konusunda Müslümanların yetkilisi kılmıştır. Ashâb-ı kirâm’ın da Kur’ân’ı

¹ el-En‘âm 6/106.

² el-Ahzâb 33/2.

³ Yûnus 10/109.

⁴ ez-Zuhruf 43/43.

⁵ İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâati* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 25.

⁶ el-Kıyâme 75/16-17.

⁷ Tâ-hâ 20/114.

öğrenmek ve onu ellerinden geldiği kadar ezberleme konusundaki çabaları bilinen bir gerçektir.⁸ Öyle ki Hz. Peygamber (s.a.s.) bir taraftan tebliğ vazifesini yerine getirirken diğer taraftan sahâbesini Kur’ân okumaya ve ezberlemeye teşvik etmiştir. “Allah’ın kitabını okuyanlar, namaz kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden rızıktan gizli ve açık -Allah için- sarf edenler, asla zarara uğramayacak bir ticaret umarlar.”⁹ mealindeki âyet gibi birçok ilahi buyruğun yanı sıra Peygamberimizin de konuyla alakalı pek çok ifadesi zikredilebilir.¹⁰

Hz. Peygamber (s.a.s.) hıfzedilen âyetlerin unutulma ihtimallerine karşı okuma yazma bilen sahâbîlerden bazılarını vahiy kâtibi olarak görevlendirmiştir. Fakat bunların sayıları hakkında çeşitli rivâyetler vardır.¹¹ Yine Rasûlullah döneminde bir veya birçok âyet unutulsa bile Hz. Peygamber’e (s.a.s.) danışılarak bu sorun giderilebilmekteydi. Bu dönemde Kur’ân hiçbir zaman tamamen kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmamış, kimse bu hususta endişelenmemiştir. Dolayısıyla vahiyleri kaç kişinin yazdığı, kaç kişinin inen âyetleri hıfzettiği hususu bu dönemin değil Allah Rasûlü’nün vefatından sonra halife olan Hz. Ebû Bekir döneminin konusu olacaktır.

1.2.2. Hz. Ebû Bekir Dönemi

Âyetlerle de belirtildiği üzere peygamberler vahiy alan beşerlerdir. “De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim...”¹² Bununla birlikte “Her canlı ölümü tadacaktır...”¹³ âyeti gereğince Hz. Peygamber (s.a.s.) de beşerî âlemdeki süresini miladi 632 yılında tamamlamıştır.

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vefatından önce Cebrail (a.s.) her yıl ramazan ayında o vakte kadar nüzûl olan âyetleri toplu olarak kendisine okumuş, Hz. Peygamber (s.a.s.) de ona okumuştur. Rasûlullah ve ashâbın Kur’ân’ı ezberlemesine ek olarak Peygamberimizin âyetleri yazdırması Kur’ân’ın ileride bir kitap hâline gelebileceğine işaret etmektedir. Allah (c.c.) tarafından gönderilen diğer kutsal kitaplar (Tevrat, Zebûr ve İncil) da kitap şeklini almıştır. Kur’ân-ı Kerîm bu

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh* (İstanbul, 1315), 6/109; İsmail Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kiraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 26.

⁹ el-Fâtır 35/29

¹⁰ Mustafa Atilla Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 27.

¹¹ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâati*, 145.

¹² el-Kehf 18/110.

¹³ Âl-i İmrân 3/185.

kitaplardan bahsederken ileride kendisinin de (daha muhkem bir şekilde) kitaplaşacağına delalet etmiştir.¹⁴ Ancak bu faaliyet daha önce de belirtildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde gerçekleşmemiştir.

Din ve bilginin kaynağı olan Kur'ân, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde kayda alınmış olsa da daha ziyade insanların zihinlerinde muhafaza edilmiştir. Yazılı kaynaklar ise ezberin yerini tutabilecek durumda değildir. Ancak Kur'ân'ı ezberlemiş olan sahâbîler ya cephelerde şehit düşmüşler ya fethedilen bölgelere tebliğ vazifesini icra etmek üzere gitmişlerdir. Bu, Kur'ân'ı ezbere bilenlerin sayısının sürekli azalmasına yol açmıştır. Yemâme savaşında hafızların şehit olması ise endişeleri doruk noktasına çıkarmıştır. Çok sayıda hafız şehit olduğu için Hz. Ömer telaşlanmış ve Kur'ân'ın toplanması fikrini Hz. Ebû Bekir'e açmıştır. Hz. Ebû Bekir ilk önce Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yapmadığı böyle bir işi kendisinin de yapamayacağını ifade etmiştir. Fakat daha sonra ikna olup Kur'ân'ı kitap hâline getirme işine onay vermiştir.¹⁵ Hz. Ebû Bekir böylesi bir işin zorluklarının farkında olduğundan dolayı bu konuda oldukça ihtiyatlı davranmıştır. Mushafa yazılacak olan âyetlerin kabul edilmesinde iki şart ileri sürülmüştür. Bunlardan birisi âyetin veya âyetlerin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) huzurunda yazılmış olmasıdır. Diğeri ise âyetlerin ezberlenmiş olmasıdır.¹⁶

Kur'ân-ı Kerîm'in iki kapak arasına alınarak "Mushaf" adıyla kitaplaştırılması konusunda çok hassas davranılmıştır. Kur'ân, Mushaf hâline getirilirken büyük bir titizlikle kurallar belirlenmiştir. Öyle ki toplanan Mushafın Kur'ân'dan başka kitap olmadığına kimsenin şüphesi olmasın istenmiştir. Bununla birlikte tüm sahâbeye ilan edilerek, yazılı âyet metni bulunduranların getirmeleri istenmiştir.¹⁷ Fakat her yazılı hâlde getirilen metinler toplanarak bu Mushafın içine konulmamıştır.

Sahâbîler de Kur'ân'ın kitap hâline getirilmesi konusunda çok ihtiyatlı davranmışlardır. Bunun için sahâbîlerden Ömer, Osman, Ali, Abdullah b. Zübeyr, Übey b. Ka'b, İbn Mes'ud, Abdullah b. Abbas, Talha, Abdullah b. Saîd, Abdullah b. Ömer, Huzeyfe, Ebû Hüreyre, Hâlid b. el-Velîd, Ebû Musâ el-Eş'arî, Ebû Zeyd ve

¹⁴ Abdülhamit Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 53-54.

¹⁵ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 3, 4; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 54-55. Detaylar için bkz. Yaşar Akaslan, Kur'ân'ın Cem'i Meselesine Süyûtî Vechesinden Bir Bakış", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 139-168.

¹⁶ Celâlüddîn Abdurrahman Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Matbaa Hicâzî, 1368), 1/60; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 171.

¹⁷ es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1/77-78; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 37.

Ebû Derdâ'dan oluşan bir komisyon kurulmuştur.¹⁸ Özellikle bu komisyonun başkanı olan Zeyd b. Sâbit detaylı bir şekilde araştırma yapmıştır. Hurma kabuğunda, kürek kemiklerinde, deriler üzerinde, taş parçalarında ve hâfız sahâbîlerin ezberlerinde, özetle nerede Kur'ân'dan bir parça bulduysa hepsini bir araya getirmiştir. Sadece ezberlenmiş olan âyetlerle yetinmeyip, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) huzurunda yazılmış olduğuna dair en az iki şahit bulunmasını da şart koşmuştur. Böylece Kur'ân sayfalarında toplanmıştır.¹⁹ Toplanan bu Mushaf, vefatına kadar Hz. Ebû Bekir'in yanında muhafaza edilmiş, vefat ettiğinde Hz. Ömer'e geçmiş ve Hz. Ömer'in vefatıyla da Hz. Hafsa validemizde kalmıştır.²⁰

Görüldüğü üzere Kur'ân'ı toplamada ve muhafaza etme hususunda en üst seviyede özen gösterilmiştir. Kur'ân'ı toplamada gösterilen bu hassasiyet Kur'ân'a harici söz, kelime veya cümle girmesini engellemiştir. Ancak bu kez de başka konularda problemler ortaya çıkmaya başlamıştır.²¹

Hz. Ebû Bekir'in bu cem' faaliyeti, ümmet arasında okuyuş farklılıklarını ve buna bağlı olarak ortaya çıkan tartışmaları tümüyle kaldırmamıştır. Mushaf, sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Hafsa'nın yanlarında kalmıştır. Dolayısıyla topluma intikal etmemiş ve insanlar bu Mushaf etrafında toplanmaya davet edilmemiştir. Bu Mushaf toplumla paylaşılmış olsa da yazım bakımından fikir ayrılıklarına sebep olabilecek bir hattı bulunmaktadır. Bununla birlikte Mushaf'ta sûre terkihi hesaba katılmamaktadır. Netice olarak Hz. Osman ümmeti tek bir Mushaf etrafında toplayıncaya kadar, Kur'ân eğitimi hocalardan veya şahsi Mushaflardan yapılmıştır.²²

Hz. Osman'ın, Hz. Ebû Bekir'in himayesinde bulunan Mushafı istinsah faaliyetine girişmesi konusuna geçmeden önce Hz. Ömer'in Kur'ân'ın Mushaf hâline getirilmesinde oynadığı rol ve üstlendiği görevlerden bahsetmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Kur'ân'ın cem' olunmasını, Mushaf hâlinde yazılıp korunmasını Hz. Ebû Bekir'e teklif eden Hz. Ömer'dir. Kendisi de bu süreçte görev almıştır. Hz. Ömer

¹⁸ Ömer Nasuhî Bilmen, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Örnek Matbaası, 1955), 22.

¹⁹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 46-47.

²⁰ İbn Kesir, *Fezâilü'l-Kur'ân*, (Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm zeyli), (Mısır ty.), 9; Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 121.

²¹ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, nşr. Arthur Jeffery (Leiden: 1937), 21; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 167.

²² Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 59.

zamanında da tıpkı Hz. Ebû Bekir döneminde olduğu gibi Kur'ân'ı öğrenme, hıfzetme ve öğretme çalışmaları devam etmiştir.²³

Hz. Ömer döneminde İslâm devletinin sınırları Arap Yarımadası'nın ötesinde Şam, el-Cezire ve Mısır'ın batısına kadar uzanmıştır. Bir başka ifadeyle bu dönem İslâmî fütuhâtın hızlı ilerlediği bir dönemdir.²⁴ Genişleyen İslâm coğrafyasına da bu öğretim hizmetlerini sıhhatli bir şekilde ulaştırmak gerekmektedir. Hz. Ömer fethettiği bölgelerde okullar açmış ve buralara muallimler tayin etmiştir. Kur'ân okumak ve onunla amel edebilmek için gerekli olan eğitimin verilmesi adına önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ayrıca İslâm'ın yeni Müslüman olanlara öğretilmesi, tebliğ çalışmalarının yürütülmesi için sahâbîlerden yararlanmış, bu durum istinsah sürecini hızlandıran amillerden olmuştur. Fakat Kur'ân'ın tek bir nüsha hâlinde bulunması ve öğretiminin tamamen müşafeheye bağlı olması daha çok sayıda öğretici ihtiyacını da gerektirmektedir.²⁵

1.2.3. Hz. Osman Dönemi

Hülefâ-i Râşidîn'in üçüncüsü olan Hz. Osman'ın, Kur'ân-ı Kerîm'i çoğaltmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan biri belli bir bölgede öğrendikleri kırâate alışmış olan kimselerin çeşitli vesilelerle bir araya geldiklerinde birbirlerinden farklı okuyuşlarla karşılaşılıyor olmalarıdır. Zira bu Müslümanlar farklı sahâbîlerden Kur'an eğitimi almıştır. Ayrıca bu mesele kırâat farklılıklarını henüz tam olarak anlayamamış Müslümanlar arasında problem teşkil etmeye başlamıştır. Sonuç olarak bu durumu kabul etmekte zorlandıkları, dahası işi bazen birbirini tekfire kadar vardırıdıkları söylentileri Hz. Osman'ın kulağına gelmeye başlamıştır.²⁶ Ancak bardağı taşıran son damla hicretin 25. yılında Ermenistan fethi sırasında Iraklılarla Şamlılar arasında meydana gelen Kur'ân okuma konusundaki anlaşmazlıkları olmuştur. Çünkü Müslümanlar fark az olsa dahi çeşitli vecihlerle öğrendikleri kırâatleri okumuşlar, biri diğerinin kırâatini kabul etmemiş hatta birbirlerini küfürle itham etmişlerdir. Ermenistan'ın fethinden dönen Huzeyfe b. el-Yemân (ö. 36/656) bu bağlamda Hicaz'ın dışında tefrikanın had safhaya çıktığını ve bu soruna bir çözüm bulunması gerektiğini söylemiştir. Hz. Osman da ashâbın ve

²³ Muhammed Abdülhayy b. Abdilkebîr b. Muhammed Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Beyrut, ty.), 2/279.

²⁴ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, 53.

²⁵ Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, 2/279; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 39.

²⁶ Necati Tetik, *Kırâat İlminin Talimi: Başlangıçtan 19. Hicri Asra Kadar* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 51.

tabiînin Kur'ân'ın kırâat farklılıklarının problem teşkil ettiği noktasında ittifak ettiklerini görerek hicretin 25. yılında Kur'ân'ı istinsaha girişmiştir. Bu çerçevede Hz. Osman, Hz. Ebû Bekir zamanında cem' edilmiş olan, onun vefatıyla Hz. Ömer'e geçen ve onun da vefatıyla Hz. Hafsa'ya kalan Mushafı emaneten istemiştir.²⁷ Bu Mushaf, Zeyd b. Sabit başkanlığında, Abdullah b. Zübeyr, Said b. As ve Abdullah b. Hâris b. Hişâm'dan oluşan heyete verilmiştir. Böylelikle istinsah, ilk nüsha esas alınarak yapılmıştır.²⁸ Mushafların yazımını üstlenen heyetin dört üyesi bulunmaktadır ve bunlardan üçü Kureyşlilerden seçilmiştir. Kureyş lehçesini ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kırâat tarzını metne yansıtmaya çabasının bir nişanesi olan bu tedbirlerin telaffuzda gözetildiği söylenebilir.²⁹

Hz. Osman zamanında yapılan istinsah faaliyetinde kabul edilen şartlar şunlardır:

1. Çoğaltılacak olan Mushaf için Hz. Ebû Bekir zamanında toplanan Mushaf esas alınacak, istinsah bu şekilde yapılacaktır.

2. Bu Mushafta son şeklini bulmuş olan Kur'ân tespit edilecek ve tilâveti mensûh olan âyetler bu Mushafa konulmayacaktır.

3. Eğer lehçe konusunda komisyon üyeleri arasında bir anlaşmazlık çıkacak olursa Kureyş lehçesi tercih edilecektir. Bu bağlamda Hz. Osman istinsah heyetinde bulunan üç Kureyşli'ye şöyle demiştir: “Siz ve Zeyd b. Sâbit Kur'ân'dan herhangi bir şeyde ihtilaf ederseniz, onu Kureyş'in lûgati üzerine yazınız. Çünkü (Kur'ân) onların diliyle indirilmiştir.”³⁰

4. Mushaftan birkaç adet çoğaltılacak, bu nüshalar çeşitli İslâm memleketlerine gönderilecektir. Örnek olarak gönderilecek olan bu nüshaya uyan Mushaflar ile sayfeler korunacak, uymayanlar düzeltilecek, düzeltilemeyecek durumda olanlar ise imha edilecektir.

5. Sûreler günümüzde olduğu gibi birbirlerini takip edecek şekilde düzenlenecektir.

²⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Mısır: Matbaa Mustafa el-Bâbi'l-Halebî, 1954), 27; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 183.

²⁸ Hacı Önen, *Kırâat Tarihi ve Kırâat Farklılıklarının Kur'ân Tefsirine Etkisi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 44-45.

²⁹ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi* (Ankara: Otto Yayınları, 2020), 21.

³⁰ Buhârî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 2.

6. Bu nüshalar olabildiğince Kur'ân-ı Kerîm'in indiği harfleri ve farklı kırâat vecihlerini bünyesinde barındıracak şekilde yeniden yazılacaktır.³¹

Hiz. Osman'ın, Kur'ân'ı istinsah etmesindeki amaç onu sahih bir metin yapısına oturtmaktır. Böylelikle Müslümanları ortak bir Mushaf etrafında toplayabilecek, kırâat farklılıklarını da sahih olan Kur'ân lafzıyla sınırlandırabilecektir. Nihâyetinde kırâatlerin sınırını bu Mushaf etrafında sahih temele oturtabilecektir.³²

Hiz. Osman ve komisyonun sağlam bir zemine oturarak yürüttüğü bu faaliyetle çoğalttığı ve muayyen bölgelere gönderdiği Mushaflara, Hiz. Peygamber'e (s.a.s.) isnâd edilen muhtelif kırâatleri de barındıracak şekilde istinsah işlemi tamamlanmıştır.³³ Mümkünse tek Mushafta farklı okuyuşlara işaret edilmiştir. Mümkün olmadığı durumlarda ise ayrı Mushaflarda yazılması kararı alınmıştır. Bu sebeple yapılan işlemi Mushafın cem'i değil, kırâatlerin cem'ini ve tespitini de sağlamak amacıyla yapılan Mushaf istinsahı olarak görmek mümkündür.

Önceden de belirtildiği üzere Hiz. Osman'ın Kur'ân'ı istinsah etmesinin nedeni, farklı okuyuşların Müslümanlar arasında bir ihtilafa sebep olmasıdır. Medine'de tek bir Mushaf ile bazı sahâbîlerin kendileri için yazdıkları özel Mushaflar mevcuttu. Problemlerin çözülmesi için her yönüyle kabul edilmiş Mushafların okunması ve diğerlerinin imha edilmesi gerekmiştir.³⁴

Hiz. Osman'ın beldelere göndermiş olduğu bu Mushafların nokta ve harekesi olmayıp, yazılış şekillerinde muhtelif kırâat vecihlerini ihtiva ettiğinden, kırâat ve Kur'ân'ın rivâyet ve telakkisinde asıl umde, Mushafların hattı olmuştur. Mushaflarla beraber beldelere gönderilen muallimler, götürdükleri nüshalara uygun olan kırâatleri bulundukları bölgelerde öğretmişlerdir.³⁵ Hiz. Osman'ın buradaki amacı gönderilen Mushafın yazımı ile okuyuş keyfiyetini de korumak ve pekiştirmektir. Sonuç olarak istinsah ettirilen bu Mushaflar, Kureyş lehçesi referansı ile okunmasına müsaade

³¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 55.

³² Önen, *Kırâat Tarihi ve Kırâat Farklılıklarının Kur'ân Tefsirine Etkisi*, 47.

³³ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbağ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 354. Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 297.

³⁴ Gânim Kaddûrî Hamed, *Resmü'l-Mushaf Dirâsetün lügaviyye târihiyye* (Irak, y.y. 1982), 678; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 44-45.

³⁵ Recep Koyuncu, *Kırâat İlmi Takrîb Usûlü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2021), 50.

edilen kırâatleri yansıtabilecek düzeyde ve az sayıda yazım farklılıklarının da gerektiği kadarıyla belirli Mushaflarda gösterecek şekilde hazırlanmıştır.³⁶

Araplar, Hz. Osman'ın çoğalttığı bu Mushafları, noktasız ve harekesiz okumaya devam etmişlerdir.³⁷ Ancak bu şekilde okumaları dahi kırâat konusunda tefrikaları ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Arapların birbirleriyle bu konuda münakaşa etmelerinin yanı sıra Arap asıllı olmayan, İslâm'a yeni girmiş kimseler Kur'ân kırâati konusunda güçlük çekmişlerdir. Kırâat konusundaki ihtilaf Kur'ân'ı korumakta güçlükleri ortaya çıkarmıştır.

Haccâc b. Yûsuf (ö. 95/714) bahsedilen sorunları görmüş ve Kur'ân'ın hatalı okunmasını engellemek amacıyla hareke kullanılması ve bu işaretlerin mushaflara konulması konusunda büyük çaba sarfetmiştir.³⁸ Nitekim Ebü'l-Esved'e (ö. 69/688) bu görevi üstlenmesini tevdi etmiştir. Ebü'l-Esved başlangıçta reddetse de gördüğü bazı olumsuzluklar sebebiyle vazifeyi kabul etmiştir. Harekeleme işlemi yapılırken kelimenin sonu fetha ise üstüne, kesre ise altına, damme ise önüne bir nokta konulmuştur. Ancak gerçekleştirilen bu faaliyet de kırâat konusunda ortaya çıkan ihtilafları tam olarak ortadan kaldıramamıştır.

Kur'ân, harekeleme ve noktalama işaretleri yapıldıktan sonra her kesim tarafından daha kolay okunabilir hâle gelmiştir. Aynı zamanda Mushafların gönderildiği beldeler başta olmak üzere tedricen kırâat merkezleri doğmuştur. Başlangıçta daha çok Mekke, Medine, Kûfe, Basra, Şam gibi merkezlerde yoğunlaşan kırâat çalışmaları, daha sonra yapılan fetihlerle beraber Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs, İran, Anadolu ve Orta Asya'ya kadar yayılmıştır. Bahsi geçen şehirlerde bulunan kırâat âlimleri kelimelerde med, kasr, imâle, tahfîf, idgam gibi telaffuz keyfiyetlerinde şahsi görüşlerini ortaya koyarak öğretim yapmaya başlamışlardır.³⁹ Nitekim Hz. Osman'ın Kur'ân'ı çoğaltması, kırâat tarihinde önemli bir döneme işaret etmektedir. Bu dönemde kırâatler düzenlenerek taban bakımından sorunlar büyük ölçüde çözülmüştür.⁴⁰

³⁶ Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 46-47.

³⁷ Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, çev. Said Mutlu (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1965), 54-55; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 57.

³⁸ İsmail Hakkı İzmirli, *Tarih-i Kur'ân* (İstanbul: Töre Yayınevi, ty.), 16.

³⁹ Koyuncu, *Kırâat İlmi Tahrîb Usûlü*, 59-60.

⁴⁰ Mehmet Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 107.

Sonuç olarak Kur'ân, kendisinden önce gönderilmiş olan ilahi kitapların geçerliliğini sona erdirmiştir. En son nüzûl olan kitap olması ve Allah (c.c.) tarafından korunmuş olması onu diğer semâvi kitaplardan ayırmıştır. Buna ilaveten hem Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde hem de sonrasında Kur'ân-ı Kerîm'i korumaya yönelik faaliyetler devam etmiş, bu hususta önemli tedbirler alınmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) inen âyetleri hıfzetmesi, vahiy kâtiplerinin âyetleri yazması ve kontrol edilmesi, âyetlerin sahâbeye okutulması, onların âyetleri ezberlemeye yönlendirilmesi ve ramazan aylarında Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Cebrail (a.s.) arasında yapılan arz/muâraza uygulaması gibi hususlar bu minvalde değerlendirilebilir. Bu dönemden sonra toplu hâlde yazılmayan âyetleri Mushaf hâline getirme ve istinsah girişimleri, nüshaların çeşitli kırâatlerle telaffuzunu mümkün kılan bir şekilde kaleme alınması ve okunup öğretilmesi sayesinde Kur'ân'ın sonraki nesillere eksiksiz bir biçimde nakledilmesi sağlanmıştır.⁴¹

1.2.4. Kırâat İlmi ve Literatür

Kırâat ilmi, konusunun doğrudan Kur'ân olması hasebiyle yüzyıllarca Müslümanları bu alana yöneltmiştir. Müslümanların öğrendikleri Kur'ân ve bununla bağlantılı olarak kırâat ilmidir. Ashâb-ı kirâm, Kur'ân'ı anlamaya ve ezberlemeye çalışmışlardır. Bu açıdan kırâat ilmi, İslâmî ilimlerin içerisinde ilki ve en kıdemlilerinden birisi olarak değerlendirilebilir. İslâm eğitim tarihinde kırâat ilmi alanında birçok âlim yetiştirilmiş, pek çok eser yazılmış ve pratik (şifahi) olarak da bu ilmin öğretimi sürdürülmüştür. Bununla birlikte kırâat ilmi eğitiminin tarihsel sürecinde birçok metot geliştirilmiştir.⁴²

Kur'ân eğitim öğretiminde semâ, arz ve edâ olmak üzere üç metot kullanılmıştır. Semâ, metodu, kırâati hocadan dinleyerek alma yöntemidir. Arz metodu ise kırâat dinletme manasına gelmektedir. Semâ ve arzı birlikte gerçekleştirerek Kur'ân'ı tecvid kurallarına göre özenli bir biçimde okumaya da edâ denmiştir. Bu uygulamalar büyük oranda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamalarına ve önerilerine dayanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) Kur'ân'ı Cebrail'den (a.s.) semâ' usûlüne göre almış ve ona arz usûlüne göre okumuştur. Sahâbe de Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bu metotla Kur'ân eğitimi almış ve başkalarına da

⁴¹ Yaşar Akaslan, "Türkiye'de Kırâat İlmi Eğitim-Öğretimi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (15 Aralık 2018), 1086.

⁴² Akaslan, "Türkiye'de Kırâat İlmi Eğitim-Öğretimi", 1086.

öğrendikleri şekilde nakletmişlerdir.⁴³ Görüldüğü üzere bu dönemlerde kırâat öğretimi şifahi olarak yapıldığından konu ile alakalı kitaplar kaleme alınmamıştır.

Hâfızlar, kırâat imamları ve hocadan talebeye şifahi olarak aktarılan kırâatler zamanla kitaplarda derlenmeye başlamış; meydana gelebilecek karışıklıklar ve disiplinsizlikler engellenmeye çalışılmıştır.⁴⁴

Kırâat ilminin kitaplara geçirildiği süreye kadar nakil işlemi şifahi olarak aralıksız olarak devam etmiştir. Tedvin süreci başladığında ise hem kırâati's-seb'a hem de kırâat-ı aşere hakkında farklı coğrafyalarda pek çok eser yazılmıştır. Mağrib ve Endülüs'e bu ilmin hicrî IV. asırda Muhammed b. Abdillâh et-Talemenkî (ö. 429/1037) ile girdiği rivâyet edilmektedir. Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) ve Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî (ö. 444/1052) gibi Endülüs kırâat âlimleri bu alanda eserler kaleme almışlardır. ed-Dânî, Müslümanların çokça faydalandıkları *et-Teysîr*, *Câmi'u'l-beyân*, *el-Muhkem fî nakti'l-mesâhif*, *el-Mukni'* gibi başucu eserler telif etmiştir. Kâsım Muhammed b. Fîrruh eş-Şâtîbî (ö. 590/1193) hıfzedilmesi ve öğrenimi kolay olsun diye ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'ini manzum olarak her imama ve râvîsine ebced hesabına dayanan birer harfî remz olarak verip *eş-Şâtîbiyye* olarak bilinen *Hirzû'l-emânî*'sini de özetlemiştir. Şam'a ise kırâat ilminin Ebü'd-Derdâ ile girdiği ifade edilmiştir. Onu takiben İbn Âmir bölgede kırâat ilmini devam ettirmiş ve el-Ehvâzî'nin (ö. 446/1054) de çok fazla hizmeti olmuştur. Basra'da ilk defa kırâat ilmini ayrıntılı olarak araştıran ve konuyla alakalı eser yazan âlimin Hârûn b. Mûsâ (hicrî 2. yy'dan önce) olduğu söylenmektedir. Yûsuf b. Ali Cebbâre'nin (ö. 465/1072) Endülüs'ten doğuya göç etmesiyle de bu ilim Mâverâünnehir, Gazne ve şarkta yayılma alanı bulmuştur.⁴⁵

Kırâat kaynaklarından aktarılan bilgilere göre ilk defa kırâat ilmi ile alakalı eseri kaleme alan âlim Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm'dır (ö. 224/838). Onu Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/868), Ahmed b. Cübeyr (ö. 258/871) ve İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/922) takip etmektedir. Ancak bu âlimlerin eserlerinde kırâatler belirli bir sayıya dayanarak tasnif edilmemiştir.⁴⁶

⁴³ Koyuncu, *Kırâat İlmi Takrîb Usûlü*, 48-49.

⁴⁴ Ali b. Ebû Bekr Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid* (Beyrut, 1967), 152.

⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/35.

⁴⁶ Mustafa Sadık Râfî, *I'câzu'l-Kur'ân* (Mısır, 1956), 52; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, 93.

Ebü Bekr b. Mücâhid (ö. 324/935) *Kitâbü's Seb'a* adlı eserini kaleme almış ve bu çalışmayla kırâatleri yedili şekilde tasnif etmiş ve onun bu sınıflandırması kabul görerek kırâat-ı seb'a ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Uzun süre yedili tasnif devam etmiş İbnü'l-Cezeri'nin (ö. 833/1429) 9. asırda *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr* adlı eseri onlu tasnif olarak ilk yazılan eser olmasa da bu eserle birlikte onlu tasnif yaygınlık kazanmaya başlamıştır.⁴⁸

Kırâat ilmiyle alakalı diğer kayda geçirilen eserler, İstanbul tarîkinin asıl kaynak olarak kabul ettiği ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) *et-Teyssîr* ve İbnü'l-Cezeri'nin (ö. 833/1429) *et-Tahbîr*'idir. Ayrıca bu ekol yine alanla alakalı yazılmış olan eş-Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *Hirzü'l-emânî* olarak isimlendirilen *Kasîde-i Lâmiyye*'si ve İbnü'l-Cezeri'nin *ed-Dürre* adlı eserini de tamamlayıcı kaynak olarak almıştır.⁴⁹

Osmanlı coğrafyasında da hicri XI-XII. asırlar arasında kırâat ilmi ve öğretiminde en parlak dönemin yaşandığı bilinmektedir. Bu dönemde yedi ve on kırâat olmak üzere eğitim-öğretim faaliyetleri sürdürülmüştür. ed-Dânî, eş-Şâtıbî ve İbnü'l-Cezerî gibi âlimlerin eserleri esas alınarak diğer âlimler de öğretime dönük yardımcı kaynak kaleme almış ve uygulamaya koymuşlardır. Böylelikle kırâat eğitim-öğretimi daha pratik ve sistemli hâle getirilmiştir.⁵⁰ Burada önemle şunu belirtmek gerekir ki İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'ini ihtisar ederek kaleme aldığı *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr* adlı eserinde, bir kırâatin birçok râvîsi bulunsa dahi zikrettiği râvîleri ile sınırlamıştır. Bu eserin ders kitabı olarak yaygın bir şekilde kullanılması nedeniyle imamların râvîlerini ve râvîlerinin de tarîklerini iki ile sınırlayarak kırâat dersleri yapılmıştır.⁵¹

Osmanlı kırâat eserleri genel hatlarıyla yedi, on, yediyi ona tamamlayan üç ve şâz kırâat olarak bilinen dört kırâat, kırâat eserlerinin karşılaştırılması, resm-i Mushaf, vakf-ibtidâ, kırâat ilmiyle ilgili bazı meseleler, isnâd ve tabakât gibi konularda yönelik yazılmıştır. Mezkûr çalışmalardan yedi harfle alakalı telif edilenler daha ziyade Osmanlı öncesinde konuyla ilgili ele alınmış teliflere yönelik yapılmış şerh çalışmalarından oluşmaktadır. Bunlardan bir kısmı Arapça, diğer kısmı

⁴⁷ Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 163.

⁴⁸ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 143.

⁴⁹ Koyuncu, *Kırâat İlmi Takrîb Usûlü*, 82-83.

⁵⁰ Akaslan, "Türkiye'de Kırâat İlmi Eğitim-Öğretimi", 1088-1089.

⁵¹ Abdülhamit Birişik, "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/426.

ise Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Bu eserlerden bazıları da yedi kırâatle ilgili eserlerin tercümesi mahiyetinde yazılmıştır.⁵²

Kırâat ilminin tarihi serüvenini anlatmayı bu başlık altında olduğu kadarıyla ifade etmeyi yeterli görüyoruz. Zira konuyu detaylı olarak aktaran pek çok çalışma yapılmıştır.

Kırâat ilmi, Müslümanların üzerine fazlaca önemle durdukları bir alan olmuştur. Bunun için farklı bölgelerden pek çok âlim bu ilim üzerine yoğunlaşp çeşitli eserler oluşturmuşlardır. Doğrudan bu ilimle alakalı kaleme alınan bazı eserleri kronolojik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür.

Ebû Hâtim es-Sicistâni (ö. 255/869), *İhtilâfû 'l-mesâhif*,

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/922), *el-Câmi ' fî 'l-kırâât*.

Ebû Bekr b. Mücâhid (ö. 324/936), *Kitâbü 's-Seb 'a*.

Ebû Ali Hasen b. Ahmed el-Fârisî (ö. 377/987), *el-Hucce li 'l-kurrâi 's-seb 'a*.

Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân en-Nîsâbûrî (ö. 381/991), *el-Ğâye fî 'l-kırâati 'l- 'aşr*.

Ebü'l-Feth b. Cinnî (ö. 392/1001), *el-Muhtesib*.

Tâhir b. Galbûn (ö. 399/1008), *Kitabü 't-Tezkira*.

Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî (ö. 437/1045), *et-Tebşıra fî 'l-kırâati 's-seb 'a* ile *el-Keşf*.

Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1053), *Câmi 'u 'l-beyân fî 'l-kırâati 's-seb 'a* ile *et-Teysîr fî 'l-kırâati 's-seb 'a*.

Ebû Zür'a Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele (hicrî V. asır), *Huccetü 'l-kırâât*.

Ebû Ma'ser Abdülkerîm b. Abdissamed et-Taberî (ö. 478/1085), *et-Telhis fî 'l-kırâati 's-semân*.⁵³

Ebû İsmail Mûsâ b. Hüseyin el-Muaddel (ö. 500/1106), *Ravdatü 'l-huffâz*.

⁵² Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 72.

⁵³ Mehmet Adıgüzel, “Kırâat İlminde Tarîk-Senet Boyutu ve Konu ile İlgili Te'lif Edilen Eserler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 241-251; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 56-57.

Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî (ö. 590/1194), *Hirzü'l-emânî ve vechü't-tehânî (Şâtıbiyye)*.

Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail el-Makdîsi (ö. 665/1267), *İbrâzü'l-me'ânî min Hirzi'l-emânî*.

Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr, Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr* ile *ed-Dürre fî kırââtî's-selâseti'l-mütemmîme li'l-'aşr*.⁵⁴

Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705), *İthâfu fuzalâil-beşer bi'l-kırââtî'l-erba'ate 'aşer*.

Hâmid b. Abdülfettâh Paluvî (ö. 1252/1836), *Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*.

Muhammed Emin b. Abdullah er-Rûmî (ö. 1275/1858) *'Umdetü'l-hullân fî izâhi Zübdeti'l-'irfân*.

Abdülfettâh el-Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira fî'l-kırââtî'l-'aşri'l-mütevâtire*.

Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Mühezzeb fî'l-kırââtî'l-'aşr*.

Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, *Talâi'u'l-beşer fî tevcîhi'l-kırââtî'l-'aşr*.⁵⁵

Tarihi süreçte Kur'ân-ı Kerîm tecvidi konusunda da pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Mûsâ b. 'Ubeydillah el-Hâkânî (ö. 325/937), *el-Kasîdetü'r-Râiyye (el-Kasîdetü'l-Hâkâniyye)*.

Ebû'l-Hasen Ali b. Ca'fer b. Muhammed er-Râzi es-Sa'îdî (ö. 410/1019'den sonra), *et-Tenbîh 'ale'l-lahni'l-celî ve'l-lahni'l-hafî*.

Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah (ö. 428/1037), *Mehâricü'l-hurûf*.

Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), *er-Ri'âye li Tecvîdi'l-kırâe ve tahkîki lâfzi't-tilâve*.

Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1053), *et-Tahtîd fî'l-itkân ve't-tecvîd*.

⁵⁴ Kemal Atik, "Tefsir ve Kırâat İlmîne Dair Yazma Eserler Bibliyografyası", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Ocak 1983), 327-350; Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 265.

⁵⁵ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 266.

Ebü'l-Fadl Abdurrahman b. Ahmed er-Râzî (ö. 454/1062), *Kitâbü fi't-tecvîd*.

Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 461/1069), *el-Mûdih fi't-tecvîd*.

Ebü'l-Asbağ Abdülazîz b. Ali b. Muhammed el-İşbîlî (560/1165'ten sonra), *Mehâricü'l-hurûf ve sıfâtühâ*.

Ebü'l-'Alâ Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî (ö. 569/1173), *et-Temhîd fî ma'rifeti't-tecvîd*.

Ebü İshâk İbrahim b. Muhammed b. Abdurrahman İbn Vesîk el-İşbîlî (ö. 654/1256), *Kitâb fî tecvîdi'l-kırâe ve mehârici'l-hurûf*.

Ebü İshâk İbrahim b. Ömer el-Ca'berî (ö. 732/1332), *'Ukûdü'l-cümân fî tecvîdi'l-Kur'ân*.

Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd ve Mukaddime (Mukaddimetü'l-Cezerî)*.

Hamza Hüdâyî (ö. 926/1530), *Tecvîd-i edâiyye*.

İmam Birgivî (ö. 981/1573), *ed-Dürrü'l-yetîm*.

Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekr Mar'aşî (ö. 1145/1732), *Cühdü'l-mukîll*.

Mehmed Zihni Efendi (ö. 1329/1911), *el-Kavlü's-sedîd fî 'ilmi't-tecvîd (Tevcîd-i cedîd)*.

Ali Rıza Sağman (ö. 1964), *Sağman Tecvîdi ve İlaveli Yeni Sağman Tecvîdi*.

İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri ve Mufasssal Tecvîd*.

Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*.

Gânim Kaddûrî el-Hamed: *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemâi't-tecvîd*.⁵⁶

Kur'ân-ı Kerîm'in kendine mahsus bir yazım şekli vardır. Buna Hz. Osman döneminde çoğaltılan Mushafların yazı ve imlâ şekli anlamında "Resmü'l-Mushaf" veya "Resm-i Osmani" denilmektedir. Bu yazım tarzı, Hz. Osman döneminde çoğaltılan Mushaflarda belirtilmiştir. Müslümanlar baştan beri bu Mushafın yazısına

⁵⁶ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 302-303.

özenle uymuşlar ve ona sadık kalmışlardır.⁵⁷ Bu bağlamda kaleme alınan bazı eserler şu şekildedir:

İbn Ebû Davûd es-Sicistânî (ö. 316/928), *Kitâbü 'l-Mesâhif*.

Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî (ö. 440/1048?), *Hicâü 'l-Mesâhifi 'l-emsâr*.

Ebü Muhammed Abdullah b. Yûsuf el-Cühenî (ö. 442/1051), *Kitâbü 'l-Bedî ' fî ma 'rifeti ehli 'l-emsâr*.

Ebü Amr Osman b. Said ed-Dânî (ö. 444/1053), *el-Mukni ' fî ma 'rifeti mersûmi mesâhifi ehli 'l-emsâr* ile *el-Muhkem fî nakti 'l-Mesâhif*.

Ebü Dâvud Süleymân b. Necâh el-Kurtubî (ö. 496/1103), *et-Tebyîn li hicâi 't-tenzîl* ile *el-Tenzîl fî hicâi 'l-mesâhif*.

Kâsım b. Fîrrûh b. Halef er-Ruaynî eş-Şâtıbî (ö. 590/1194), *'Akîletü etrâbi 'l-kasâid fî esne 'l-makâsîd* (*Kasîde-i Râiyye*).

Ebü İshâk İbrahim b. Muhammed b. Muhammed el Harrâz İbn Vesîk (ö. 718/1318), *Mevridü 'z-zam 'ân fî resmi 'l-Kur 'ân*.

Ebü'l-Abbas el-Merrâkuşî (ö. 721/1321), *'Ünvânü 'd-delîl fî rüsûmi hattı 't-tenzîl*.

İbrahim b. Ömer el-Ca'berî (ö. 732/1331), *Ravdâtü 't-tarâif fî resmi 'l-Mushaf*.

Ebü'l-Bekâ Ali b. Osman el-'Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), *Telhîsü 'l-fevâid*.

Sa'düddîn b. Muhyiddîn el-Yâfiî (ö. 1313/1894), *Ğâyetü 'd-dabt fî ma 'rifeti resmi 'l-hatt*.

Şeyh Muhammed b. Ahmed, *el-Lü 'lû 'l-manzûm*.

Şeyh Muhammed Halef el-Hüseynî, *Mürşidü 'l-hayrân*.

İbrahim b. Ahmed el-Mârgînî et-Tûnisî, *Delîlü 'l-hayrân 'alâ mevridi 'z-zam 'ân*.

Şinkîti, Muhammed Habîbullah, *İkâzü 'l-a 'lâm li vücûbi ittibâi resmi 'l-Mushafi 'l-İmâm*.

Ğânim Kaddûrî el-Hamed, *Resmü 'l-mushaf*.

⁵⁷ Çetin, *Kur 'ân İlimleri ve Kur 'ân-ı Kerim Tarihi*, 295.

Şaban Muhammed İsmail, *Resmü 'l-mushaf ve zabtuhu*.⁵⁸

Vakf ve ibtidâ, bu bağlamda durulması gereken ve okumayı yeniden başlatmak konusunda da bazı eserler telif edilmiştir. Bunlar:

Ebû Sâre Muhammed b. Hasen er-Ru'âsî (ö. 170/786), *el-Vakf ve 'l-ibtidâ*.

Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî (202/817), *el-Vakf ve 'l-ibtidâ*.

Ebû Zekerîyyâ Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822), *el-Vakf ve 'l-ibtidâ*.

Ebû 'Ubeyd Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 210/825), *el-Vakf ve 'l-ibtidâ*.

Abdullah b. Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî (ö. 237/851), *el-Vakf ve 'l-ibtidâ*.

Ebû Hâtîm es-Sicistânî (ö. 255/869), *el-Makâti' ve 'l-mebâdi*.

Ebû Eyyûb Süleyman b. Yahya ed-Dabbî (ö. 291/904), *Kitâbü 'l-Vakf ve 'l-ibtidâ*.

Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî (ö. 328/939), *Kitâbü izâhi 'l-vakf ve 'l-ibtidâ* (fî *Kitâbillâh*).

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs (ö. 338/949), *Kitâbü 'l-Kat' ve 'l-i'tinâf*.

Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Evs el-Mukrî (ö. 341/952), *el-Vakf ve 'l-ibtidâ*.

Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053), *el-Müktefâ fî 'l-vakf ve 'l-ibtidâ*.

Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 560/1165), *'Îlelü 'l-vukûf* (*el-Vakf ve 'l-ibtidâü 'l-kebîr*).

İbnü't-Tahhân Abdülazîz b. Ali (ö. 560/1165'ten sonra), *Nizâmü 'l-edâ fî 'l-vakf ve 'l-ibtidâ*.

Ebü'l-'Alâ el-Hemedânî (ö. 569/1173), *el-Hâdî ilâ ma 'rifeti 'l-makâti' ve 'l-mebâdî*.

Ebü'l-Hasen Alemüddîn Ali b. Muhammed es-Sehâvi (ö. 643/1245), *'Alemü 'l-ihtidâ fî ma 'rifeti 'l-vakf ve 'l-ibtidâ*.

İbrâhim b. Ömer el-Ca'berî (ö. 732/1332), *Vasfû 'l-ihtidâ fî 'l-vakf ve 'l-ibtidâ*.

⁵⁸ Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 299.

Ahmed b. Muhammed el-Üşmûnî (h. 11. yy), *Menâru'l-hüdâ fî beyâni'l-vakf ve'l-ibtidâ*.⁵⁹

Görüldüğü üzere kırâat alanında bir âlim birden fazla eser kaleme almıştır. Bazı müelliflerin muayyen eserleri ise birçok dönem ve konu içerisinde zikredilmiştir. Kanaatimizce bunun sebebi o dönemlerde İslâm âlimlerinin tek bir konu hakkında eser vermekten ziyade bir konu üzerinde çok yönlü düşünülebilecek tarzda eserler kaleme almalarıdır. Netice olarak oluşturdıkları bu eserlerle kırâat ilminin gelişmesine fayda sağlamışlardır.

⁵⁹ Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî, *Kitâbü İdahi'l-vakfî ve'l-İbtidâ (fî Kitâbillâh)*, nşr. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan (Dımaşk: 1971), 116-149; Soner Aksoy, “Hicrî İlk Üç Asırda Bir Kur’ân İlmi Olan Vakf ve İbtidâ Literatürüne Dair Bir İnceleme”, *Kur’ân Ve Yorumu (İlk Üç Yüz Yıl)*, ed. Halil Rahman Açar (Ankara: İlim Dallarının Düşünce Temellerini Araştırma Enstitüsü, 2019), 466-469; Yakup Uzun, “Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ”, *Bilimname* 2021/44 (30 Nisan 2021), 175-198.

2. AMASYA SULTAN II. BAYEZİD KÜLLİYESİ VE KÜTÜPHANESİ

Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin önemini tam olarak anlamak için Amasya şehrinin tarihini ve bu şehirde gerçekleşmiş olan ilmi faaliyetlerin bilinmesinin konunun bütünlüğü açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu sebeple kısaca hem Amasya tarihine hem de ilim alanındaki kısa geçmişine değineceğiz.

2.1. Amasya İlmi Tarihi

Amasya, tarihi boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış ve günümüzde de bu medeniyetlerden izler taşımaktadır. Hititler'den sonra Mazit (Amasit) Hükümeti, Frigler, Kimmenler, Persler, Pontus Memleketi, İskender İmparatorluğu, Pon Krallığı, Roma İmparatorluğu, Peçenekler, Bizans İmparatorluğu, Emevîler, Abbasiler, Danişmentler, Selçuklular, Moğollar, İlhanlılar, Eretna Beyliği ve Osmanlı Devleti bu topraklarda hâkimiyet sürmüştür. Amasya ev sahipliği yaptığı bu medeniyetlere siyasi, idari, dini ve kültürel açıdan önemli bir merkez olmuştur. Aynı zamanda mezkûr medeniyetler Amasya'ya birçok tarihi eser bırakmışlardır.⁶⁰

Anadolu topraklarında bulunan Amasya'nın eski ismi “*Ameseia*”dır. Bu ismin kaynağı konusunda farklı görüşler söz konusudur. Bunlardan tarihsel anlamda çelişkilerden en uzak görüşün “*Ameseia*” ismini Hititlere atfeden kanaat olduğu düşünülmüştür.⁶¹ Zira Amasya ve onun çevresinde bulunan yerlere ilk hâkim olan Hititlerdir. Bu yüzden Amasya'nın kurucusunun Hitit Hükümdarı “Amas Han” olması çok güçlü bir ihtimaldir.⁶² Amasya kenti eski eserlerde ve kayıtlarda “Bağdadü'r-Rûm”, “Medinetü'l-Hükemâ”, “Kubbetü'l-Ulemâ”, “Rûmiyye-i Suğrâ”, “Ermeniye-i Kübrâ”, “Hısnü'l-Mir'at”, “Dâru'n-Nasr”, “Türbetül-Evliya gibi terkiplerle geçmesine rağmen asıl ismini korumuştur.⁶³

Coğrafi konumu, kültürel zenginliği ve ticaret yolları üzerinde bulunması gibi özellikleriyle ön planda olan Amasya, aynı şekilde ilmi yönüyle de bir merkez konumundadır. Öyle ki dünyaca ünlü tanınmış ilk coğrafyacı olarak bilinen Strabon

⁶⁰ Komisyon, *Amasya İl Yıllığı* (İzmir: Ticaret Matbaacılık, 1967), 81-90.

⁶¹ Levent Şahin, *26 no'lu Amasya Şer'iyye Sicil Defterinin Analizi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 54.

⁶² İlhan Şahin, Feridun Emecen, “Amasya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/1-4.

⁶³ Vesile Albayrak Sak, “Selimnâmelerde Amasya”, *Bildiriler Kitabı-I* (Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu, Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017), 59; Şahin, *26 no'lu Amasya Şer'iyye Sicil Defterinin Analizi*, 55.

(24) başta olmak üzere meşhur tıp âlimlerinden Sabuncuoğlu Şerefeddin (1468), Osmnalı Devletinin büyük hattatlarından Şeyh Hamdullah Efendi (1520), fakih ve şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi (1526), tarihçilerden Âşık Paşazade (1484) ve ilk kadın divan edebiyatı şairi olarak bilinen Mihri Hatun (1506) Amasya şehrinde yetişmiş önemli kişilerden bazılarıdır. Bu özelliği itibarıyla şehir “Kubbetü’l-Ulemâ” ve “Türbetü’l-Evliyâ” gibi isimlerle anılmıştır.⁶⁴

Türkler tarafından ne zaman fethedildiği net olarak bilinmeyen Amasya şehri, 1071 Malazgirt savaşı sonrasında XI. yüzyılda Danışmentlilerin hâkimiyetinde olduğu bilinmektedir.⁶⁵ Selçuklu, İlhanlı ve Osmanlının hüküm sürdüğü şehirde ilmi ve mimari yönden kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemlere ait birçok eser mevcuttur. Selçuklu ve İlhanlı döneminden kalan bazı eserler şunlardır; Künc Köprü, Gökmedrese, Burmalı Minare, Halifet Gazi Türbesi, Torumtay Türbesi, Dâruşşifâ ve Saraçhane Camii.

Amasya Osmanlı Devleti topraklarına ise Yıldırım Bayezid döneminde katılmıştır. Osmanlı’da şehzadeler şehri olarak bilinen Amasya da birçok şehzade yetişmiştir. Amasya doğumlu şehzade sayısı 31iken burada sancak beyliği yapıp sultan olan şehzade sayısı yedidir. Bunlar: Yıldırım Bayezid Han, Çelebi Mehmet Han, II. Murat Han, Fatih Sultan Mehmet Han, II. Bayezid Han, Yavuz Sultan Selim Han ve III. Murat Han’dır.⁶⁶ Şehzadelerin yetiştirilip devlet erkânında yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olabilmeleri için birçok âlim şehre gelmiş ve böylece şehir ilmi ve sosyo-kültürel yönden gelişmiştir. Amasya halkı da bu ortamdan istifade etmiş ve Amasyalı birçok ilim adamı yetişmiştir. Bu yetişen âlimlerden bazıları şehirde kalıp şehrin gelişmesine fayda sağlarken bazıları ise değişik vilayetlerde görev almıştır. Şehir sadece ilmi olarak gelişmekle kalmayıp burada bulunan şehzade ve valide sultanların yaptırdığı eserler sayesinde mimari olarakta gelişmiştir.

17. yüzyılda yaşayan ünlü seyyah Evliya Çelebi Seyehatnâmesi’nde Amasya da 48 İslâm ve 5 Hristiyan mahallesi, 5000 ev, 1060 dükkan, 10 medrese, 9 dâru’l-kurrâ, birçok camii, tekke, imaret, han ve hamam bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁷ Ancak

⁶⁴ Hüseyin Hüsameddin Abdizâde, *Amasya Tarihi*, haz. Mesut Aydın, Güler Aydın (Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986), 10.

⁶⁵ İlhan Şahin, Feridun Emecen, “Amasya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991).

⁶⁶ Yavuz Bayram, Muhammed İkbâl Güler, “Amasya’nın Şehzâde Şairleri”, *Uluslararası Amasya Âlimler Sempozyumu* (Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017), 1/52.

⁶⁷ Evliya Çelebi, *Seyehatnâme*, Haz. Ahmet Cevdet, (İstanbul: İkdâm Matbaası, h. 1314), 2/184.

Abdizâde dâru'l-kurrâların sayısının 8 olduğunu söylemiş ve bunların; Çeri-başı Dâru'l-Kurrâsı, Sultan Bâyezid Dâru'l-Kurrâsı, Sultan Hatun Dâru'l-Kurrâsı, Şeyh Mehmed Ağa Dâru'l-Kurrâsı, Abdullah Paşa Dâru'l-Kurrâsı, Ali Çelebi Dâru'l-Kurrâsı, II. Bayezid Dâru'l-Kurrâsı, Mahmut Paşa Dâru'l-Kurrâsı ve Mehmet Beğ Dâru'l-Kurrâsı olarak saymış ve ek olarak 4 tane dâru'l-hadisın yer aldığını belirtmiştir.⁶⁸ Bu dâru'l-kurrâlardan sadece Bayezid Han Dâru'l-Kurrâsı'nın dahi 300 den fazla talebesinin olduğu ve bunların her birinin İbn Kesîr, seb'a, aşere ve takrib sahibi âlimleri vardır.⁶⁹

Eserlerde bahsedilen medreselere gelince sayıları zamanla artmış ve Abdizâde Amasya Tarihi adlı kitabında 36 medreseden bahsetmektedir.⁷⁰ Bu medreselerin başlıcaları Sultan Bayezi Medresesi, Mehmet Paşa Medresesi Kâdı Medresesi, Gök Medrese ve Büyük Ağa Medresesidir. Abdizâde eserinde bu medreseleri 40'lık, 50'lik 60'lık olarak ayırmakta ve buralarda sarf, nahiv, belağat, mantık, akaid, fıkıh ve tefsir ilimlerinin öğretildiğini ifade etmektedir.⁷¹ Amasya gibi küçük bir şehirde nüfus sayısı ile medrese, dâru'l-kurra ve dâru'l-hadislerin sayılarına bakıldığında ilmî faaliyetlerin ne denli fazla olduğu görülmektedir. Nitekim 1861 yılında Amasya ya gelen Fransız Arkeolog ve Seyyah George Perrot, Selçuklulardan itibaren Amasya'nın aydın bir kent olduğunu ilme verilen değerden ötürü şehri Anadolu'nun Oxford'u olarak nitelemiştir. 25000 nüfusu bulunan kentin yaklaşık 2000'i 18 medresede vakıflarda eğitim ile meşgul olduğunu belirtmiş ve öğrencilere burs verildiğini ifade etmiştir.⁷² Verdiği bu bilgiler eşliğinde kullandığı tabirin haklılığı yadsınamazdır.

Bu denli medresenin bulunduğu şehirde tasavvufi yönde azımsanamayacak derecede ilerlemiştir. Nakşi, Halvetiyye ve Rıfâiyye tarikatlarının etkisi oldukça çoktur.⁷³

⁶⁸ Abdizâde, *Amasya Tarihi*, 147-150.

⁶⁹ Ejder Okumuş, "Evliya Çelebi'ye Göre Amasya'da İlim Ve Ulema", *Uluslararası Amasya Âlimler Sempozyumu* (Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017), 2/297.

⁷⁰ Abdizâde, *Amasya Tarihi*, 150-172.

⁷¹ Abdizâde, *Amasya Tarihi*, 148.

⁷² İbrahim Usta, "Mahmûd B. Edhem El-Amâsî, Hayati Ve Eserleri", *Uluslararası Amasya Âlimler Sempozyumu* (Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017), 2/231.

⁷³ Detaylı bilgi için bkz. Ömer Yılmaz, "Osmanlı Müellifleri" Yazarına Göre Doğum, Köken ve Vefatları Yönüyle Amasya ile İrtibatlı Sûfi Şahsiyetler" (Erişim 01 Mayıs 2023), 576-589.

2.2. Amasya Sultan Bayezid Külliyesi'nin Tarihi

Anadolu'nun kuzeyinde Yeşilırmak'ın "Tokat Suyu" ya da "Tozanlı" kolu üzerinde bulunan ve Osmanlı tarihinde önemi haiz olan Amasya,⁷⁴ beyliğe dönüştükten sonra Sultan I. Murat döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girmiştir. Böylelikle Sultan I. Murat'ın şehzâdesi Yıldırım Bayezid Amasya'ya gönderilmiş ve buranın ilk valisi olmuştur. Yıldırım Bayezid'den sonra sırasıyla Şehzâde Çelebi Mehmet, Şehzâde Murat, Şehzâde Mehmet (II. Mehmet), Fatih Sultan Mehmet'in Manisa'ya tayin edilmesiyle Şehzâde Alaaddin, İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in ikinci küçük şehzâdesi II. Bayezid, II. Bayezid'den sonra büyük şehzâdesi Şehzâde Ahmet, Şehzâde Ahmet'ten sonra büyük şehzâdesi Şehzâde Murat, Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzâdeleri Şehzâde Mustafa ile Şehzâde Bayezid ve Sultan Selim'in ikinci şehzâdesi Şehzâde Murat Amasya'da valilik yapmışlardır.⁷⁵

Siyasi değişimlerinin yanı sıra Amasya, geçmişten günümüze yerli ve yabancı gezginlerin dikkatini çekmiştir. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Amasya'nın muazzam bir şehir olduğunu belirtmiştir. Kâtip Çelebi'nin "Bağdatü'r-Rûm" olarak bahsettiği ve bazı kaynaklarda "Medinetü'l-Hükemâ" şeklinde anılan Amasya, bu çağda Anadolu'nun mühim noktalarından birisi olarak kayıtlara geçmiştir.⁷⁶ Bu dönemde Amasya'da görev yapan ya da farklı hadiselerle isimlerini duyuran birçok sima geride kendi adlarını verdikleri eserler bırakmışlardır.⁷⁷

Asırlar boyunca pek çok medeniyetin hâkimiyeti altına girmiş olan Amasya, sayısız eseri bünyesinde barındırmaktadır. Şüphesiz bu eserlerden en önemlilerinden biri Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilen Sultan II. Bayezid Külliyesi'dir. Caminin adını aldığı II. Mehmet'in şehzâdesi II. Bayezid, İstanbul'un fethinden sonra, önceki dönemlerde Fatih Sultan Mehmet'in eğitim amacıyla irsal edildiği gibi Amasya'ya vali olarak gönderilmiştir.⁷⁸

II. Bayezid, şehzâdeliği döneminde padişah olduğu zaman Amasya'ya büyük bir cami yaptırmaya söz vermiş, tahta oturduğunda ise külliye yapması için

⁷⁴ Komisyon, *Türkiye Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 199.

⁷⁵ Komisyon, *Amasya İl Yıllığı*, 90-95.

⁷⁶ Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983), 199.

⁷⁷ Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 199.

⁷⁸ Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 200.

Amasya’da vali olan Şehzâde Ahmet Bey’e emir vererek külliyei inşa ettirmiştir. Bu külliye Amasya’nın en büyük anıtı niteliği taşımaktadır.⁷⁹

Şehri istasyona bağlayan Ziya Paşa Bulvarı’nın kenarında bulunan Sultan II. Bayezid Külliyesini oluşturan yapılar hakkında elimizde bulunan kaynakların verdiği bilgiler birbirinden farklı malumatı içermektedir. *Amasya İl Yıllığı*’nda Sultan II. Bayezid’in Amasya’da cami, medrese, imaret ve tabhane yaptırmış olduğu belirtilmektedir.⁸⁰ Amasya’da II. Bayezid Vakfı’na ait Cemâziyelevvel 901/1496 tarihli vakfiyedeki bilgilere göre ise Amasya Bayezid Külliyesi; cami (imaret), camii önündeki büyük şadırvan, medrese, mutimehane (yemekhane), matbah, kiler, fırın, ahır, ahırın önündeki çeşme, mutimehane önündeki şadırvan, muallimhanenin tabhanesi, matbah arkasındaki iki ev ve iki ambar ile dört bölmeli tuvaletten oluşmaktadır.⁸¹ Kanaatimizce kaynaklarda bu kadar farklı bilgiler verilmesinin sebebi bazı yapıların farklı kişiler tarafından inşa edilmiş olması bazılarının ise doğal afetlerden zarar görerek yıkılmış olmasıdır.

Abdizâde Hüseyin Hüsametdin Bey’in belirttiği üzere II. Bayezid Camii 999’un Muharrem ayında (Kasım 1590) depremde büyük hasarlar almıştır. Kubbe ve kemer depremde büyük ölçüde zarar görmüş, imaretinin de kubbeleri kısmen tahrip olmuş ancak hemen tadilat yapılmıştır.⁸² 1668-1669 tarihinde meydana gelen depremde ise yıkım daha büyük olmuş, orta mekânın kemeri yıkılarak kubbeler yarılmış, sağ minare eğilmiş, imaret ve tabhanenin kubbesi çatlamıştır. Ancak camide meydana gelen bu hasarları Merzifonlu İbrahim Ağa ve Ahmet Paşazâde Ali Bey tamir ettirmişlerdir. 1197 yılında Hacı Ali Ağa tarafından caminin ırmak tarafında kalan kısmına sıcak su ile abdest alınabilmesi amacıyla musluklar ve su ısıtma yeri yapılmıştır.⁸³ Külliyeinin batıda kalan tarafına Keklikzâde Hacı Âli Ağa kızı Ayşe Hatun bir adet şadırvan, Kapancızâde Hüseyin Zeki 1842 yılında bir şadırvan ve kütüphane, Yumukzâde Mehmet Hamdi Bey ise yine bir şadırvan ve kütüphane

⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler (Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayeti Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler)*, (İstanbul: Maarif Vekaleti, 1927), 126.

⁸⁰ V.G.M.A, Dosya No: 2114, Defter No: 119, Sayfa No: 1382.

⁸¹ Abdülkadir Dündar, “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/2 (2003), 134.

⁸² Semavi Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/40.

⁸³ Komisyon, *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 225.

yaptırmıştır.⁸⁴ Külliyeeye bazı eklemeler yapılmış olmasına rağmen bu yapılardan bazıları günümüze ulaşmamıştır.

Sultan II. Bayezid'in Edirne'deki külliyesinde olduğu gibi Amasya'da bulunan külliyesi de yakınlarında bulunan ırmağın taşmasından dolayı zaman zaman hasar almıştır. Sultan II. Bayezid Camii 1939 yılında Amasya'da son derece yıkıcı olan depremde tekrar tahrip olmuş, son cemaat mahallinin bazı kemer ve kubbeleri çökmüştür.⁸⁵ 1960'lı yıllarda hasarlar onarılmaya çalışılsa da bu onarımların başarılı olmadığı düşünülmektedir. Daha öncesinde de çok fazla hasar alan aşhane-imaret ve tabhane onarılarak yurt yapılmış, sıbyan mektebi ise tamamen ortadan kalkmıştır.⁸⁶ Külliye içerisinde bazı bölümler yıkılmış olmasına rağmen varlıklarını uzun yıllar sürdüren yapılar da vardır. Bu sebeple külliyyede günümüze kadar ulaşmış veya daha önce bulunmuş olan yapıların tarihsel gelişim ve değişimini özet olarak açıklamanın araştırmamıza katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

2.3. Külliyeinin Şekil Açısından Tanıtımı

Geçmişten günümüze gerek doğal afetler gerek kullanım amaçları gerekse de faaliyetini bitirmesi sebebi ile külliyyede fiziki olarak bazı değişiklikler gerçekleşmiştir. Depremden dolayı yıkılan şadırvanlar, medreseden kütüphane çevrilen bina bu ve bunun gibi değişiklikleride göz önüne alarak külliyeinin fiziki olarak şekline ve kullanılan diğer bölümlerine kısaca değinilecektir.

2.3.1. Cami, Avlu ve Muvakkithane

II. Bayezid Camii, planı itibarıyla Bursa üslubu denilen yan mekânlı camilerin ve klasik devir camilerinin başlangıcı olarak sayılmamasına rağmen Edirne'deki Bayezid Camii gibi klasik eserlere bir öncü olarak kabul edilmektedir.⁸⁷

Amasya'nın istasyona giden Ziya Paşa Bulvarı'nda bulunan cami, Sultan II. Bayezid'in buyruğuyla Amasya Valisi Ahmet Bey tarafından yapılmaya başlanmıştır. 891/1486 yılında tamamlanan yapının mimarı Şemsettin Ahmet'tir.⁸⁸ Cami, Osmanlı mimarisinin özgün eserleri arasında yer almaktadır. Caminin inşa kitabesinde Yakup b. Abdillâh ve Zeyneddîn b. Zekerîya'nın adları da geçmektedir. Bu isimlerin hicrî 999 ve 1079 yılında meydana gelen depremlerden sonra caminin

⁸⁴ Komisyon *Amasya İl Yıllığı*, 185.

⁸⁵ Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", 6/40.

⁸⁶ Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", 6/40.

⁸⁷ Komisyon, *Amasya İl Yıllığı*, 185.

⁸⁸ Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 220.

tadilatını yapan mimarlar oldukları tahmin edilmektedir. Son cemaat yerinin orta bölümünün sonundaki nişli (küçük girinti) büyük giriş kapısı üzerindeki kitabe de ünlü hattat Hamdullah Efendi'ye (ö. 926/1520) aittir.⁸⁹

Sultan II. Bayezid Camii 160×120 metre ölçüsünde bir alanı kaplayan dış avlunun ortasında yer almaktadır. Önceden etrafı taş duvarla kapatılmış olan avlunun içinde külliye'nin diğer yapıları da yer almaktadır. Dış avlusunun haricinde iç avlusu bulunan caminin her biri kubbeyle örtülü olan beş bölümlük son cemaat mahalli revakın mermer sütunları üzerine durmaktadır.⁹⁰

Mimari yapısı ters "T" şeklinde olan caminin son cemaat yerinin orta bölümünün sonu, caminin beden duvarından ileri doğru çıkmış cümle kapısına açılmaktadır. Bu kapının nişinin üzerinde gösterişli stalaktitlerle (sarkıt) yukarı doğru dereceli olarak daralarak bitmektedir. Öte yandan portal (giriş kapısı) nişinin sağ ve sol taraflarındaki beş kenarı bulunan mihrabiye nişleri üzeri de portal nişindeki gibidir.⁹¹ II. Bayezid'in diğer camilerinde görüldüğü gibi burada da taş kapı oldukça güzel bir görüntü arz etmekte ve üç çerçeve içinde kapı nişinin mukarnaslı tepeliği vardır.⁹² Kapı üzerinde büyük bir inşa kitabesi yer almaktadır.⁹³

Plan şekline bakılırsa mekân konstrüksiyonu ters "T" plânına uygulanan bir yeniliktir. Orta eksen üzerindeki iki kare alan oldukça büyüktür. İkisi de birbirinden büyük bir kemerle ayrılmaktadır. Yan tarafında bulunan alanlarla ise yine kemerlerin sağladığı açıklık yoluyla bağlantı sağlanmaktadır. Dolayısıyla Sultan II. Bayezid Camii'nde yan mekânlar müstakil hücreler durumunda değildir. Caminin asıl ibadet mekânına ilave edilmişlerdir. Gerek kendi aralarında gerekse orta eksene açılan kemerlerle geniş safların bulunabileceği oldukça büyük bir alan oluşturulmuştur. Öte taraftan yan alanların orta alanla bu şekilde bütünleşmesi sebebiyle ters "T" plan şekli, camilerin göreceli olarak karanlık olan alanları bu eserde yan taraftan gelen ışıklarla aydınlık olmuştur. İç mimaride çok az kullanılan kalın kesme taş sistemi dış mimaride oldukça yoğun görülür. Kubbe intikalleri tromplarla (kubbe yuvarlağına

⁸⁹ Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 220-221.

⁹⁰ Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", 6/40.

⁹¹ Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 186.

⁹² Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", 6/40.

⁹³ Komisyon, *Amasya İl Yıllığı*, 185.

geçiş sağlayan öge) sağlanan camide alanı aydınlatan pencereler üç sıra hâlinde ve alt sırada bulunan pencereler dikdörtgen ve mermer sövelidir.⁹⁴

Ana mekândan son cemaat mahalline açılan mermer çerçeveli dört pencerenin alınlıklarında kenarları kalem işi nakışlarla donatılmış lacivert zemin üzerine beyaz sülüs hatla yazılmış çini yazıları mevcuttur. Caminin harim kısmı birbirini izleyen geçişleri tromplarla sağlanmış kubbeli iki mekân ve yanlarındaki üçer kubbeli kanatlardan oluşmuştur. Ana mekânlar sivri kemerli açıklıklarla yanlardaki kubbeli küçük bölümlerden ayrılmışlardır. Kemerler kalın paylara oturur ve iki tarafından bu yan kısımlara birer kapı ile girilebilmektedir.⁹⁵

Pencere üzerleri sivri kemer alınlıklarla sonlandırılmış ve son cemaat yerine açılan pencerelerin dış yüzeyleri mavi ve beyaz çini kitabeti panolarla süslenmiştir. İkinci sırada bulunan pencereler ise sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Kible duvarındaki mihrap, duvarlardan hafif çıkıntılıdır. Yarım silindirik şekilde olan mihrap nişi dereceli basamaklar hâlinde stalâkitlerle yukarı doğru daralarak sivrilmiştir. Beyaz mermerden yalın ancak zarif görünümlü mihrabın niş köşelerindeki sütuncuklarda ve mihrap üzerinde, kırmızı mermer kullanılmıştır. Üzerinde ise Âyetü'l-kürsî kitabesi bulunur. İç mimarının heybetini mihrabın solunda kible duvarına bitişik olan mermer minber bir hayli arttırmaktadır. Geçit kısmı sivri tek parça kemerli olan minberin pabuçlukları beş kare panoyla süslenmektedir. Bu panolardan sadece ikisinin içi Bursa kemerli ve arası açıktır, diğerleri tezyinlidir.⁹⁶

Caminin minareleri ise son cemaat yerinin iki ucunda mekân duvarlarından yükselmektedir. İki zarif minaresi taş işçiliği bakımından oldukça kıymetlidir.⁹⁷ Kare kaideler üzerinde bulunan minarelerden sağ tarafta bulunan da kırmızı renkte kalkmalarla bezenmiştir. Diğer hiçbir minarede görünmeyen bu süsleme de uçlarında zambak motifleri olan zikzak çizgiler bulunmaktadır. Eski Türk minare mimarisi geleneğine uygun olan soldaki minarenin gövdesi kırmızı ve beyaz çubuklarla süslenmiştir. Şerefe çıkmaları ise mukarnaslardır.⁹⁸

⁹⁴ Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 220-221.

⁹⁵ Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", 6/41.

⁹⁶ Komisyon, *Türkiye Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 222-223.

⁹⁷ Komisyon, *Amasya İl Yıllığı*, 185.

⁹⁸ Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", 6/41.

Amasya'nın deprem kuşağında bulunması camiye oluşturan unsurların özgün şekliyle günümüze ulaşmasını engellemiştir. Bilhassa 1939 ve 1943 yıllarında meydana gelen depremler yapılara oldukça zarar vermiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1952-1971 yılları arasında onarım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. II. Bayezid Vakfı'na ait 901/1496 tarihli vakfiyedeki bilgilere göre bu onarım sırasında caminin kubbelerinde, duvarlarında ve son cemaat yerinde bulunduğu söylenen kalem işleri yazılar ve süslemeler tümüyle silinmiştir. Yeni süslemeler yalnızca kubbelere, eteklerine ve geçiş unsurlarına yapılmıştır.⁹⁹ II. Bayezid Camii'nde meydana gelen tüm yıkım ve onarımlara rağmen mimari eser, temel unsurlarıyla günümüze ulaşmayı başarmış olup tarihi önemini sürdürmeye devam etmektedir.

Türkiye Vakıf Abideler ve Eski Eserler adlı çalışmada külliye muazzam bir avlu duvarının çevrelediği ve bu duvarların üzerinde altı adet kapının varlığından bahsedilmektedir.¹⁰⁰ Ancak Amasya'da II. Bayezid Vakfı'na ait Cemâziyelevvel 901/1496 tarihli vakfiyedeki belgede avluya “Gök Medrese” tarafında (batı), şehir tarafında (doğuda), matbah ardında birer; ırmak tarafında iki adet olmak üzere beş kapıdan giriş yapılabildiği belirtilmektedir. Yine aynı belgeye göre caminin güney kısmında kalan kapı haricindeki tüm kapılar nispeten orijinal hâlini koruduğu ifade edilmektedir.¹⁰¹

II. Bayezid Külliyesi'nin içinde bulunan muvakkithane gerek ezan vakitlerini tayin etmeye gerekse saat tamir etmeye ve saat ayarlarını düzenlemeye yaradığı düşünülmektedir. Dolayısıyla nişin iki yanındaki dolap saatlerini ve diğer araçları muhafaza etmek amacıyla yapılmış olması muhtemeldir. Muvakkithaneler bilinen mimari özellikleriyle tek odalı ve sade yapılardır.¹⁰² Ancak II. Bayezid Külliyesi'nin bahçesinde ayrı bir yapı olarak görülen muvakkithane, bütün sadeliğine rağmen ampir üslubunun taşradaki enteresan bir uygulaması olarak düşünülebilir.¹⁰³ XIX. asırda inşa edilmiş olan bu muvakkithanenin kapısının üzerindeki beş beyitten oluşan

⁹⁹ Dündar, “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, 149.

¹⁰⁰ Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 224.

¹⁰¹ Dündar, “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, 148.

¹⁰² Feridun Akozan, “Türkiye Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi VIII* (1969), 305.

¹⁰³ Günsel Renda, “Amasya II. Beyazıt Külliyesindeki Muvakkithane”, *Sanat Tarihi Yıllığı 6* (10 Ocak 1976), 185.

manzum kitabeden, mimari eseri Hüseyin Zeki Efendi'nin 1256/1840'ta yaptırdığı anlaşılmaktadır. Aynı yıl bu yapının içinde bir de kütüphane oluşturulmuştur.¹⁰⁴

Muvakkithanenin planı kare şeklindedir. Duvarı iki safhalıdır. Alt kısmı moloz taş, üstü kısmı ise saçak altına kadar tuğlayla örülmüştür. Ahşap kırma çatısı, oda ve revakı örten iki kısımdan meydana gelmektedir. Ayrıca üstü kurşunla kaplıdır. Çatının yan, ön ve arkasındaki alınlıklar ampir üslubu kuvvetlendirmektedir. Yapının ön kısmında Bursa kemerli, iki ahşap sütunlu revak kısmı vardır. Yan kemerler yapının ön duvarına üzengi ucundaki püsküllü birer konsol ile bitleştirilmiş ve muvakkithaneye sade ahşap bir kapıdan girilmektedir. Yapının içerisi beş adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Batı duvarında barok süslemeli bir niş vardır. İki yanında ise birer küçük dolap mevcuttur.¹⁰⁵ Muvakkithanenin duvarlarında çok gösterişli kalem işi nakışların mevcut olması da bu yapıya ayrı bir önem kazandırmıştır. Farklı süs motiflerinin haricinde bu süslemelerde de ağaçlar, manzaralar ve bazı binalar dikkat çekmektedir.¹⁰⁶

Muvakkithanenin güney duvarının ortasında II. Bayezid Külliyesi canlandırılmıştır. Beş bölümlü son cemaat yeri, iki yandaki minareler, kubbenin yanındaki iki kule caminin ön cepheden görünümü bir hayli yakındır. Caminin doğusunda mevcut olan dar cepheli yapılar, külliye'deki imareti, kubbeli bölümü, Şehzâde Osman Türbesi'ni canlandırdığı gibi doğu duvarının çıkıntılı biçimi de caminin gerçek görünümüne uygundur. Batısındaki yapı topluluğu ise kubbeli bölümü ile medreseyi göstermektedir. Caminin ve bahçenin doğu duvarındaki eğim ve külliye'deki yapıların yerleştirilme şekli resmin kuzey doğudan bakılarak çizildiğini düşündürmektedir.¹⁰⁷ Yapı, günümüzde mescit olarak kullanılmaktadır.

2.3.2. Şadırvanlar ve Çeşme

Amasya'da II. Bayezid Vakfı'na ait Cemâziyelevvel 901/1496¹⁰⁸ tarihli vakfiye'deki bilgilere göre külliye'de su tesisi olarak üç şadırvan ve bir çeşme bulunmaktadır. Medresenin avlusundaki şadırvanda bugün de var olan yuvarlak bir havuz ve fiskiye mevcuttur. İkincisi günümüze kadar ulaşamamış, mutimehane önünde olduğu söylenen şadırvandır. En sonuncusu ise “âli” bir başka ifadeyle büyük

¹⁰⁴ Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, 6/41.

¹⁰⁵ Komisyon, *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 225-226.

¹⁰⁶ Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, 6/42.

¹⁰⁷ Renda, “Amasya II. Beyazıt Külliyesindeki Muvakkithane”, 187.

¹⁰⁸ V.G.M.A, Defter No: 2148, 84-113.

olarak belirtilen ve camiin kuzeyindeki, tahminen su teknesi ve ortasındaki çanağı bozulmamış ama örtüsü belirtildiği gibi XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait olan bugünkü şadırvandır. Çeşme, ahırın önünde olduğu belirtilmesine rağmen o da tıpkı ikinci şadırvan gibi günümüze ulaşamamıştır.¹⁰⁹

Külliyenin avlusu ortasında bulunan on iki sütunun taşıdığı onikigen pramidal çatılı şadırvanın sütunları üstünde klâsik sütun başlıkları ve bu başlıklara dayandırılan ahşap kemerler üst örtüyü taşımaktadır.¹¹⁰

Muvakkithanenin ilerisinde yer alan şadırvanın nakışlarından bahsetmek gerekirse, burada şadırvanı örten kubbenin eteğini dolayan geniş bir şeritte İstanbul panoraması canlandırılmıştır. Ancak burası korunamadığından pek çok yerde boyalı sıvalar tümüyle dökülmüştür. Aynı zamanda İstanbul'un bazı semtlerini görmek mümkündür. Bu şadırvanın resimleri beyaz zemin üzerine kırmızı, yeşil, mavi gibi koyu renklerle çizilmiştir. Ancak muvakkithanenin pastel tonlarından değişik bir görünüm sergilemektedir. Üslup açısından ve iki resim açısından benzerlik bulunmamaktadır. Şadırvandaki tasvirlerde yapılar ve eşyalar daha ayrıntılı, ağaç türleri daha farklıdır. Yan yana dizilmiş uzun selviler, enine budanmış gibi görünen mazılar tekrar edilmiş ancak bunlar mimari tasvirlerin içerisinde kaybolmuştur. Bunlar daha çok topografik görüntülerdir.¹¹¹

2.3.3. Şehzâde Osman Türbesi

Sultan II. Bayezid Camii'nin solunda, kare bir plana sahip, üstü kubbe ile örtülü bir türbe bulunmaktadır.¹¹² Kesme taş ve üç sıra tuğla hatilla tekniği ile yapılmış olan kubbenin direğe dayalı ahşap bir giriş saçağı vardır. Önceden kapısının üzerinde ebced hesabına göre 919 (1513) yılını veren bir kitabesi bulunduğu söylenir ancak günümüze bu kitabe mevcut değildir. Bu türbe Sultan II. Bayezid'in oğullarından Şehzâde Ahmet'in 1513'te Yavuz Selim tarafından öldürülen oğlu Şehzâde Osman Bey'in türbesi olarak kabul edilir. Fakat içinde bugün sanduka bulunmamaktadır. Oysa İsmail Hakkı Uzunçarşılı burada mermer bir sandukanın var olduğunu belirtir.¹¹³

¹⁰⁹ Dündar, "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi", 150.

¹¹⁰ Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 224.

¹¹¹ Renda, "Amasya II. Beyazıt Külliyesindeki Muvakkithane", 189-190.

¹¹² Komisyon, *Amasya İl Yıllığı*, 192.

¹¹³ Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", 6/41.

2.3.4. Mutimehane (Yemekhane) ve Tabhane

Külliyenin mutimehanesi (yemekhane) güney ve batı duvarlarındaki altlı üstlü olarak güney ve batı duvarındakiler altlı üstlü olmak üzere toplam dokuz pencereden ışıık almaktadır. Doğusundaki mutfakla bağlantı ise bir servis penceresi yoluyla olmaktadır.¹¹⁴ Abdulkadir Dündar'ın incelediği belgede “imaret” kavramı külliye'nin ana yapısına veya camiye karşılık gelirken Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde yemekhane, aşhane ve imaret ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.¹¹⁵

Caminin sol tarafında bulunan aşhane (imaret) “L” şeklinde bir yapıdır. Avluya bakan cepleri önünde sütunlara dayanan kubbeli ve sivri kemerli yanaklar vardır. Önceden harabe olan yapı tamir edilerek yıkılması önlenmiştir. Fakat uzun süre askeri depo olarak kullanılmasından dolayı ve belki de tadilat yapıldığından aslında bazı kısımların hangi amaçla kullanıldığı anlaşılamamaktadır.¹¹⁶ Yeşilirmak'a göre ters yönünde olan kanadın ilk bölümü, ortasında kare bir pâyeye bulunan üstü tonozla örtülü 9×10 metre ölçüsünde büyük bir alandır. Tahminen burası erzak ambarıdır. Bunun yanındaki 10,87×17,25 metre ölçüsündeki dikdörtgen alan ise buradaki iki büyük ocaktan anlaşıldığı üzere aşhanedir. Bu kısmın fenerli kubbeleri ile uzun tonozu ortada iki pâyeye tarafından taşınmaktadır. Aşhanenin yanında, “L”nin iki kolunun birleştiği yerde olan 8,85×10,22 metre ölçüsündeki alan kubbeyle örtülüdür. Duvarlarında altlı üstlü iki dizi şeklinde dolaplar mevcuttur. Bunların, yapının aslından mı kaldıkları yoksa bina askeri ambar olduktan sonra mı açıldıkları bilinmemektedir. İmaretin aşhanesinin malzemelerine has bir yer olduğu tahmin edilmektedir. “L” diğer kolunda kemerlerle takviye edilmiş biri küçük diğeri büyük tonozlu iki alan bulunur. Bu plana göre burada misafirlerin konaklayacağı tabhaneye uygun yerler mevcut değildir. Tüm alanlar aşhane-imaretin parçaları gibi görünmektedir. Bu itibarla tabhaneleri, caminin iki yanındaki kubbeli mekânlardan aramak doğru olacaktır.¹¹⁷

Mezkûr vakfiyede belirtildiği üzere peş peşe iki büyük kubbeyle örtülü olan caminin, arka kubbenin yan taraflarında ikişer olmak üzere toplamda dört tabhanesi vardır. Yine belgeye göre bu tabhanelerin orta kısımlarında birer suffe bulunur.¹¹⁸

¹¹⁴ Dündar, “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, 145.

¹¹⁵ Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, 6/41

¹¹⁶ Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, 6/41.

¹¹⁷ Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, 6/42.

¹¹⁸ Dündar, “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, 149.

Külliye'nin doğu ucunda bulunan imaret ve tabhane daha evvel bahsettiğimiz deprem ve yangın sebebiyle yıkıldığından günümüze ulaşamamışlardır.¹¹⁹

2.3.5. Evler, Ambarlar ve Ahır

Ahır, iki yuvarlak kemerle desteklenmiş beşik tonozla örtülüdür. Ahırın iki adet kapısı bulunmaktadır. Bunlardan birinin girişi kuzeyde, diğerinki kuzeybatıda yer almaktadır. Kuzeydeki kapı bir atın rahatlıkla girebileceği genişlik ve yüksekliktedir. Revaka açılan kapı sadece insanların girip çıkabileceği boyuttadır. Ahır, ışığını doğu ve batı duvarlarındaki üçer mazgal pencereden almaktadır. 1939 yılında meydana gelen depremde üst örtüsü ve revakı tümüyle yıkılmıştır. 1940'lı yıllarda yıkılan bu revakın yerine tuvaletler yapıldığı tahmin edilmektedir. 1952-1957 yılları arasında yapılan tamiratta ise bu tuvaletler kaldırılmış yerine bugün de var olan revak inşa edilmiştir.¹²⁰

Matbahın arkasında bulunan iki evden biri odun koymak amacıyla kullanılır. Bu ev dört bin yük odunu alacak kapasitededir. Diğeri tamircilerin kullanmaları içindir. Ambarlar ise buğday ve arpa depolamak amacıyla yapılmıştır. Buğday ambarı 150 “müd”¹²¹ buğdayı ve arpa ambarı ise 300 müd arpayı aldığı söylenmektedir. Belirtilen ev ve ambarlar günümüze ulaşmamıştır.¹²²

2.3.6. Mektep ve Medrese

II. Bayezid Camii'nin doğusunda imaret hizasının köşe başında olup Sultan II. Bayezid tarafından 890/1485 yılında yaptırılmıştır. Emir İmâmzâde Seyyid Hâlîl Efendi ve oğlu Seyyid Mehmed Emin Efendi bu medresede hocalıkları ile nâm salmışlardır. İlkokul olarak kullanılmış olan yapı¹²³ son asırda hiçbir iz kalmayacak şekilde yok olmuştur.¹²⁴

Sultan Bayezid Dâru'l-kurrâsı, Sultan Bayezid tarafından imarethanenin kuzeyinde, tabhanenin batısında hattat odası sırasında yapılmıştır. 891/1486 yılında inşası tamamlanan dâru'l-kurrâ Amasya'da meşhur olup burada birçok ehl-i

¹¹⁹ Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 224.

¹²⁰ Dündar, “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, 147.

¹²¹ “Müd” 20 kile yaklaşık 740 litrelik hacmiyle 513,748 kg. buğday ölçebilen bir hacim ölçüsüdür. Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, “Müd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/455-457.

¹²² Dündar, “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, 148.

¹²³ Hüseyin Hüsameddin Abdizâde, *Amasya Tarihi*, haz. Mesut Aydın, Güler Aydın (Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986), 144-145.

¹²⁴ Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, 6/42.

Kur'ân yetişmiştir. Zamanla bir harabe hâline gelen mekân daha sonra askeri memurların kullandıkları bir alan olmuştur.¹²⁵

Sultan Bayezid Medresesi, Sultan II. Bayezid Camii'nin batısında yer almaktadır. Medrese, Sultan II. Bayezid tarafından inşa yaptırıldığından dolayı “Medrese-i Sultânîyye” ismiyle de anılmaktadır. Bu büyük medresenin kuzeye bakan kapısı ve dört tarafı taştan, hücreleri geniş ve dayanıklı olup yanında kapının hizasında oldukça büyük bir derşanesi, ortasında bir şadırvanı, iki yanında bahçesi, üç tarafında on dört hücresi ve kuzeyinde üç teğmen odası bulunur.¹²⁶ Medrese sakinlerinin ibadetleri için medresenin güneyinde mescit, derşane ve yanlarda talebelerin kalmaları için medrese odaları vardır. Medrese odalarını “O” şeklinde bir avlu çevrelemekte ve bu odaların önünde revaklar bulunmaktadır.¹²⁷ Medresenin güneyinde derşane, talebe hücreleri duvarlarından dışarı doğru çıkıntı oluşturmakta ve yayvan sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülmektedir.¹²⁸

Dündar'ın işaret ettiği II. Bayezid Vakfı'na ait Cemâziyelevvel 901/1496 tarihli vakfiyedeki bilgilere göre medresenin 10.612x10.612 metre ebatlarında bir derşanesi, on altı sütunun taşıdığı tonoz örtülü revaklarla çevrili ve önlerinde sekiler olan, yaklaşık 3.790x3.790 metre ölçülerinde on yedi odası, aynı ebatlarda bir mu'îd sofası, içinde bir lüle su akan bir taharethanesi ile üç bölmeli tuvaleti ve avlu ortasında havuzu, bugün de mevcut bulunan bir şadırvanının olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı bilgilere göre medresede irili ufaklı yirmi kubbe bulunmaktadır. Mu'îd Suffesi ile medresenin hangi kısmının kastedildiği net bir şekilde anlaşılmamaktadır. Fakat buranın büyük ihtimalle derşanenin kuzeyindeki kubbeye örtülü bölümün olduğu tahmin edilmektedir. Zira belgede caminin anlatıldığı kısımda “suffe” ile belirtilmek istenilen ve derşanenin önündeki alanın medresenin odaları gibi kubbeye örtülerek vurgulanması bu görüşü destekler niteliktedir.¹²⁹ Bahsi geçen belgede medreseyle alakalı pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Fakat yine de verilen malumatla medresedeki oda sayısının on yedi olduğu, tuvalet ve taharethane olarak kullanılan bölümlerin bu sayının içinde olmadığı, medresede odalardan hangilerinin

¹²⁵ Abdizâde, *Amasya Tarihi*, 146.

¹²⁶ Abdizâde, *Amasya Tarihi*, 160.

¹²⁷ Abdizâde, *Amasya Tarihi*, 195.

¹²⁸ Komisyon, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 224.

¹²⁹ Dündar, “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, 144.

tuvalet ve taharethane olarak kullanıldığı, revakın özgün biçimi ve avluyu kapatan kuzey duvarının durumu açıklığa kavuşmaktadır.¹³⁰

2.4. Sultan Bayezid Kütüphanesi ve İçeriği

Külliyenin bir parçası olan ve “Sultâniye” adıyla da bilinen medrese 1486 yılında tamamlanmıştır. İstanbul’da bulunan Türkiye Yazma Eseler Kurumu Başkanlığı Bakanlar Kurulu kararıyla 2012 yılında “YEK” olarak kurulmuştur. Külliye günümüzde “Amasya Bayezid Yazma Eser Kütüphanesi” olarak hizmet vermektedir. Türkiye Yazma Eseler Kurumu Başkanlığı, Türkiye genelinde kurulan on sekiz kütüphaneden oluşmakta ve bunlardan birisi de Amasya Bayezid Yazma Eser Kütüphanesi’dir.

Amasya Yazma Eser Kütüphanesi, 18450 adet matbu eser, 2549 adet el yazması eserle oldukça zengin bir kitaplığa sahiptir. Burada bulunan eserlerin İslâm ilim tarihi açısından büyük bir önemi haizdir. Kütüphane, okuyucularına eserleri cd ve mail vasıtasıyla kullanma imkânı sunmaktadır. Kütüphanede bulunan en kıymetli eser 1200 yıllık Kûfî hatla yazılan Mushaf-ı Şerif’tir.

Medrese, aldığı hasarlar sonrasındaki tadilatlarla günümüze kadar ulaşmayı başarmış olup yıllardan beri il halk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.¹³¹ Medresenin kütüphaneye dönüştürülmesi şekil 1 ve şekil 2 de gösterildiği üzere imza atılan kararnameler sonucu gerçekleşmiştir.

¹³⁰ Dündar, “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, 149.

¹³¹ Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, 6/40-42.

50	18	01	9	0	
----	----	----	---	---	--

3812

• قرارنامه •

عزیز محمد

Handwritten signatures and names in Urdu script, including:

- محمد رفیع الدین
- احمد علی خان
- میرزا محمد رفیع الدین
- محمد رفیع الدین

— m uharred
venaveret
icra vekili

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Başvekalet kalemi
mahsusu müdüriyeti
3812

KARARNAME

Amasya'da vaktiyle imaret olmak üzere inşaa edilen ve hali hazırda odunluk olarak istiğmal olunan binanın umumi kütüphane'ye ittihası maarif vekaletinin 5 Temmuz 1926 tarihli tezkeresiyle vuku bulan teklifi üzerine icra vekilleri heyetinin 21 Temmuz 1926 tarihli içtimasında tasvib ve kabul olunmuştur. 21 Temmuz 1926.

Reisi Cumhur
Gazi Mustafa Kemal

BAKANLAR KURULU KABİNESİ

Hariciye Vekili

Tevfik Rüştü Aras

4 Mart-1925

1 Kasım 1927

Müdafayi Milliye

Vekili

Recep Peker

4 Mart 1925

1 Kasım 1927

Sıhhiye ve Muavenet

Vekili

Refik Saydam

4 Mart 1925

2 Ekim 1937

Dahiliye Vekili

Mehmet Cemil Ubaydin

05 Ocak-1925

1 Kasım 1927

Adliye Vekaleti

Vekili

Mahmut Esat Bozkurt

27 Ekim 1924

27 Eylül 1927

Ticaret

Vekili

Bahriye Vekili

1/15/25

4. İnönü Kabinesi

Baş Vekil (Başbakan)

İsmet İnönü Paşa

3 Mart 1925

1 Kasım 1927

Ziraat

Vekili

Mehmet Sabri Toprak

Nafia Vekili Müdafaa Vekili Maliye Vekili -----

1/maarif vekili

3. AMASYA II. BAYEZİD İL HALK KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN KİRÂAT VE TECVİD KONULU ESERLER

Bu başlık altında Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan kırâat ve tecvid konulu eserler ele alınıp tanıtılacaktır. Ayrıca bu eserlerin müelliflerine ilişkin kısa malumat aktarılacaktır. Eserlerin baş tarafı ve son tarafından bazı kısımlar aktarılacak tam okunamayan veya zarar görmüş kelimeler üç nokta ile belirtilecektir.

3.1. Kırâat Alanına Dair Yazılan Eserler

İlk olarak Kırâat alanında yazılan eserler nesir ve nazım tarzında kaleme alınan eserler başlıkları altında incelenecektir.

3.1.1. Nesir Tarzında Yazılan Eserler

Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan nesir formunda kaleme alınan kırâat temalı yazma eserler şu şekildedir.

3.1.1.1. et-Teyşîr fî'l-Kırâati's-Seb' (التيسير في القراءات السبع)

Eserin Müellifi

Ebû Amr ed-Dânî'dir (ö. 444/1053).

371'de Kurtuba'da doğan ed-Dânî, ilk olarak İbnü's-Sayrafi olarak anılmış, 27 yıl gibi bir süre Belensiye'ye (Valencia) bağlı olan ed-Dânîye liman kentinde yaşamasından dolayı ed-Dânî ismiyle meşhur olmuştur.¹³²

Eğitim hayatına küçük yaşta başlayan ed-Dânî, babasının vefatına kadar Kurtuba, İstice, Beccâne, Sarakusta gibi liman şehirlerinde; babasının vefatından sonra ise Kayrevan, Mısır, Mekke ve Medine gibi şehirlerde birçok hocadan tefsir, hadis, kırâat gibi dersler almıştır.¹³³ Kurtuba'ya dönen müellif bazı siyasi

¹³² Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Beşküvâl, *Kitâbü'-Sıla fî târihi eimmeti'l-Endelüsî*, (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî,1955), 385; Şemsüddîn Muhammed Osman ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakât ve'l-a'sâr* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 2/406; Yaşar Akaslan, *Kıraat İlminin Temel Kaynakları* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 113; Abdurrahman Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 93.

¹³³ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn b. Muhammed b. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, nşr. Gotthelf Bergsträsser (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 1/503; Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, 98.

sebeplerden ötürü birkaç kez farklı şehirlere göç etmek zorunda kalmış, en son Dâniye'ye yerleşmiş ve burada da vefat etmiştir.¹³⁴

Yedi kırâati sistemli bir hâle getirip yaygınlaştıran müellif aynı zamanda zekâsı ve hafızasıyla ön plana çıkmakta ve bu hususta kendisinden övgüyle bahsedilmektedir. 90'a yakın hocasının olduğu bilinen müellif geride birçok da eser bırakmıştır.¹³⁵

Müellifin diğer eserleri; *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâati's-seb', et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd, el-Mûdih li mezâhibi'l-kurrâ ve'htilâfihim fi'l-feth ve'l-imâle, el-Muhkem fi nakti'l-Mesâhif ve Mehaâricü'l-hurûf ve ecnâsühâ*.¹³⁶

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 875	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 126
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	167x120-122x88 mm.		Varak:

Eserin Başı

الحمد لله المنفرد بالدوام المتطول بالانعام * خالق الخلق بقدرته * ومدبر الامر بحكمته * لا راد لامره * ولا معقب
لحكمه * وهو سريع الحساب * احمده على جميع نعمه * واشكره على تتابع آلائه *

Eserin İçeriği

Eserin başında, *Teysîr* adlı bu eseri Kürd Hafızâde olarak meşhur olan el-Hac Abdurrahman b. Ali'nin Sultan Bayezid yakınındaki kütüphaneye vakfettiğine dair bir not ve mühür bulunmaktadır. Yine eser içinde de metin üstlerinde kütüphaneden

¹³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1/503-504; Akaslan, *Kırâat İlminin Temel Kaynakları*, 114

¹³⁵ ez-Zehbî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 2/406-407; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1/504.

¹³⁶ İsmail Paşa el-Bağdâdî Babanzâde, *Hedîyyetü'l-'ârifîn esmâü'l-müellifîn* (İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1951), 1/653; Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, 125-260.

çıkarması şartı ile vakfedildiğine dair notlar bulunmaktadır. Diğer sayfada ise tablo şeklinde eserin içerdiği imamları ve râvîlerinin rumuzlarını vermektedir.

Yedi kırâate dair kaleme alınmış eserler arasında en meşhuru diyebileceğimiz *et-Teysîr* Müellifin *Camîu'l-beyân fî'l-kırâati's-seb'el-meşhure* adlı kitabın muhtasarı niteliğindedir.¹³⁷ Ayrıca eser *et-Teysîr li'htilâfî mezâhibi'l-kurrâi's-seb'a* ve *et-Teysîr li hıfzî mezâhibi's-seb'a rahimehümüllahü teâlâ fî'l-kırâât* gibi isimleriyle anılmaktadır.¹³⁸

Konuları yirmi altı bâb altında inceleyen müellif eserine sened zikrederek başlamaktadır. Sonrasında imamları sırasıyla zikrederek sened zincirlerine yer vermektedir. Ardından iki râvîsini de aynı şekilde belirtmektedir. İhtilaflı olan rivâyetleri de tek tek ele almaktadır. Râvîleri tanıtmakla başlayan müellif; usûl, istiâze, besmele, Fâtiha, med ve kasr, vakf konuları ile devam ederek tekbir konusu ile eserini tamamlamaktadır.

Eserin Sonu

الله اكبر واسقطت الف الوصل التي في اول اسم الله عز وجل في جميع ذلك استغناء عنها فاعلم ذلك موقفا لطريق الحق ومنهاج الصواب وبالله التوفيق

Eserin sonunda da baş tarafta olduğu gibi mühürler bulunmaktadır. 1163 tarih kaydı bulunan eserin müstensihî mührün sahibinin olma ihtimali bulunmaktadır.

Eserin Diğer Nüshası

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1767/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talîk	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	214x155-152x90 mm		Varak: 6b-93a

¹³⁷ Akaslan, *Kırâat İlminin Temel Kaynakları*, 133.

¹³⁸ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, 241.

3.1.1.2. Kenzü'l-Me'ânî fî Şerhi Hirzü'l-Emânî I (كنز المعاني في شرح حرز الأماني)

Eserin Müellifi

Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mevsîlî (ö. 671/1272). Hicrî 623 doğumlu olan el-Mevsîlî; fıkıh, tefsir, tarih, edebiyat, dil ve kırâat gibi birçok alanda kendisini geliştirmiş bir âlimdir.¹³⁹ 671/1272 yılında vefat eden¹⁴⁰ müellifin geride bıraktığı farklı alanlara dair birçok eser bulunmaktadır.¹⁴¹

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 673	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 75
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	215x160-165x100 mm.		Varak:

Eserin Başı

الحمد لله الذى انزل القرآن على سبعة احرف كلها شاف كاف واف وخص اهله الذين هم خاصته بخواص المنح
وخواص اللطاف اظهر لنبيه النبى اظهر شواهد الاعجاز حتى يتبين من فيه لما من معانيه ما حرم فى الشرع ...

Eserin İçeriği

Yukarda tanıttığımız şerh ile benzer olan ve aynı eseri şerh eden müellif ilk olarak kelimelerin sözcük anlamlarına, i'rabına ve ıstılahtaki manalarına yer vermekte ve bu ilmin önemine değinerek eseri ayrıntılı bir şekilde sırasıyla şerh etmektedir.¹⁴²

¹³⁹ Adem Yerinde, “Muhammed Şu‘le”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/577-578.

¹⁴⁰ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l- 'ârifîn*, 2/126.

¹⁴¹ Mustafa b. Abdullah Hacı Halife Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Musennâ, 1941), 1/646.

¹⁴² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/646.

Eserin Sonu

ص قرا ابن كثير قد كثير ... بتحفيف الدال من القدر والبقون بالتشديد من التقرير لعباد بمعنى مضا في سورة الحجر و

قراء حمزة و نافع

Eserin sonunda Sultan Bayezid Cami İmamı Abdüllatif'in Kütüphanesi-i Cedid'e mührü ve vakıf kaydı bulunmaktadır.

3.1.1.3. Kenzü'l-Me'ânî fî Şerhi Hirzü'l-Emânî II (كنز المعاني في شرح حرز الأماني)

Eserin Müellifi

Eser, Burhânüddîn Ebû İshâk b. Ömer b. İbrâhîm b. Halil el-Ca'berî (ö. 732/1332) tarafından yazılmıştır.

Daha çok "Burhâneddîn" lakabıyla bilirse de "Takıyyüddîn", "İbnü's-Sirâc" ve "Şeyhu'l-Halîl" olarak da anılan Ca'berî Suriye'de Ca'ber Kalesi'nde doğmuştur.¹⁴³ Kendisini ilmi olarak fıkıh, hadis ve kırâat alanlarında geliştirmiş olup müezzinlik vazifesi yapmış ve babasından da dersler almıştır.

Hicrî 732 yılında Beledülhalîl'de vefat eden Ca'berî'nin bazı eserleri şu şekildedir: *Hulâsatü'l-ebhâs fî şerhi Nehci'l-kırââtis-selâs, el-Meded fî ma'rifeti'l-'aded, Nüzhetü'l-berere fî kırââtî'l-eimmeti'l-'aşere, Kitâbü'l-Erba'în, 'Ukûdü'l-Cümân fî tecvîdi'l-Kur'ân, el-İfhâm fî 'ilmi'l-ahkâm*.¹⁴⁴

¹⁴³ Ebû'l-Fidâ İmâmüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâasi'l-Arabî, 1988), 14/184; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 1/397; M. Kemal Atik, "Ca'berî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6/527-528.

¹⁴⁴ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâasi'l-Arabî, 1976), 1/69.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	32
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 675	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 280
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	323x232-252x183 mm		Varak:

Eserin Başı

الحمد لله مبدئ الامم ومنشي الرمم الذي علم بالقلم علم الانسان مالم يعلم تنزه عن الاضداد والانداد فالق الاصباح
وخلق الاشباح ورزق الارواح تقدس عن الاولاد والاحافد لاتدرکه الابصار ولاتكفيه الافكار ولا تحيط به الاقطار

Eserin İçeriği

Esere başlamadan önce içindekiler, faideler, Abdüllatif Efendi'nin Kütüphane-i Cedid'e 1158 tarihli vakıf mührü, Kürdî Hafizzâde Hacı Abdurrahman adına vakıf kaydı bulunmaktadır.

Mukaddime şeklinde eser ve yazarı tanıtan bir takdim bölümü bulunmaktadır. Yine yer yer eser içinde de 1163 tarihinde Amasya Yörgüç Paşa Medresesi'ne vakfedildiğine dair bir vakfiye ve varaklarının üst tarafında da ara ara Kürd Hafız Hoca Efendi'nin Bayezid Kütüphanesi'nden çıkartılmaması şartı ile vakfettiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.

Müellifin en önemli eserlerinden olan bu eser eş-Şâtıbî'nin *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî* adlı eserine şerh olarak iki cilt hâlinde kaleme alınmıştır. Eser içeriğini ve başlıklarını eş-Şâtıbî'nin ele aldığı şekilde değiştirmeden sırasıyla şerh etmektedir. Yazar sûre sırasını takip ederek ele almakta ve ayrıntılı bir şekilde kırâat farklılıkları olan kelimeleri incelemektedir. Sözlük ve ıstılah manalarını da verdikten sonra imamların rivâyetlerine geçmektedir.

Eserin Sonu

Esere genel olarak bakıldığında iki müstensih tarafından ele alındığı anlaşılmaktadır. 2. cildin sonunda müstensih Hasen b. Muhammed Rûmî eseri hicrî 719 yılında ramazan ayında müellif nüshasından istinsah ettiğini belirtmektedir.¹⁴⁵

3.1.1.4. Kurratü'l-'Ayn fi'l-Feth ve'l-Îmâle Beyne'l-Lafzeyn

(قرة العين في الفتح و الإمالة بين اللفظين)

Eserin Müellifi

Kurratü'l-'ayn, Nûruddîn Ali b. Ebü'l-Hasen b. Ahmed b. Ebi'l-Hasen İbnü'l-Kâsîh el-'Uzrî (ö. 801/1411)¹⁴⁶ tarafından telif edilmiştir.

Bağdat'ta doğan müellifin ismi Ali b. Muhammed b. Kâsîh olarak zikredilse de Sehâvî bunu kabul etmemektedir. İbnü'l-Kâsîh Mısır'a giderek burada İsmâil b. Yûsuf el-Küftî'den arz yoluyla *eş-Şâtıbiyye* eserini okudu. Yine İbnü'l-Cündî, İbn Ebü'l-Havâfir ve Meydûmî gibi âlimlerden kırâat-ı aşere okuyup icazet almıştır.¹⁴⁷

Kâhire'de 801/1411 yılında vefat eden İbnü'l-Kâsîh, aldığı bu eğitimlerden sonra geriye alanla ilgili önemli eserler bırakmıştır. Bunların başlıcaları *Tuhfetü'l-enâm fi'l-vakf 'ale'l-hemze li Hamza ve Hişâm*, *el-Kasîdetü'l-'aleviyye fi'l-kırâati's-seb'*, *Mustalahu'l-işârât*, *Hidâyetü'l-mübtedi fî ma'rifeti'l-evkât*, *el-Menhelü'l-'azb ve telhîsu'l-fevâid*'dir.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Acun vd., *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi*, 264.

¹⁴⁶ Yusuf İlyân Serkis, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arrabe* (Kahire, 1928), 1/209.

¹⁴⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/646; Mehmet Ali Sarı, "İbnü'l-Kâsîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/102-103.

¹⁴⁸ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1/727.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1010/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	165x100-117x55 mm.		Varak: 117b-152b

Eserin Başı

بسم. قال الشيخ الامام العلامة نور الدين على ابو الحسن بن عثمان بن احمد بن الشهيد بن القاصح. اما حمد الله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد خاتم النبيين...

Eserin İçeriği

Mecmua içinde bulunan esere, besmeleden sonra müellif ismini zikrederek başlanmıştır. Müellif, Nûruddîn Ali b. Ebü'l-Hasen b. Ahmed b. Ebi'l-Hasen eş-Şehîr İbnü'l-Kâsîh olarak belirttikten sonra eserin ismini vermektedir. Yazmanın isminden de anlaşılacağı üzere imâle ve feth konularıyla alakalıdır. Yedi kırâate göre ele aldığını belirterek imam ve râvî isimlerini vermektedir. Ayrıca müellif faydalandığı üç eserinde ismini ve yazarlarını başlangıçta zikretmektedir. İstiâze ve besmele başlığından sonra sûre sırasına göre başlıklara ayırarak imamların bu konu hakkındaki görüşlerini aktarmaktadır.

Eserin Sonu

سورة الناس يرى الناس ملك الناس اله الناس صدور الناس والناس الجملة خمس كلمات وقد ذكر بالبقرة هذا آخر كتاب رسل القراء المرسومة بقرة العين في الفتح والامالة وبين اللفظين والله تعالى الموفق.

Katalog kaydında müstensih, Hafız Mehmed olarak geçmektedir.¹⁴⁹ Eserin tamamlandığı tarih son kısımda Cemâziyelâhîr 1111 olarak verilmiş eser sahibi için dua ve şefaât talep edilmiştir.

¹⁴⁹ Katalog Acun vd., *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi*, 283.

Eserin Diğer Nüshaları

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 676/5	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x140-130x70 mm.		Varak: 88b-119a

3. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1606/4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talîk	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	207x150-145x90 mm.		Varak: 112b-137a

3.1.1.5. Tuhfetü'l-Enâm fi'l-Vakf 'ale'l-Hemz li Hamza ve Hişâm

(تحفة الأنام في الوقف على الهمز حمزة و هشام)

Eserin ismi katalog kayıtlarında “Mesailü'l-vakf Hamza ve Hişâm” olarak verilmiş olsa da müellif nüsha da eserini “Tuhfetü'l-enâm fi'l-vakf 'ale'l-hemze li Hamza ve Hişâm” şeklinde isimlendirdiğini belirtmektedir.

Eserin Müellifi

Eserin müellifi hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda müellif yukarıda da hakkında bilgi vermiş olduğumuz İbnü'l-Kâsîh olduğuna dair

bilgiler bulunmaktadır.¹⁵⁰ Ancak Alaaddin Saleh'e göre eser İbnü'l-Kâsîh'a ait değil meşhur olmasından dolayı ona nispet edilmiştir. Eserin müellifi, hicrî 845 doğumlu Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdirrahman b. Abdillâh b. Muhammed b. Nasr b. Mansûr el-Kubeybât'tır.¹⁵¹

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1010/4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	105x100-115x55 mm.		Varak: 204b-214a

Eserin Başı

الحمد لله النافذه قدرته، القاطعة حجته، العالیه كلمته، السابقة نعمته، الذى تكلم بالقرآن ازيلته، وحفظه لمن شاء من بريته احمده حمد شاكرا لنعمته، راض بقسمته وعطيته، وحفظه لمن شاء من بريته، احمده حمدا شاكرا لنعمته

Eserin İçeriği

Müellif uzun bir dua bölümü ile başlayan eseri kardeşim dediği Necip Salih adlı bir arkadaşının “Vakf-ı Hamza ve Hişâm” hakkında bir eser kaleme alması isteği üzerine yazdığını ifade etmektedir. Bu ricayı yerine getirirken de eş-Şâtıbiyye'nin şerhlerinden ve *et-Teysîr* ile *en-Neşr* isimli eserlerden faydalandığını belirtmektedir. Müellif, *Tuhfetü'l-enâm fî'l-vakf 'ale'l-hemze li Hamza ve Hişâm* olarak isimlendirdiğini söyleyerek eserine başlamaktadır.

Eserde, isminden de anlaşılacağı üzere Kur'ân'da hemzeli kelimeler üzerinde Hamza ve Hişâm'a göre nasıl vakfedileceği Fâtiha sûresinden başlamak kaydıyla ele

¹⁵⁰ Muhammed İsa Yüksek, *İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Arapça ve Osmanlıca Kırâat Yazmaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 47.

¹⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Alaaddin Saleh, “*Tuhfetü'l-enâm fî'l-vakf 'ale'l-hemze li Hamza ve Hişâm*” *Adlı Eserin Tanıtım ve Tahkiki* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 12.

alınmaktadır. Müellif bu kaideleri anlatırken sık sık farklı görüşlere de yer vererek en son kendi görüşünü قلت diyerek açıklamaktadır.

Eserin Sonu

اعتقد ان الهمزة لم يصور لها صورة بياء واحدة صرح بهما ابن جبارة وذكر انه قرا بهما على شيخه انتهى والصحيح الوجهان الاولان مسألة آرايت ذكر في الانعام ان شانك ذكر في النسا ولم يكن له كفؤا ذكر في البقرة. تتم الكتاب

Eserin, hicrî 1113'te tamamlandığına dair bir not bulunmaktadır. Müstensih katalog kayıtlarında Hafız Mehmed olarak geçmektedir. Eserin sonunda Muhammed Caniklî'nin temellük kaydı bulunmaktadır.

Eserin Diğer Nüshaları

2. Nüsha¹⁵²

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1010/3	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	165x100-117x55 mm.		Varak: 153b-202b

3.1.1.6. en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr (النشر في قراءات العشر)

Eserin Müellifi

en-Neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr'ın yazarı yine Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî'dir (ö. 833/1429). 26 Kasım 1350'de (751) Şam'da dünyaya gelen İbnü'l-Cezerî, bir süre burada yaşamıştır.¹⁵³ Tahsil hayatına, ticaretle uğraşan babasında başlayan İbnü'l-Cezerî Kur'ân hıfzını da tamamlayarak

¹⁵² Eser *Tuhfetü'l-enâm fi'l-vakf 'ale'l-hemzi li Hamza ve Hişâm* adı altında yanlışlıkla verildiği tespit edilmiştir. Bu isimle kayıtlı eser aslında yazarın da eserin mukaddimesinde belirttiği üzere *Kurratü'l-'ayn* adlı eserdir.

¹⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 3; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

ilk kırâat dersleri için İbnü'l-Gavâlic'e gitmiştir.¹⁵⁴ Dımaşk, Mısır ve Medine'de farklı hocalardan kırâat dersleri alan İbnü'l-Cezerî tahsilini tamamladıktan sonra Dımaşk'ta kırâat dersleri okutmaya başlamıştır.¹⁵⁵

Osmanlı döneminde Yıldırım Bayezid'den büyük ilgi gören İbnü'l-Cezerî Bursa'da başta kırâat olmak üzere muhtelif alanlarda dersler vermiş ve İstanbul Seferi'ne de katılmıştır. Ankara Seferi'ne de katılan İbnü'l-Cezerî, burada esir düştüğü Timur, İbnü'l-Cezerî'ye saygı göstererek beraberinde götürmüş ve kurduğu medreseye müderris olarak tayin etmiştir. Timur'ın vefatından sonra da onun torunundan izin alarak o bölgeden ayrılmıştır.¹⁵⁶

Kırâat ilmi alanındaki otoritesi herkes tarafından malum olan İbnü'l-Cezerî'nin birçok eseri bulunmaktadır. Bunlardan en çok bilineni *en-Neşr fî'l-kırâati'l-'aşr* ve bu eserin manzum ve muhtasar hâlleri olan *Tayyibetü'n-neşr fî'l-kırâati'l-'aşr*, *Takrîbü'n-neşr fî'l-kırâati'l-'aşr* isimli eserleridir. Yine müellifin *Tahbîru't-Teyisr*, *Müncidü'l-mukriîn* ve *Mukaddime* gibi kırâat ilmine dair önemli eserleri bulunmaktadır.¹⁵⁷

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1516	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 299
Yazı Stili	Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	220x160-140x105 mm.		Varak:

¹⁵⁴ Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr*, 150; Akaslan, *Kırâat İlminin Temel Kaynakları*, 219.

¹⁵⁵ Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557.

¹⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1/7; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557.

¹⁵⁷ Ebü'l-Hayr Ahmed b. Mustafa b. Halil Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî 'ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ty.), 25-27.

Eserin Başı

الحمد لله الذي انزل القرآن كلامه ويسره. وسهل نشره لمن رامه وقدره ووفق للقيام به من اختاره وبصره واقام لحفظه خيرته من بريته الخيرة.

Eserin İçeriği

Eserin zahriyesinde eski Amasya Müftüsü Muhammed İlmi Efendi b. Muhammed Efendi olarak temellük kaydı bulunmaktadır. 2 ciltten oluşan eser oldukça meşhur ve hemen hemen her kütüphanede en az bir nüshası bulunmaktadır.

İnsanların, yedi kırâatin yaygınlık kazanmasıyla diğer kırâatlerin şâz kırâat zannettiğini gören yazar, böyle bir eseri kaleme alma ihtiyacının hâsıl olduğunu ifade etmektedir. Kur’ân öğrenme ve okumanın faydaları ile ilgili rivâyetlere yer veren müellif, Mushaf tarihi; yedi harf meselesinin kırâat ilmi ile olan münasebeti, kırâat usûlü, mehâricü’l-hurûf, sıfâtü’l-hurûf, vakf ve ibtida gibi önemli tecvid konularına da yer verip on imam, râvîleri ve tarîkleri hakkında bilgi vererek tekbir, hatim ve ferşü’l-hurûf hakkında izahlarda bulunup eserini sonlandırmaktadır.¹⁵⁸

Eseri ilk olarak Muhammed Ahmed Dehmân iki cilt olarak neşretmiştir. Ayrıca müellif eserin ilk olarak ihtisar çalışmasını yapan kişidir.

Eserin Sonu

وان وافق اسبابه نجاح فاركنه حضور القلب والرقه والاستكنه والخشوع وتعلق القلب بالله وقطعه من الاسباب واجنحته الصديق وموافقته الاسحار واسبابه الصلاة على صل الله عليه و سلم.

Eserin sonunda herhangi bir müstensih kaydı ve tarih bulunmamaktadır. Hz. Peygamber’e salat ve selamdan sonra müellife dua ile bitmektedir.

3.1.1.7. Tahbîrû’t-Teysîr (تحرير التيسير)

Eserin Müellifi

Tahbîrû’t-Teysîr de Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî tarafından telif edilmiştir.

¹⁵⁸ Detaylı bilgi için bkz. Abdulhamit Birışık, “en-Neşr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/19-20; Akaslan, *Kırâat İlminin Temel Kaynakları*, 223.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1606/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	207x150-160x90 mm.		Varak: 11b-96a

Eserin Başı

قال الشيخ الامام العالم العلامة شيخ الاسلام ومقتد الامام والاعلام شمس الدين ابو الخير محمد بن محمد بن محمد بن الجزري. سد الله تعالى افادته و ارشاده الحمد على تحبير التيسير واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له الحكم العدل السميع البصير

Eserin İçeriği

İbnü'l-Cezerî on kırâati yaymak için yazdığı bu esere başlamadan önce kullandığı remzleri açıklamaktadır. ed-Dânî'nin *et-Teyisîr* adlı eserine üç kırâat ve imamı da ekleyerek on kırâati tanıtmaktadır.

Yazar besmeleden sonra kendi ismini ve eserin adını vererek bu eseri neden kaleme aldığını açıklamaktadır. ed-Dânî'den övgüyle bahsedip eş-Şâtîbî'nin bu eseri manzum hâle getirdiği *Hirzü'l-emânî*'ye değinerek bu alanda yeterli bilgisi olmayan halk tarafından nasıl algılandığından bahsetmektedir. Bu, yedi kırâati inceleyen eserleri gören halk yedi harf rivâyetiyle karıştırarak sahih olan kırâatlerin bunlardan ibaret olduğunu düşünmekte ve geri kalanları şâz olarak nitelendirmektedir. Bu durumu gören müellif eserinde bu yanlış anlayışa binaen bu eseri kaleme aldığını belirtmekte ve bazı düzenlemeler yapacağını ifade etmektedir.

Mukaddimeden sonra İbnü'l-Cezerî ilk olarak ed-Dânî'nin hayatına yer vermektedir. Sonrasında imam ve râvîleri hakkında bilgiler aktarmaktadır. Ferşü'l-hurûf ve kırâat usûlüne dair bilgiler veren müellif vakf, sekte, idgam, izhar, hemze gibi konuları açıklamaktadır.

Eserin birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır.

Eserin Sonu

وان كان آخر السورة هاء كناية موصولة بواو حذفت صلتها للسالكين نحو ربه الله اكبر و شرا يره الله اكبر واسقطت
الف الوصل التي في اول اسم الله عز وجل في جميع ذلك استغناء عنها فاعلم ذلك موفقا لطريق الحق ومنهاج الصواب
وبالله التوفيق تم.

Kayıtlarda eserin müstensihisi Mustafa b. Hüseyin olarak geçmektedir.

Eserin Diğer Nüshası

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi		Satır Sayısı	21
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi		Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1010/1		Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça			Varak: 1b-114a
Yazı Stili	Nesih		Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	165x100-118x55 mm.			Varak:

3.1.1.8. Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr

(شرح طيبة النشر في القراءات العشر)

Eserin Müellifi

Eser, Muhammed b. Kâsım b. Muhammed en-Nüveyrî el-Mâlikî el-İskenderânî (ö. 857/1453) tarafından kaleme alınmıştır.

Şârih, eserinin başında kendisinin Mâlikî mezhebine mensup olduğunu ve Nüveyrî ismi ile tanındığını ifade etmektedir. Mekke ve Medine birçok üstadından ders aldığını bunların içinde İbnü'l-Cezerî'nin de olduğunu Allah'a (c.c.) hamd ederek

belirtmekte ve bazı eserlerini okutmak için ondan icazet aldığını da dile getirmektedir.¹⁵⁹

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	27
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 674	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 271
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	295x202-190x105 mm.		Varak:

Eserin Başı

الحمد لله الذى شرح صدورنا لطيبة نشر كتابه، وحفظنا بحفظ امانيه عن الاوهام فى مشكل خطابه ، وانعم علينا بتلاوته، ونسأله ان يظلمنا بظل جنابه ويؤهلنا للوصول الى دار ثوابه . ونشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له، شهادة من اعتمد عليه والتجأ

Eserin İçeriği

Eserin zahriyesinde müellif ve eserleri hakkında kısa bir bilgi notu bulunmaktadır. Aynı zamanda Hafızzâde Abdurrahman Efendi adına mühür ve âyetler ile dua bulunmaktadır. Nüsha içinde de bazı sayfa üstlerinde Abdurrahman Efendi'nin eseri Yörgüç Paşa Medresesi'ne vakfettiğine dair kayıtlar bulunmaktadır. Aynı zamanda Osman Refîk'in vakıf mührü ve 1158 tarihli Abdüllatif Kütüphane-i Cedidi mührü yer almaktadır.¹⁶⁰

Tayyibe şerhleri arasında en çok kullanılan bu şerh, tahkik edilip basılmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁹ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed Muhibbiddîn en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-neşr fi'l-kırâati'l-'aşr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1424/2003), 28.

¹⁶⁰ Acun vd., *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi*, 306.

¹⁶¹ Sarıkaya, *Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Kırâat ve Tecvid Yazmaları*, 73.

Eserin Sonu

والله اسأل ان ينفع به وهو حسبي ونعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم صلاة بعدد الانفاس وتنقى من الشرك والارجاس الى يوم الدين ورضى الله عن اصحاب رسول الله اجمعين والحمد لله رب العالمين

3.1.1.9. el-Büdûru'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-'Aşri'l-Mütevâtire

(البدور الظاهرة في القراءات العشر المتواتر)

Eserin Müellifi

Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Zeyniddîn Kâsım b. Ali el-Ensârî Muhammed en-Neşşâr'dır (ö. 938/1531).¹⁶²

Müellif, daha çok mesleğinden ötürü bıçkıcı anlamına gelen “Neşşâr” lakabıyla tanınmaktadır.¹⁶³ Yazarın bilinen bazı eserleri şunlardır: *el-Bedru'l-mûnîr fî şerhi't-Teysîr*, *Tırâzü'l-'ilmeyn fî hükmî'l-istifhâmeyn*, *el-'İkdü'l-cevherî fî halli el-gâzi'l-Kur'ân li'l-Cezerî*.¹⁶⁴

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	16
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1779	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 267
Yazı Stili	Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	210x150-157x95 mm.		Varak:

¹⁶² Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr, *el-Büdûru'z-zâhire fi'l-kırâati'l-'aşri'l-mütevâtire* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ty.), 6.

¹⁶³ Ömer Türker, “Neşşâr, Sirâceddîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/24-25.

¹⁶⁴ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1/792.

Eserin Başı

وصلى الله على سيدنا محمد واله وصحبه وسلم راجي عفو ربي قديم دائم عمر الانصاري ابن قاسم * الحمد
لله الذي علم الانسان ما لم يعلم * فمن شاء هان ومن شاء اكرم احمده على ما يسروا لهم واشهد ان لا اله الا الله
وحده لا شريك له

Eserin İçeriği

Esere başlamadan önce zahriyesinde on kırâat imamları, râvîleri ve remzlerini gösteren bir tablo bulunmaktadır. Tablo öncesinde Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivâyet edilen şu ifadeye yer verilmektedir: “İnsanoğlunun bedeninde dört cevher bulunmaktadır. Bu cevherleri şunlar ortadan kaldırır: Kin, aklı; haset, dini; ihtiras hayayı ve gıybet de salih ameli.”¹⁶⁵

Müellif, eserin başında kendi ismini zikredip af ve mağfiret dileyerek başlamaktadır. Yazmada söz başları ve âyetlerin kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Yazar, dua bölümünden sonra eseri kaleme alma gerekçelerini açıklamaktadır. Daha önce arkadaşlarının yedi kırâat üzerine bir eser yazılıp yazılmadığını sorması ve onların isteği üzerine on kırâat hakkında bu çalışmayı yaptığını dile getirmektedir. Eseri *de el-Büdûru'z-zâhire fi'l-kırââti'l-'aşri'l-mütevâtire* olarak adlandırdığını belirtmektedir. Müellif çalışmada yer verdiği meseleleri ilgili hadislere ve âlimlerin görüşlerine göre incelemekte, kırâat imamlarının ve râvîlerinin isimlerini vererek görüşlerini aktarmaktadır. Eser, âyetlerin kırâatlere göre farklılık teşkil ettiği yerleri imamlara göre kaç vecih varsa göstererek ilerlemektedir. Birçok hadis kitabından yararlanan yazar kırâat ilminin küllî kaidelerine yer vermemesi ve bazı görüşlerin sahiplerini belirtmemesi sebebiyle de eleştirilmektedir.¹⁶⁶

Eserin Sonu

عاصم اربعة وثمانون وجها حمزة اربعة اوجه وهي مندرجة مع قالون الكسائي اربعة وثمانون مندرجة مع عاصم ابو
جعفر اربعة وثمانون وجها مندرجة مع قالون يعقوب اربعة وثمانون مندرجة مع سوسي خلف اربعة اوجه مندرجة مع
قالون وهذا آخر ما تيسرو الله الحمد والمنة تم.

¹⁶⁵ Muhammed en-Neşşâr, *el-Büdûru'z-zâhire fi'l-kırââti'l-'aşri'l-mütavâtire* (Amasya: Amasya Kütüphanesi, 1779) Mukaddime öncesi.

¹⁶⁶ Türker, “Neşşâr, Sirâceddin”, 33/24-25.

3.1.1.10. İthâfu Fuzalâi'l-Beşer fi'l-Kırââtî'l-Erba'ate 'Aşer

(إتحاف فضلاء البشر في القراءات الأربعة عشر)

Eserin Müellifi

İthâfu fuzalâi'l-beşer, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilgânî ed-Dimyâtî el-Bennâ (ö. 1117/1705) tarafından kaleme alınmıştır.

Kırâat ve hadis âlimi olan Dimyâtî, Mısır'da bir liman şehri olan Dimyât'ta doğmuştur. Tahsil hayatına da doğduğu bu şehirde Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyerek başlamış ve bölgenin önemli hocalarından dersler almıştır.¹⁶⁷ Sonrasında Kahire'ye gitmiş ve burada da Sultan b. Ahmed el-Mezzâhî ve Nûruddîn eş-Şebrâmellisî'nin derslerine katılarak ikisinden de kırâat, hadis ve fıkıh dersleri almıştır.¹⁶⁸

Hicaz seyahatinden dönen müellif Dimyât'ta başta ele aldığımız İthâfu fuzalâi'l-beşer fi'l-kırââtî'l-erbe'ate 'aşer olmak üzere birçok farklı eser telif etmiştir.¹⁶⁹ Müellifin Habvetü's-selâm, Muhtasaru's-sîreti'l-Halebiyye ve es-Sırru'l-müfîz fi'smihî teâlâ'l-azîz adında eserleri bulunmaktadır.

Eserin Fîzikî Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1303	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 456
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	220x160-150x95 mm		Varak:

¹⁶⁷ Tayyar Altıkulaç, “Bennâ, Ahmed b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/457-458.

¹⁶⁸ Muhammed b. Abdilgânî ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfu fuzalâi'l-beşer fi'l-kırââtî'l-erbe'ate 'aşer* (Amasya: Amasya Kütüphanesi, 1303) 2b-3a.

¹⁶⁹ Akaslan, *Kırâat İlminin Temel Kaynakları*, 266.

Eserin Başı

الحمد لله الذي جمع بديع حكمته اشتات العلوم باوجز كتاب، وفتح بمقاليد هدايته مقفلات الفهوم لافصح خطاب،
انزله بابلغ معنى واحسن نظام واوجز لفظ وافصح كلام...

Eserin İçeriği

Müstensih esere önce müellif için bir dua ekleyerek başlamıştır. Dua metninin içinde eserde zikredildiği gibi her iki isme de yer verilmiştir. Dua bölümünden sonra müellif kırâat ilmini aldığı hocaları sayarak sened zincirini Hz. Peygamber'e (s.a.s.) dayandırmıştır.

Ayrıca eseri yazma amacını on kırâate ek olarak dört şâz kırâati ekleyeceğini söylemekte ve bu imamların isimlerini vererek tanıtmaktadır. Eserde Kur'ân okumanın usûlü, faziletleri, adabı, kırâatlerin Arap diline uygunluğu ve isnadı açısından ele alındıktan sonra her bir sûre kırâat açısından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.¹⁷⁰

Eserin 33. ve 34. varakları arasında Fâtiha sûresi ve Bakara sûrelerinden bazı âyetlerin kırâat farklılıklarını ayrıntılı bir şekilde gösteren iki kağıt yer almaktadır. Aynı notlara benzer bir tablo eserin sonunda da bulunmaktadır. Müstensih tarafından oluşturulduğu düşünülen bu notlarda ayrıca imamlara göre medleri gösteren bir tabloya daha yer verildiği görülmektedir.

Eserin Sonu

وصل ابدافضل صلواتك على سيدنا عبدك ونبيك ورسولك محمد وآله وسلم عليه تسليما كثيرا وزده تشريفا تكريما،

وانزله المنزل المقرب عندك يوم القيامة آمين، وصل وسلم على جميع الانبياء وآل كل وعلينا معهم بعدد معلوماتك

آمين

Müstensih Muhammed b. Muhammed el-Mağrib hatimede eserin *İthâfu fuzalâi'l-beşer fî'l-kırâati'l-erbe'ate 'aşer* ve *Münthe'l-emâni ve'l-mesarrât fî 'ulûmi'l-kırâat* olarak iki ismini de zikredip 1108 Cemâziyyelevvel'inde eseri tamamladığını belirtmektedir.

¹⁷⁰ Sadi Özmen, *Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'ndeki Kırâat ve Tecvîd Yazmaları* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 22.

3.1.1.11. Miftâhu Şerhi Hirzi'l-Emânî (مفتاح شرح حرز الأماني)

Eserin Müellifi

Eserin bazı varaklarının eksik olmasından dolayı olsa gerek müellif hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu isimde başka nüsha da olmadığından dolayı karşılaştırma da yapılmıştır.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 667	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 357
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	210x145-145x85 mm		Varak:

Eserin Başı

وصل الى دار كرامته كما ان الحبل وصلة بين النازح المتقى والماء الحقون في البيئه ان توى

Eserin içeriği

Şâtıbî'nin eş-Şâtıbiyye'sinin beyitlerini sırasıyla ele alan müellif her cümleden sonra i'rab, mana ve nükte başlıkları altında manzumeyi şerh etmektedir.

Eserin Sonu

وتطهر على اصحابه نخختها وبركتها دائمة و سرمدية لانها مشبهة زرنيا وقرنفلا في الطيب الحمد لله الذى انتهى كلامنا الى الطيب.

3.1.1.12. Mesâilü'l-Vakfi Hamza ve Hişâm (مسائل الوقف حمزة وهشام)

Eserin Müellifi

Eserin müellifi bilinmemektedir.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 676/3	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x140-145x85 mm.		Varak: 20b-30b

Eserin Başı

بسم. الحمد لله رب العالمين. والصلوة والسلام على محمد وآله وصحبه اجمعين. وبعد فان باب وقف حمزة و هشام على مهموز باب مشكل يحتاج الى معرفة تحقيق مذاهب اهل العربية واحكام رسم المصاحف العثمانية

Eserin İçeriği

Nüshanın boş varaklarında müstensihin *gibi özlü sözler* *لا يشرف إلا بما يعرف* eklediği görülmektedir.

Müellif hamdele kısmından sonra eseri Hamza ve Hişâm'a göre hemze üzerinde nasıl vakfedildiğine dair gelen talep üzerine anlaşılması kolay olsun diye ele aldığı belirtmektedir. Eserin *Tuhfetü'l-enâm fi'l-vakf 'ale'l-hemze li Hamza ve Hişâm* adlı eserin muhtasarı olduğu düşünülmektedir.¹⁷¹

Dua bölümü ve eseri yazma sebebini açıkladıktan sonra “Mesele” başlığı altında her sûrede hemze üzerindeki söz konusu vakfları Hamza ve Hişâm'a göre incelemektedir. Kendi görüşlerini belirteceği yerde ise söze *قلت* ile başlamaktadır.

Eserin Sonu

مثل سئ ذكر في هود قوله خاطئة ذكر قوله لتسئلن لك فيه نقل حركة الهمزة الى الساكن قبلها وحذفها قوله على الافتدة ذكر قوله كفوا مثل هزوا ذكر تم الكتاب.

¹⁷¹ Özmen, *Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'ndeki Kırâat ve Tecvîd Yazmaları*, 73. Sarıkaya, *Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Kırâat ve Tecvid Yazmaları*, 57.

Eserin Diğer Nüshası

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1606/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 1b-8a
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	207x150-145x100 mm.		Varak:

3.1.1.13. Risâle fî Beyânî Ta‘dâdî’l-Vakfî’l-Lâzım

(رسالة في بيان تعداد الوقف اللازم)

Eserin Müellifi

Eserin müellifi hakkında bilgi söz konusu değildir.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1714/6	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	225x160-165x90 mm		Varak: 118a-119b

Eserin Başı

بسم... اعلم ان الوقف اللازم في القرآن سبعة وثمانين موضعا في احدى و اربعين سورة. السورة الاول سورة البقرة و

فيه ثمانية موضوعا وما ... بمؤمنين بهذا مثلا

Eserin İçeriği

Risâlede, Kur'ân'da bulunan vakf-ı lâzımlara yer verilmektedir. Müellif 41 sûrede 87 adet vakf-ı lâzım olduğunu belirttiikten sonra tek tek sûre isimlerini yazıp hangisinde kaç adet vakf varsa bir kelime ile de olsa ifade etmektedir.

Eserin Sonu

وفيه موضوع واحد عين جارية السورة الاربعون وهي سورة البلد وفيه موضوع واحد وهو ان لن يقدر عليه احد السورة الحادى والاربعون وهي سورة الشمس وفيه موضوع واحد...

3.1.1.14. Risâle fî Beyâni Ta'dâdi Vakfi'l-Mûcib li'l-Kûfri fi'l-Kur'ân

(رسالة فى بيان تعداد وقف الجيب للكفر فى القرآن)

Eserin Müellifi

Müellif hakkında bilgi bulunamamıştır.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1714/5	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talîk	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	225x160-160x90 mm.		Varak: 114b-118a

Eserin Başı

اعلم انه قال المفسرون و قرا القرآن ان فى القرآن سبعا و سمنين موضعا فى اثنين واربعين سورة لايحوز احدا ان يقف عليهن ان كان عمدا

Eserin İçeriği

Risâleye başlarken ilk olarak ismi verilmektedir. Dua bölümünden sonra Kur'ân'da vakf yapmanın caiz olmadığı yerlerden bahsedileceği belirtilmektedir. 42

sûrede 88 yerde kastî olarak durmanın caiz olmadığını, namaz içinde yapılırsa namazın fâsîd dışında yapılırsa günahkâr olunacağı ifade edilmektedir. Sonrasında ise sırasıyla bu sûrelerin isimleri ve nerelerde durmanın caiz olmadığı verilmektedir.

Eserin Sonu

وهو قوله ولم يكن ثم ابتداء يقول له كفوا احد يكفر بالله العظيم ومن شك فقد كفر لانه نص عليها النبي عليه السلام تمت بعون الله الملك الوهاب.

Eserin sonunda herhangi bir müstensih ve tarih kaydı bulunmamaktadır.

3.1.1.15. Risâle fî Kırâati Sûreti'l-Fâtiha (رسالة في قراءة سورة الفاتحة)

Eserin Müellifi

Müellif hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 392/4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nestalik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	179x138-142x104 mm		Varak: 88a-89a

Eserin Başı

بسم الحمد كان النبي صلى الله عليه و سلم يقرأ بالقطع الحمد لله فقراءة العامة بضم الدال على الابتداء وفيه فيما بعده وقيل على التقديم والتأخير...

Eserin İçeriği

Eser, Fâtiha Sûresi'ni bütün âyet ve kelimeleriyle incelemektedir. İlgili rivâyetlerle birlikte sahâbe ve tabiinin önde gelenlerinin sûreyi nasıl okuduklarını ayrıntılı bir şekilde vermektedir. Senedleri de zikreden müellif, ilk olarak bir

kelimeyi ele alıp önce i‘rabı üzerindeki farklı görüşleri belirtip ardından kelime yapısındaki farklı okuyuşları da râvîsiyle beraber aktarmaktadır.

Eserin Sonu

وقال انه ختم على الكتب وفيه لغتان آمين بقصر الالف وامين بمد الالف تمت بعون الله تعالى

Eserin sonunda müstensih veya tarih kaydı bulunmamaktadır.

3.1.1.16. Risâletü'l-Hatâya fi'l-Kur'ân (رسالة الخطايا في قرآن)

Eserin Müellifi

Risâlede müellif ismi bulunmamaktadır.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1061/6	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Türkçe		Varak:
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	210x145-155x80 mm		Varak: 69ab

Eserin Başı

بل كم قرآن ايچنده اون يدي يرده وقف اتسه بلا شك كافر اولور. اول سورة بقدره مثال: فلما أضاءت ما حوله

وقف اتسه ذهب الله بشلسه كافر اولور يعني تكري ايكي ديمك اولور.

Eserin İçeriği

Müellif, risâleye başlarken besmeleden sonra doğrudan konuya girerek eserin konusunu açıklamaktadır. “Kur’ân’da on yedi yerde vakfeden kişi günahkâr olur.” demek suretiyle on yedi maddede bu hatalı vakıf yerlerine işaret etmektedir.

Eserin Sonu

اون برنجی فویل للمصلين وقف اتسه الذين بشلسه كافر اولوريعنى... اول كشييه كى نماز قلورديمك اولور بو مزكوراتك

جميعسنده وقف اتسه كافر اولور بلا شك نعوذ بالله من عذر به وعقابه... لمن كان مؤمن فصيحاً يكون معينه

وشفيقه في الدارين الله ورسوله الأمين صادق الوعد الكريم

Eserin sonunda bir müstensih kaydı veya tarih söz konusu değildir. Kayıtlarda müstensih olarak Mustafa b. Ahmed b. Fâzıl'ın İskilip'te 1123'ün Cemâziyelâhinde yazdığına dair bilgi bulunmaktadır.¹⁷²

3.1.2. Nazım Tarzında Yazılan Eserler

Kütüphanede kırâat alanında nazım şeklinde ele alınan 4 eser şu şekildedir.

3.1.2.1. Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî (حرز الأمانى ووجه التهاني)

Eserin Müellifi

Eserin müellifi Ebû Muhammed Ebü'l-Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî'dir (ö. 590/1194).

Daha çok eş-Şâtıbî olarak bilinen müellifin asıl adı Ebû Muhammed Ebü'l-Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî'dir.¹⁷³ Doğuştan gözlerinin görmediği söylenen eş-Şâtıbî küçük yaşta Kur'an'ı ezberlemiştir. Bunun yanında kendini dil bilimleri alanında da geliştiren eş-Şâtıbî, Belensiye'ye (Endülüs) giderek tefsir, kırâat, fıkıh gibi ilimleri tahsil etmiştir.¹⁷⁴ Öğrenimini tamamlayıp doğduğu yer olan Şâtıbe'ye dönerek burada hocalık yapmış, bazı siyasi baskılardan sonra hac görevini ifa ederek Kahire'ye yerleşmiş ve vefatına kadar burada dersler vermiştir.¹⁷⁵

Kudüs'ün fethinden sonra Selahaddîn Eyyûbî'yi tebrik ederek Ramazan ayını burada geçi tekrar Kahire'ye ilmi faaliyetleri için dönmüştür.¹⁷⁶ Keskin bir zekâyâ sahip olan eş-Şâtıbî'nin birçok eseri ezbere bildiği nakledilmektedir.¹⁷⁷ Doğuştan

¹⁷² Hatice Aynur, "Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/299.

¹⁷³ Akaslan, *Kırâat İlminin Temel Kaynakları*, 155.

¹⁷⁴ ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 2/573-574.

¹⁷⁵ Fatih Çollak, "eş-Şâtıbiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/377-379.

¹⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/20.

¹⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/21.

âmâ olsa da gözleri gören kişiden farksız bir şekilde etrafındaki eşyaları ve kimseleri hemen tanıyabildiği söylenmektedir.¹⁷⁸

Müellifin kırâat alanında kaleme aldığı eserleri günümüze ulaşmıştır. *Kasîdetü'd-Dâliyye, Nâzîmetü'z-zühr, ez-Zâât fî'l-Kur'ân, 'Akiletü etrâbi'l-kasâid fî esne'l-makâsîd.*

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	9
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 680/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	175x135-110x75 mm.		Varak: 1b-71a

Eserin Başı

بدات بسم الله في النظم اولا * تبارك رحمانا رحيمًا وموئلا

وثنيت صلى الله ربي على الرضا * محمد المهدي الي الناس مرسلًا

وعترته ثم الصحابة ثم من * تلاهم على الاحسان بالخير وبلا

Eserin İçeriği

Yazmanın girişinde 3 tablo ve bazı bilgilere yer verilmektedir. İlk tabloda kırâat imamlarının med harflerini kaç elif miktarı uzattıklarını ve ne kadar uzatmanın caiz olduğunu göstermektedir. Bir diğer varakta İsrâ Sûresi 49. âyetinde geçen “إِذَا” kelimesini vererek hemzenin imamlara göre okunuşu ve üçüncü tabloda ise imamların rumuzlarını vererek hemzenin başta, sonda ve ortada okunuşları gösterilmektedir. Eserden önce son olarak imamların isimlerini rumuzlarını ve hangi bölgenin imamı olduğunu gösteren bir tablo bulunmaktadır.

¹⁷⁸ ez-Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 1/112; Akaslan, *Kırâat İlminin Temel Kaynakları*, 157.

Hirzü'l-emânî ve vechüt't-tehânî isimli eser müellifine nispetle “eş-Şâtıbiyye” olarak da bilinmektedir. Kaside, *et-Teysîr fi'l-kırââtî's-seb'* adlı ed-Dânî'nin yedi kırâat esas alınarak yazdığı kitabın manzum hâlidir. 1173 beyitten oluşan bu eserin beslendiği diğer kaynaklar arasında İbn Galbûn'un *et-Tezkire'si*, el-Hımsî'nin *el-Menşe'i* ve Sibeveyhi'nin *el-Kitâb'ı* bulunmaktadır.¹⁷⁹ Eserin tamamı nüshada bulunmaktadır. Yer yer mürekkep akmaları olmuşsa da okuma yönünden problem teşkil etmemektedir. Kırmızı mürekkeple bab başlıkları ile ayrılarak yazılmıştır.¹⁸⁰

Eserin Sonu

وآخر دعوى نا بتوفيق ربنا * ان الحمد لله الذى وحده على

وبعد صلوة الله ثم سلامه * على سيد الخلق الرضا متخلا

محمد مختار للمجد كعبة * صلوة تباري الريح مسكا ومنذلا

وتبدي عاى اصحابه نفحاتها * بغير تناء زرنيا وقرنفلا

Müstensih Derviş İbrahim b. Hâlîl'dir.

Eserin Diğer Nüshaları

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	7
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 671	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli İri Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	205x160-135x105 mm.		Varak: 89

¹⁷⁹ Çollak, “eş-Şâtıbiyye”, 38/377-379.

¹⁸⁰ Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Çollak, “eş-Şâtıbiyye”, 38/377-379.

3. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1540/4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	205x155-150x85 mm.		Varak: 25b-39a

4. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	11
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 669/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x145-125x80 mm.		Varak: 1b-58a

5. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	9
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 670	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli İri Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x138-145x100 mm.		Varak: 68

6. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 672	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli İri Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	260x155-205x105 mm.		Varak: 42

3.1.2.2. Kasîde fî Kırâati'l-Kur'ân (قصيدة في قراءة القرآن)

Eserin Müellifi

Kaside, Ebû Muhammed Ebü'l-Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî tarafından nazmedilmiştir.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	9
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 680/3	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	175x135-110x75 mm.		Varak: 87a-105a

Eserin Başı

الحمد لله موصولا كما امرنا * مباركنا طيبا يستنزل الدررا

ذو الفضل وتامن والاحسان خالقنا * رب العباد هو الله الذي قهرنا

حي عليم قدیر والكلام له * فرد سمیع بصیر ما اراد جرى

Eserin İçeriği

Eser katalog ve İsam kayıtlarında *Kâside fî kırââtî'l-Kur'ân* olarak geçse de müellif metin içerisinde eserine '*Akîletü etrâbi'l-kavaîd fî esne'l-mekâsîd*' ismini verdiğini belirtmekte ve çalışmalarda da bu ismi ile geçmektedir. Eser bunların yanında "râ" kâfiyeli olmasından ötürü *Kâsîdetü'r-Râiyye* ve *er-Râiyye fî'r-resm* olarak da anılmaktadır.¹⁸¹

Müellif dua bölümünden sonra eserine Kur'ân'ın Mushaf hâline gelme sürecini anlatarak devam etmektedir. Hz. Osman döneminde istinsah sonrasında muhtelif merkezlere gönderilen Mushaflar üzerindeki farklılıklara değinmektedir. eş-Şâtıbî eser içinde Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivâyetlere de yer vermektedir. Mukaddimeden sonra isbât ve hazf bâbı ile konulara başlayan müellif "Bâbü'l-müfredât ve'l-muzâfâtî'l-muhtelef fî cem'ihâ" başlığı ile eserine son vermektedir. Kasidenin üzerine birçok şerh yazılmış ve manzume tercüme edilmiştir. *el-Vesîle ilâ şerhi Keşfi'l-'Akîle*, *Şerhu 'Akîleti'r-Râiyye*, *Şerhu'l-Kâsîdeti'r-Râiyye*, *ed-Dürretü's-sakîle fî şerhi ebyatâtî'l-'Akîle* bu şerhlerden bazılarıdır.

Eserin Sonu

وتنتنى فتعم الآل والشييع... * المهاجرين ومن آوى ومن نصرا

تضاحك الزهر مسرورا اسرتها * معرفا عرفها الاصال والبكرا

تمت الكتاب بعون الله الوهاب

Müstensih, Derviş İbrahim b. Halîl'dir.

¹⁸¹ Yaşar Akaslan, *Kırâat İlminde Didaktik Şiirler*, (Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2019), 170.

Eserin Diğer Nüshaları

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 676/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x140-145x75 mm.		Varak: 9b-19b

3. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	11
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 669/3	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x145-120x75 mm.		Varak: 73b-88a

3.1.2.3. ed-Dürretü'l-Mudiyye (الدرة المضية)

Eserin Müellifi

ed-Dürretü'l-mudiyye isimli eserin müellifi Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî'dir (ö. 833/1429).

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	9
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 680/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 71b-86b
Yazı Stili	Harekeli Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	175x135-110x75 mm		Varak:

Eserin Başı

قل الحمد لله الذي وحده علا * ومجده وسئل عونه وتوسلا
وصل على خير الانام محمد * و سلم وآل والصحاب ومن تلا
وبعد فخذ نظمي حروف ثلاثة * تتم بها العشر القرآت وانقلا
كما هو في تحبير تيسير سبعها * فسئل ربي ان يمن فتكملا

Eserin İçeriği

Manzum bir şekilde ele alınan eser 31 varaktan oluşmaktadır. Başlıklarda kırmızı mürekkep kullanılmış imamlar ve râvîleri remzleri ile belirtilmektedir.

Müellif dua bölümünden sonra eserinin eş-Şâtıbî'nin *Hirzü'l-emânî* adlı manzum eserini *Tahbîrü't-Teysîr*'de yaptığı gibi 10 imama tamamlamak istediğini belirtmektedir. Ardından bu üç imam ve râvîlerini tanıtarak konuları bablara ayırarak incelemektedir. 240 beyitte besmele, ha-i kinaye, idgam-ı kebîr ve idgam-ı sagîr gibi konuları ele aldıktan sonra fâtıha sûresinden başlayarak sûre sûre ferşu'l-hurûfa ve vûcuh farklılıklarına değinmektedir.

Eserin Sonu

ومن يجمع شمل واغفر ذنوبنا وصل على خير الانام ومن تلا تمت الكتاب بعون الله الوهاب

Eserin sonunda bir ketebe kaydı bulunmamaktadır. Katalog kayıtlarında ise müstensih Derviş İbrahim b. Halil olarak geçmektedir.¹⁸²

Eserin Nüshaları

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1606/3	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	207x150-165x90 mm		Varak: 102b-111a

3. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	11
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 669/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x145-125x80 mm.		Varak: 60b-73a

¹⁸² Acun vd., *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi*, 237.

4. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 676/6	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli İri Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x140-150x95 mm.		Varak: 120b-131a

3.1.2.4. Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr (طبعة النشر في القراءات العشر)

Eserin Müellifi

Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr isimli manzume de Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî tarafından nazmedilmiştir.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	11
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 676/4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli İri Nesih Kırmızı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x140-110x75 mm.		Varak: 31b-79a

Eserin Başı

قال محمد هو ابن الجزري يا ذا الجلال ارحمه واستر واغفر

الحمد لله على ما يسره من نشر منقول حروف العشره

ثم الصلاة والسلام السرمدي على النبي المصطفى محمد

Eserin İçeriği

Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr adlı eser *en-Neşr* gibi on kırâat için kaynak olan eserlerden biridir. *en-Neşr*'in manzum ve özet hâli olan bu eserin de yazılış amacı aynıdır. Müellif bu esere yedi kırâat eserlerinde yer almayan Ebû Ca'fer, Ya'kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın kırâatlerine yer vererek yanlış olan algıyı bertaraf etmeyi amaçlamaktadır.¹⁸³ 799/1397 yılının Şaban ayı ortalarında, Bursa'da tamamlanan eser, kısaltılmış hâliyle *Tayyibetü'n-Neşr* veya *Tayyibe* ismiyle meşhurdur.¹⁸⁴

1015 ya da 1016 beyitten oluşan bu manzume eserin 434 beyti usûl ile alakalı geriye kalan 585 beyit ise ferşü'l-hurûf ve tekbir konusunu içermektedir.¹⁸⁵ Eserin yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır. Tahkiki de yapılan eserin çok sayıda şerhi söz konusudur.¹⁸⁶

Eserin Sonu

رواية بشرطها المعتبر وقاله محمد بن الجزري

يرحمه بفضلله الرحمن فظنه من جوده الغفران

3.2. Tecvid Alanında Yazılan Eserler

Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde tecvid ile alakalı toplam 21 adet el yazma eser bulunmaktadır. Bunlardan 20 tanesi nesir tarzında 1 tanesi ise nazım tarzında olup ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

3.2.1. Nesir Tarzında Yazılan Eserler

Nesir tarzında ele alınmış olan tecvidle alaklı 20 adet eser şu şekildedir.

3.2.1.1. Risâle fî mâ lâ Yecûzü'l-Vakf 'aleyhi fî'l-Kur'ân

(رسالة في ما لا يجوز الوقف عليه في القرآن)

¹⁸³ Akaslan, *Kırâat İlminin Temel Kaynakları*, 234.

¹⁸⁴ Manzume hakkında detaylı bilgi için bkz. Yaşar Akaslan, “Bir İlmi Kırâat Klasığı: Tayyibetü'n-neşr Fî'l-kırââtî'l-'aşr”, *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi* 17/13 (2017), 277-310.

¹⁸⁵ Birişik, “en-Neşr”, 33/19-20.

¹⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz. Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr*, 250-252; Akaslan, *Kırâat İlminin Temel Kaynakları*, 233-237.

Eserin Müellifi

Eser, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtûrîdî es-Semerkandî (ö. 333/944) tarafından yazılmıştır. Doğum tarihi net olarak bilinmeyen İmam Mâtûrîdî günümüzde Özbekistan sınırları içinde olan Mâtûrîd köyünde doğmuş ve hicrî 333'te vefat etmiştir.¹⁸⁷

Müellif itikadi mezheplerden olan Maturidilik mezhebinin de kurucusu olması sebebiyle meşhur bir âlimdir. Kaleme almış olduğu bu eser muhtemelen elimize ulaşan kırâat ilmiyle alakalı olan tek eseri olma özelliğini taşımaktadır.

Müellifin kelam ilmiyle meşhur olmasına rağmen tefsir ve fıkıhla ilgili de önemli eserleri bulunmaktadır.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	20
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1761/16	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talik Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	215x145-155x95 mm.		Varak: 85a-86a

Eserin Başı

عند رسالة أبي منصور ماتريدی رحمة الله عليه فيما يجوز الوقف وفيما لو تعمد الوقف عليه كفر وان وقف سهيا

فسدت صلوته وذلك في القرآن موضعاً قال علم الهدى أبي منصور من...

Eserin İçeriği

Üç sayfalık bir risâleden oluşan eserde müellif kendi ismini zikrettikten sora vakfedilmesi caiz olmayan yerleri Fâtiha Sûresi'nden başlayarak sırasıyla anlatmaktadır. Yazar, Kur'ân okuyan kişinin kasıtlı olarak yanlış yerde vakfetmesinin ve yine hatalı bir şekilde başladığında küfre düşeceğini, sehven namaz

¹⁸⁷ Şükrü Özen, "Mâtûrîdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/146-151.

esnasında yaptığında ise namazın bozulacağını ifade etmektedir. Bu şekilde her sûreden en az bir örnek vererek eserini devam ettirmektedir.

Eserin Sonu

وفى سورة الكافرون لو وقف على قوله قل يا ايها الكافرون لا وابتداء اعبد ما تعبدون يكفر وفيها لو وقف على قوله ولا وابتداء انا عابد ما عبدتم يكفر وفى سورة الاخلاص لو وقف على قوله ولم يكن وابتداء له كفوا احد يكفر والله تعالى اعلم بحقيقة الحال. تم.

Eserin sonunda herhangi bir nüsha kaydı ve tarih bulunmamaktadır.

3.2.1.2 ‘İlelü’l-Vukûf (علل الوقوف)

Eserin Müellifi

Eseri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr el-Gaznevî es-Secâvendî (ö. 560/1165) kaleme almıştır.

Eser kayıtlarda “Tayfur es-Secâvendî” ismi ile geçmektedir. Kur’ân’da bulunan vakf yerlerine dair yaptığı çalışmalarla tanınan müellifin hayatı hakkında net bilgiler bulunmamaktadır. Daha çok ondan kalan eserler ve kendisi hakkında verdiği bilgiler üzerinde gidilmekte, bunun ötesinde bir şey bilinmemektedir.¹⁸⁸

Müellifin diğer eserleri şunlardır: ‘Aynü’l-me‘ânî fî tefsîri’s-Seb‘i’l-mesânî, Garâibü’l-Kur’ân, Ma‘rifetü Ahzâbi’l-Kur’ân ve ‘İlelü’l-kırâât, el-vakfû ve’l-İbtida es-Sağîr.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Tayyar Altıkulaç, “Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/268-269.

¹⁸⁹ Altıkulaç, “Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr”, 36/268-269.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1082/3	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	215x160-160x85 mm.		Varak: 70b-108a

Eserin Başı

بسم. الحمد لله رب العالمين. (لا) الرحيم (لا) الدين (ط) نستعين (ط) المستقيم..... سورة البقرة مئتان وثمانون وست
آيات مدنية غير آيات نزلت يوم عرفة بمضى قوله تعالى "واتقوا يوما ترجعون فيها الى الله" الى آخر الآية

Eserin İçeriği

Eserin ilk sayfasının kenarlarında müstensihin notu olduğunu düşündüğümüz istiâze ile alakalı bazı bilgiler bulunmaktadır. Müellifin esere verdiği isimden de anlaşılacağı üzere yazma, vakf yerleri ve vakf harflerini konu edinmektedir. Fâtîha Sûresiyle esere başlayan müellif kelime kelime her sûrede durulabilecek yerleri ele almaktadır. Sûreye başlamadan önce o sûrenin ne zaman ve nerede indiği ve kaç âyet olduğu hakkında bilgi verip vakf yapılacak yerlere değinmektedir. Bu şekilde 114 sûreyi tek tek ele almaktadır.

Eserin Sonu

قد تم هذه النسخة المباركة المسمى بالطيفور السجاوندى للقرآن العظيم وقع تنميته في شهر نصف جمادى الآخر سنة
عشرون ومائتين وألف من اماسيا....

Eserin birçok yerinde olduğu gibi son sayfalarda da sayfa kenarlarında notlar bulunmaktadır. Müstensih Yûsuf b. Muhammed el-Kırımı'nin not düştüğü üzere eser Amasya'da kaleme alınmıştır.

Eserin Diğer Nüshası

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	11
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1504	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 111
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	225x160-150x95 mm.		Varak:

3.2.1.3. el-Havâşî'l-Müfehhome (الحواشي المفهممة)

Eserin Müellifi

el-Havâşî'l-müfehhome, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 835/1432) tarafından yazılmıştır.

Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî hicrî 780 yılında Şam'da doğmuş, ilk tahsilini burada abisi ve babasından yapmıştır.¹⁹⁰ Müellifin vefatı hakkında ise babasından hemen önce veya sonra öldüğüne dair bilgiler bulunmaktadır. Babasıyla birlikte Bursa'ya da giden Ebû Bekr Ahmed burada tahsiline devam etmiştir. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-neşr* adlı eserini şerh etmiştir.¹⁹¹

Müellifin *el-Havaşı'l-müfehhome* dışında *Şerhu'l-Mukaddime*, *Şerhu Tayyibeti'n-neşr* ve *'Urcûze fî Vakfî Hamza* gibi eserleri de bulunmaktadır.

¹⁹⁰ Murat Akkuş-Abduselam Fıtyan, "Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin 'Urcûze fî Vakfî Hamza' Adlı Risâlesi ve Tahlili", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (Nisan 2021), 325.

¹⁹¹ Taşköprüzâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 27-29.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1634/4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	212x158-160x80 mm.		Varak: 77b-120b

Eserin Başı

الحمد لله المتعالى فى جلال قدسه لا احصى ثناء عليه وهو كما اثنى على نفسه حمد من خلق فسوه موقن انه لارب
سواه وصلى الله على سيدنا محمد الذى ارسله للعالمين رحمته. وفضل امته على كل امة.

Eserin İçeriği

Eserin müellifi aynı zamanda İbnü'l-Cezerî'nin de oğlu olan Ebû Bekir Ahmed Mukaddime'yi ele alarak eserde her bir cümleye uzun açıklamalar getirmektedir. Eserin mukaddimesinde, gelen talep üzerine bazı kapalı kalan ve talebelerin anlamada zorlandığı ibare ve cümleleri açıklayacağını belirtmektedir.

Eserin Sonu

وقد فرغت من تاليف هذا الكتاب يوم الخميس من عشرة شهر رمضان المعظم سنة ست وثمانى مئة بمدينة لارنده من
مقامة فرمان من البلاد الرومية حماها الله تعالى وحرسها وعمرها ببقاء ملك مالکها اعز الله انصاره وضاعف اقتدره

Eserin ketebe kaydında müellif çalışmayı yaptığı tarihi ve yeri belirttiği gibi müstensih de bilgi vermektedir. Mustafa b. Hasen b. Muhammed bu eseri 1173'te İstanbul-Nişancı Atık'te kaleme aldığını belirtmektedir.

3.2.1.4. Beyân'ül-Müşkilât 'alel-Mübtediîn min Ciheti't-Tecvîd fi'l-Kur'âni'l-Mübîn (بيان المشكلات على المبتدئين من جهة التجويد في القرآن المبين)

Eserin Müellifi

Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Halil et-Trablusî (ö. 849/1445)¹⁹² Hakkında bilgi bulamadığımız müellif daha çok *Mu'inü'l-hükkam* adlı eseriyle tanınmaktadır.¹⁹³

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1521/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	210x150-160x75 mm		Varak: 1b-15a

Eserin Başı

الحمد لله الذي جعلنا من التالين يكتبه الذي أورثه من اصطفاه من عباده واحبابه نسئله بفضلله ومن منه جزيل الله
وصلاته وسلامه على خير خلقه محمد واله وصحبه اجمعين وبعد فقد شرعت في كتابت نكات يسيران في بابان معرفة
ممدودات

Eserin İçeriği

Müellif dua bölümünden sonra eserinin ismini *Beyâni'l-müşkilati 'ala'l-mübtediîn min ciheti'tecvîd fi'l-Kur'âni'l-mübîn* olarak belirlediğini ifade etmektedir.

Eserine med konusu ile başlayan yazar bu bölüme uzunca yer ayırmaktadır. Med konusunu bütün başlıkları ile ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Sonra mahreç ve sıfat konularını ele alıp tecvid başlığına geçmekte ve vakf ve ibtida ile eserini nihâyete erdirmektedir.

¹⁹² Kesin olmamakla birlikte bazı kaynaklarda eserin müellifi olarak geçmektedir. Özmen, *Kayseri Râsid Efendi Kütüphanesi'ndeki Kırâat ve Tecvîd Yazmaları*, 89.

¹⁹³ Abdullah Kahraman, "Trablusî, Alâeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/291-292.

Eserin Sonu

فينبغي لهذا القائل ان يستغفر الله وينوب واليه ويرجع عن هذا الاعتقاد الفساد ونعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا وهذا الكلام القليل ما يعنى عن الطويل انتهى والحمد لله على التمام والصلوة والسلام على رسوله خير

الانام

Eserin sonunda müstensih ismi bulunmasa da katalog kayıtlarında müstensih Molla Hüseyin b. İskender olarak geçmektedir. Eseri hicrî 1076 yılında Recep ayında tamamladığını ifade etmektedir. Ayrıca eserde Ahmed Kudsî Efendi'nin 1250 tarihli mülkiyet kaydı ve mührü de bulunmaktadır.¹⁹⁴

3.2.1.5. ed-Dürrü'l-Yetîm (الدر اليتيم)

Eserin Müellifi

ed-Dürrü'l-yetîm, Takiyyüddîn Mehmed Birgivî Efendi (ö. 929/1523) tarafından yazılmıştır.

Daha çok Arapça gramer üzerine yazdığı eserlerle tanınan Takiyyüddîn Mehmed Birgivî Efendi 925/1523'te Balıkesir'de dünyaya gelmiştir.¹⁹⁵ Eğitim hayatına babasında başlayan Birgivî, sonrasında İstanbul'a gidip tahsil görerek belli alanlarda ihtisas sahibi olmuştur. Arap dilinde otorite olduğu gibi fikhî konularda döneminin Şeyhülislâmlarına verdiği fetvalarından dolayı reddiye yazabilecek donanımdadır. İnsanları, Kur'ân ve sünnete davet eden ve bidatlardan vazgeçmeyeceklerini gören Birgivî tasavvufa yönelmiş, burada gördüğü yanlışları da eleştirmekten geri durmamıştır.¹⁹⁶ Son olarak Birgi kasabasında müderrislik yapan Birgivî 981/1573 yılında veba hastalığı neticesinde vefat etmiş ve Birgi kasabasına defnedilmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Acun vd., *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi*, 233.

¹⁹⁵ Hayreddin Zirikli, *el-'Alâm kâmûs terâcîm li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikîn*, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 1/91.

¹⁹⁶ Emrullah Yüksel, "Birgivî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/191-194.

¹⁹⁷ Muhammed Baki Akdeniz, *Eskicizade Seyyid Ali Mehdi b. Hüseyin ve Tercüme-i Dürr-i Yetim Adlı Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 8.

Müellifin kırâat alanı dışında fıkıh, tasavvuf, akaid ve hadis gibi birçok alanda eserleri bulunmaktadır. *Avâmil, İzhar, Fetvalar, Vasiyetnâme, el-Erba'ûn* gibi eserleri bunlardan bazılarıdır.¹⁹⁸

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	25
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 955/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talîk	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	203x145-165x75 mm.		Varak: 77b-80a

Eserin Başı

الله الحمد في الاولى والاخرة والحبیب الصلوة والسلام وآله الطاهرة وبعد فهذه الرسالة في التجويد لكل تال قرآن مجید
نصيحة له والكتاب الحكيم الحمید من افقر الوری واضعف العبيد فارحمه يا نعم رحمته وسعت كل شیء انه احوج اليها
من كل عص عبید

Eserin İçeriği

Müellif dua bölümü ve âyetlerle giriş yapıp bir tecvid eseri yazacağını belirtmektedir. Öncelikle mahreç bölgelerini tarif ederek sırasıyla açıklamakta sonrasında ise tecvid kaidelerini (ıdgam, ihfa, izhar, med gibi) yazarak tek tek sırasıyla bilgi vermektedir.

Eserin Sonu

وعن اعطاء حكم الوقف بدون قطع الصوت من التسكين وقلب تاء التأنيث هاء والتنوين الفاء ونحو ذلك قال المولى
المؤلف تم تصنيفه بعون الله ..

Ferağ kaydında müellifin ismi ile fihrist bulunmaktadır. İncelenen bu eserin müstensihisi Mustafa b. Abdullah olarak kayıtlarda geçmektedir.

¹⁹⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, ty.), 1/284.

Eserin Diğer Nüshaları

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	10
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1207/4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nestalik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	195x128-155x67 mm		Varak: 69b-79b

3. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1138/6	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	223x155-115x70 mm.		Varak: 73b-77b

3.2.1.6. ed-Dekâikü'l-Muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime

(الدقائق المحكمة في شرح المقدمة)

Eserin Müellifi

Ebû Yahya Zeynüddîn Zekeriyya b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 926/1520)

Şâfiî fakihi olan müellif Mısır'da doğmuş ve fıkıh, tefsir, kırâat, hadis, dil ve edebiyat gibi birçok alanda eser vermiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Ahmet Özel-Cengiz Kallek, “Zekeriyyâ el-Ensârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/212-215.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1634/3	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	212x158-148x75 mm		Varak: 51b/74b

Eserin Başı

قال سيدنا مولانا شيخ الاسلام ... العلماء الاعلام خاتم المتأخرين راس المحققين ابو يحيى زكريا الشافعي الانصارى
طيب ... وجعل ... و مثواه برحمتك يا ارحم الراحمين بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذى افتتح كتابه بالحمد

Eserin İçeriği

Şârih dua bölümünden sonra eseri ayrıntılı bir şekilde ele alarak şerh etmektedir.

Eser, Muhammed Gayyâs es-Sabbâğ tarafından tahkik edilmiş ve neşredilmiştir.²⁰⁰

Eserin Sonu

والحمد لله لها ثم الصلوة بعد والسلام... حمد لله الصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه الأطهار ختام لها
ايضا...

Müstensih Mustafa b. Hasen b. Muhammed eseri 1165 yılının Şaban ayında cumartesi kuşluk vaktinde tamamladığını belirtmektedir. Sayfa kenarında da Peygamber Efendimize övgü içeren şiir dizelerine yer verilmiştir.

²⁰⁰ Sarıkaya, *Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Kırâat ve Tecvid Yazmaları*, 203.

3.2.1.7. Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye (شرح مقدمة الجزرية)

Eserin Müellifi

Şerhin yazarı Taşköprizâde Ahmed Efendi'dir (ö. 968/1562). Müellfi, hicrî 901 yılının Rebîülevvel ayının 14'ünde Bursa'da doğmuş Ankara'ya babasının yanına giden Taşköprizâde hafızlığını babasının yanında yapmıştır. Akabinde Bursa'ya dönmüş sonrasında İstanbul ve Amasya'da eğitim hayatına devam etmiştir.²⁰¹

Oruç Paşa Medresesi'nde müderrisliğe başlayan Taşköprizâde Ahmed Efendi, İstanbul'da farklı medreselerde görev de almış, Edirne'de yüksek mertebeli medreselerde de görev yaptıktan sonra Bursa kadılığı görevine getirilmiştir. İstanbul kadılığı da yapan müellif hastalanınca görevinden ayrılmıştır.²⁰²

Osmanlı âlimleri içinde önemli bir yere sahip olan Taşköprizâde 968/1562 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Ardında İslâmî ilimlerle ilgili her alanda eser bırakmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; *Miftâhu's-sa'âde*, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, *el-Me'âlim fi 'ilmi'l-keîâm*, *Letâifü'n-nebî*, *Risâle fi 'l-kazâ ve 'l-kader*, *Hâşiye 'alâ hâşiyeti 'l-Keşşâf li's-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî*.²⁰³

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	25
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 GU 97	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 36
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	198 X 145 – 158X 92 mm.		Varak:

²⁰¹ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 326; Yusuf Şevki Yavuz, “Taşköprizâde Ahmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/151-152.

²⁰² Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 327.

²⁰³ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, 328.

Eserin Başı

بسم. سبحانه الله وبحمده. منزل البركت على عبده. وباعت الرسل بوعيده وووعده. واخر دين الاسلام في بدئه و
عوده * تبصرة و ذكرى ل اولو الالباب. والصلاة والسلام . والتحية والاكرام. على محمد سيد الانام. والشفيع المشفع
يوم القيام.

Eserin İçeriği

Eserin zahriyesinde yazarın ve eserin ismi yer almaktadır. Hemen sonrasında yazarın *Miftâhu's-sa'âde* isimli eserinden beş satırlık bir alıntı bulunmaktadır.

Müellif dua bölümünü geniş tutup İbnü'l-Cezerî'yi rahmetle anarak eseri şerh ederken ziyadelerden uzak durduğunu belirtmektedir. Bazı i'rab ve ibare düzeltmeleri yaptığını ifade etmektedir. Eser içerisinde bazı remzler kullandığını belirten yazar bunlarla neleri kastettiğini de açıklamaktadır. م harfi ile mebâni, ح harfi ile hakikatleri (delillendirmeleri) ve ل harfi ile de levâhıkları (ilave bilgileri) kastettiğini dile getirmektedir. Şârih bu açıklamaların ardından eserden belli bölümleri ele alarak şerhine başlamaktadır.

Eserin Sonu

والله يفعل ما يشاء والحكيم ما يريد رضيت بقضائه واعترفت بالانية فالحمد لله على توالى نواله والصلوة على نبيه محمد
العلي وآله تم اتمام هذا الشرح اللطيف

Müstensih eserin sonunda ismini Muhammed b. el-Hac Ahmed el-İzmirî olarak vermektedir. Eseri hicrî 1160 yılında Zilkâde ayının 10. gecesinde İstanbul'da tamamladığını ifade etmektedir. Eseri Papazzâde'nin yaptırmış olduğu dâru'l-hadis'te tamamladığını belirten müstensih Konstantiniyye ismini kullanarak İstanbul'u afet ve felaketlerden koruması için Allah'a (c.c.) dua ederek eseri bitirmektedir.

Eserin Diğer Nüshaları

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1669	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 85
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	205x135-130x70 mm.		Varak:

3. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1207/3	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	195x128-140x70 mm.		Varak: 43b-67a

3.2.1.8. Buğyetü'l-Mûrtâd li Tashîhi'd-Dâd (بغية المرتاد لتصحيح الضاد)

Eserin Amasya Kütüphanesi'nde sadece bir nüshası bulunmaktadır. Bu nüshada baştan yaklaşık beş varak eksik olduğu tespit edilmiştir. Eserin baş tarafı hakkında bilgi verebilmek için Süleymaniye Kütüphanesi'nde başka bir nüsha kullanılmıştır.²⁰⁴

Eserin Müellifi

Eserin yazarı Nûruddîn Ali b. Muhammed b. Ali el-Hazrecî el-Makdisî'dir (1004/1596).²⁰⁵ Atalarından Gânim'e nispetle "İbn Gânim" lakabıyla daha çok

²⁰⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu, 00010-001.

²⁰⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/250.

tanınmıştır.²⁰⁶ Hanefî âlimlerinden olan İbn Gânim Kahire’de 920/1514 yılında dünyaya gelmiş, yine Kahire’de 1004/1596 yılında vefat etmiştir. Müellifin bazı eserleri şu şekildedir: *Hâşiye ‘ale’l-eşbâh ve’n-nezâir*, *Evdahu’r-remz ‘alâ (fî şerhi) nazmi’l-Kenz*, *Nûru’ş-şem’a fî zühri’l-Cum’u* ve *Risâle fî mes’eleli ‘ale’l-evlâd*.²⁰⁷

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1520/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle: 1
Ebadı	200x125-135x60 mm.		Varak: 1b-18a

Eserin başı

الحمد لله الذي للنطق الصحيح من اراد* ووقف عن الحق الصريح من لزم العناد* والصلوة على سيدنا محمد افصح من نطق بالضاد* وعلى اله وصحبه المنقدين للصواب خير انقياد* ورضي الله تعالى عن العلماء مجاد*

Eserin İçeriği

Eser isminden de anlaşıldığı üzere “dâd” (ض) harfi hakkında kaleme alınmıştır. “Dâd” (ض) ile “zâ” (ظ) harfi arasındaki benzerliklere ve farklılıklara değinmektedir. Müellif, bu eserde mevcut farklılıklardan ziyade mezkûr iki harfin birbirine benzerliğine dikkat çekmektedir. Yaşadığı dönemde “dâd” (ض) harfinin ya kalın bir “dal” (د) ya da “zâ” (ظ) gibi telaffuz edilmekte olduğunu belirten yazar “zâ” (ظ) harfine yakın okuyuşu tercih etmektedir.²⁰⁸

²⁰⁶ Cengiz Kallek, “İbn Gânim, Nûreddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/503-504.

²⁰⁷ ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâi’l-kibâr*, 1/750.

²⁰⁸ Remzi Ateşyürek, “Kur’ân Tilavetinde Yaygın Hatalar: (Sâd, Dâd, Ta ve Zâ Örneği)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/31 (2011), 165.

Yazar, eserine başlarken ilk sayfalarda kendi adını ve eserin ismini vererek çalışmayı bu şekilde isimlendirmesinin gerekçelerini açıklamaktadır. “Dâd” (ض) harfinin sıfatlarını birçok âlimin görüşüne ve mevcut kaynaklara değinerek “dâd” (ض) harfinin diğer dillerde bulunmadığını ve Arap diline mahsus olduğunu, dolayısıyla insanların bu harfi telaffuzda zorlandığını dile getirmektedir. Bu harfin yanlış okunmasında veya “zâ” (ظ) ile “zel” (ذ) harflerinin karıştırılması hâlinde mezheplere göre namazın bozulup bozulmayacağına dair fetvalara yer vermektedir.

Eserin Sonu

قال فان وصل بالتأمل والتعمل الى تجويد اللفظ به والتحقيق* فليشكر مولاه على حسن التوفيق* ولا فهو بقبول العذر حقيق* هذا ما تيسرلى من التعليق* مع قلة الزاد فى هذا الطريق* وكثرة موجبات التعويق* وحسن الله ونعم الوكيل*...

Eserin sonunda müstensihle ve yazılan tarihle alakalı bilgi bulunmamaktadır. Katalog bilgilerinde ise 1237 Ramazan’ında yazıldığı belirtilmektedir.²⁰⁹

3.2.1.9. el-Minahu’l-Fikriyye fî Şerhi’l-Mukaddimeti’l-Cezerîyye

(المنح الفكرية فى شرح المقدمة الجزرية)

Eserin Müellifi

el-Minahu’l-fikriyye, Ebü’l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1065) tarafından kaleme alınmıştır.

Herat’ta doğan müellif Mekke’ye gideceği zamana kadar doğduğu şehirde eğitim görmüştür. Mekke’de İslâmî ilimlerin yanında tarih, dil ve edebiyat gibi alanlarda da dersler almıştır.²¹⁰ Kırâat ilmindeki bilgisinden ötürü Molla el-Kârî diye anılan müellifin geçimini yazdığı Mushaflarla sağladığı bilinmektedir.²¹¹

Müellifin İslâmî ilimlerin birçoğuna vâkîf olmasından ötürü hemen hemen çoğu alanda eseri bulunmaktadır. Telifâtının bazıları şunlardır: *Şerhu’ş-şifâ, el-Birre fî hubbi’l-hirre, Şerhu şerhi Nuhbeti’l-fiker, Mirkâtü’l-mefâtih, Fethu’r-Rahmân bi-*

²⁰⁹ Sabiha Acun vd., *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990), 234.

²¹⁰ Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifin*, 7/100.

²¹¹ Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Özel, “Ali el-Kârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/403-405.

*fezâili Şa'bân, el-Hirzü's-semîn, el-Meslekü'l-mütekassıt, Minehu'r-ravzi'l-ezher fî şerhi'l-Fıkhi'l-ekber, Şerhu 'Ayni'l-'ilm ve zeyni'l-hilm ve et-Ta'lik 'ale's-Şâtubiyye.*²¹²

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	21
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1520/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x125-130x90 mm.		Varak: 21b-100b

Eserin Başı

الحمد لله الذى اودع جواهر المعانى الضيائية. فى القوالب زواهر المبانى من الحروف الهجائية. وابدع المكونات لظهور حقيقة ذاته عليه. فى مرآت صفاته الجليته. وانزل الفرقان بلسان عربي مبين.

Eserin İçeriği

İbnü'l-Cezerî'nin eseri olan *el-Mukaddime*'nin en çok rağbet gören şerhlerinden biridir. Eserin birçok baskısı ve haşiyeleri bulunmaktadır. Müellif bu eserde yukarda tanıtmış olduğumuz *el-Mukaddime* adlı eseri ayrıntılı bir şekilde incelemektedir.

Eserin Sonu

وكنتم اطالب الدنيا لحر وانت فانت الحر وانقطع الكلام وسلام على خاتم الانبياء والمرسلين وعلى ملائكته المقربين وعلى طاعتك اجمعين والحمد لله رب العالمين. الحمد لله الذى خلق اللوح والقلم والصلوة والسلام على والسلام على نبيه محمد الذى امته خير الأمم.

²¹² Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 7/100; Özel, "Ali el-Kârî", 2/403-405

Müstensih Mustafa Tevfîk\ eserin ismini verip müellife dua ederek bitirmektedir. Eseri 28 Zilhicce 1296 yılında bitirdiğini belirtmektedir.

3.2.1.10. et-Ta‘lîk ‘ale’ş-Şâtıbiyye (التعليق على الشاطبية)

Eserin Müellifi

Eser, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî tarafından yazılmıştır.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1606/5	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	207x150-160x75 mm.		Varak: 159b-170b

Eserin Başı

الحمد لله الذي اوجد الاشياء ودبر وقضى بما شاء في ازاله وقدر وغير ما اراد بما اراد ولم يتغير. والصلوة والسلام على سيد البشر. المبعوث الى الاسود والاحمر. وعلى آله واصحابه الشفعاء في المحشر. والشهداء في ذلك المحضر.

Eserin İçeriği

Eser tamamlanmamış olmakla birlikte eş-Şâtıbiyye'deki bazı beyitlere ta‘lik kabilinden yer verilmektedir. Ayrıca müellif Sehâvî, Ebû Şâme, Câ‘beri gibi eş-Şâtıbiyye şârihlerinin de kasideye yönelik olarak yaptıkları çalışmalardan bahsetmektedir. Muhammed el-Kârî'nin de hareket noktasının eş-Şâtıbiyye'ye dair yapılan çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Kırâat ilminin temel meselelerini ele alan müellif قول ومنها sonra şerh edeceği cümleye yer verip sonra şerhe başlamaktadır.

Eserin Sonu

قال المؤلف رحمه الله.... بمكة المكرمة قبالة الكعبة المعظمة في اوائل شهر جمادى الاخر اجمعين

Eserde yıpranma ve mürekkep erozyonu gibi durumlar bulunmaktadır. Aynı zamanda eserin son sayfası da bulunmamaktadır. Katalog kayıtlarında müstensih Ali b. İsmail'in 1014 yılının Cemâziyelevvel ayında yazdığı ifade edilmektedir.²¹³

3.2.1.11. Terceme-i Mukaddimetü'l-Cezeriyye (ترجم مقدمة الجرية)

Eserin Müellifi

Muhammed b. Ahmed Merzifonî (ö. 1024/1615)

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	25
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 GU 152/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Türkçe		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	216x157-155x90 mm		Varak: 15a-34a

Eserin Başı

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى وبعد بل سنكه شيخ جزيرتك نظمنى بعض مبتديرك التماسيله ترجمه

تقدير شروع اولندى لكن انى اكلمك بعض مسائل اخر توقف ايتدكيجون اولاً بر مقدمه وضع اولندى ودخى انده

اولن

Eserin İçeriği

Esere mecmua içinde yer veren yazar besmeleden sonra eseri tercüme etmeye ve yer yer şerh yapmaya başlamaktadır. Diğer eserlerden farklı olarak isminden de anlaşılacağı üzere eser Türkçedir.

²¹³ Acun vd., *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi*, 310.

Eserin Sonu

الصغير صوت زائده تخرج من بين الشفتين بالنفس تصيحها عند خروجها انحراف حرفك طرف لسانه وساخود ظهر
راس لسانه ميلتمسنه درلرتفشى عند النطق صوتك منشرا اولمسنه درلر استطالة لسانك اولنده اخريندكي مد اولمسه
درلر تكرير اعاديه درلر تم.

Eserin sonunda tablo ile ayrıntılı şekilde her harfin sıfatları gösterilmektedir. Kısa notlarla da bir bakıma tecvidin özeti geçilmektedir. Aynı zamanda bir şarkı güftesi bulunmaktadır.²¹⁴

Eserin sonuna düşülen nottan yola çıkarak müellif nüshası olma ihtimali yüksektir. Merzifonî olarak tanınan Muhammed b. Ahmed Sûfîzâde yazmıştır.²¹⁵

3.2.1.12. Şerhu Dürri'l-yeîm (شرح در البتيم)

Eserin Müellifi

Eser, Ahmed Rûmî Akhisârî (ö. 1041/1632) tarafından yazılmıştır.²¹⁶

Sonradan Müslüman olup İslâmî ilimlerde kendini geliştiren Ahmed Rûmî Saruhan ve Akhisar ilçesinde ikamet ettiği için “Saruhânî” ve “Akhisârî” künyeleriyle de anılmaktadır. Resmi görev kabul etmeyen Akhisârî vefat edene kadar ders verip eserler yazmıştır.²¹⁷

Mutasavvîf bir kimlik le de bilinen müellifin bazı eserleri şunlardır: *Risâle fî l-'akâid*, *Risâle fî zikri l-lisân ve l-kalb*, *Risâle fî hükmi d-Duhân*, *Risâle fî t-taklîd ve mecâlisü l-ebrâr ve mesâlikü l-ahyâr*.²¹⁸

²¹⁴ Acun vd., *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi*, 315.

²¹⁵ Acun vd., *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi*, 315.

²¹⁶ Ali Durmuş, “Ahmed Rûmî Akhisârî'nin Bilinmeyen Eseri İtikâd Risâlesi ve Aklî-Naklî İlimlerin Öğrenilmesinin Ehemmiyeti Sorunsalıyla İlgili Görüşlerinden Hareketle Mezhebî Aidiyetine Dair Bazı Analizler”, *İslam Tetkikleri Dergisi İstanbul Üniversitesi* 11/1 (Mart 2021), 110.

²¹⁷ Yahya Michot, “Akhisârî, Ahmed-i Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 2/60-62.

²¹⁸ Babanzâde el-Bağdâdî, *Hediyyetü l-'arifîn*, 1/157.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1207/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 1b-49b
Yazı Stili	Nestalik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	195x128-140x60 mm.		Varak:

Eserin Başı

بسم. الحمد لله على نواله و الصلوة على نبيه و آله وبعد فان من بعد ما تيمن بالتسمية افتتح الحمد لله تعالى ... شئ مما يجب عليه من شكر نعمة التي تاليف بهذا الكتاب اثر من آثار ... فقال الله الحمد في الاولى والآخره

Eserin İçeriği

Yazar dua bölümünden sonra eserin sahibi Birgivi Mehmet Efendi'den övgüyle bahsetmektedir. Ardından eserdeki sıraya göre eseri şerh etmektedir. Bu nüshanın arasında şukkalar (eserin içinde bulunan müellif veya müstensih'in not kağıdı) bulunmakta ve yer yer sayfa kenarlarında bazı notlar yer almaktadır.

Eserin Sonu

وفي الثالث قوله تعالى ذلك اليوم الحق ... اللهم ارزقنا العصمة عن الخطأ والخطأ والتوفيق ... من قول وعمل ... في تلاوة كتابك الكريم ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم. كتبت ومنت بهذه الرسالة

Eserin sonunda yazarın ismini veren müstensih nüshayı 1611 de ramazan ayının başında Cuma günü tamamladığını ifade ederek isminin Mustafa b. Mehmed Aydınî olduğunu belirtmektedir.

3.2.1.13. Risâle fî Beyâni Mehârici'l-Hurûf (رسالة في بيان مخارج الحروف)

Eserin Müellifi

Eser, Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö. 1145/1732) tarafından telif edilmiştir.

Saçaklızâde Mehmed Efendi Maraş'ta doğmuş olmasından dolayı el-Mar'aşî olarak da bilinmektedir. Hicrî 1070 ile 1080 yılları arasında doğduğu düşünülen Saçaklızâde ilk eğitimine Maraş'ta başlamış ardından Şam'a giderek Abdülgânî en-Nablûsî'den hadis, tefsir ve tasavvuf dersleri almış Nakşibendiyye ve Kâdiriyye tarikatının hilafetini almıştır.²¹⁹ Memleketine döndükten sonra ders verdiği belirtilen Saçaklızâde'nin 1145/1732 yılında vefat ettiği belirtilmektedir.²²⁰

Müellifin eserlerinden bazıları şunlardır: *Risâle fi'r-raks, Cühdü'l-mukill, Risâle fi't-tenzihât fi te'yîdi'l-âyâtî'l-müteşâbihât, Risâle fi keyfiyyeti edâi'd-dâd, Tehzîbü'l-kırââtî'l-'aşr, Neşru't-tavâli', Tertîbü'l-'ulûm ve Risâletü't-Tecvîd*.²²¹

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	19
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1207/5	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	195x128-150x75 mm.		Varak: 81b-83b

Eserin Başı

الضاد مخرجها معروف وهي متوسطة في الاطباق قال في الرعاية والصاد والضاد متوسطان في الاطباق انتهى الضاد المعجمة اقوى من المهملة من وجه لانها من المجزورة بخلاف المهملة.

Eserin İçeriği

Risâlenin konusu her ne kadar mehâricü'l-hurûf olsa da eser “dâd” (ض) harfini konu edinmektedir. Besmeleden sonra doğrudan mevzuya giren müellif, kaynak olarak kullandığı isimlerin görüşlerine yer vermektedir. Daha çok Mekkî b. Ebî

²¹⁹ Tahsin Özcan, “Saçaklızâde Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/368-370.

²²⁰ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/434.

²²¹ Babanzâde, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 322; Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/434; Özcan, “Saçaklızâde Mehmed Efendi”, 35/368-370.

Tâlib'in *er-Riâye* ve İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* adlı eserlerindeki bilgilere yer vermektedir.

Müellif “dâd” (ض) harfinin mahrecini verip “zâl” (ذ), “zâ” (ظ), “tâ” (ط) ve “sâd” (ص) harfleri ile olan benzerlik ve farklılıklarını anlatmaktadır. “Dâd” (ض) harfi mahreç olarak bu harflere yakın veya benzer olsa dahi keyfîyet olarak bu harflerden farkı bulunduğunu belirten yazar, “ta” (ط) harfi gibi okunduğunda namazın fâsid olabileceğini belirtmektedir.

Eserin Sonu

لان هذا الزمان ليس باسعد من زمان صاحب الرعاية الحمد لله الذى بعزته وجلال... تتم الصالحات من البائس الفقير
محمد المرعشى سجقل زاده تمت الكتاب.

Müstensih hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Eserin Diğer Nüshası

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	22
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1207/6	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talik kırması	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	195x128-170x100 mm.		Varak: 85ab

3.2.1.14. Risâletü't-Tecvîd (رسالة التجويد)

Eserin Müellifi

Risâle yine Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö. 1145/1732) tarafından yazılmıştır.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1138/12	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nestalik	Mecmua da ise	Risâle:
Ebadı	223x155-165x85 mm.		Varak: 168b-169b

Eserin Başı

يقول الفقير محمد المرعشي سحقلى زاده اكرم الله تعالى بالفلاح و السعادة قال الراضى فى شرح الشافية وبعض الحروف اذا وقفت عليها خرج عليها مثل النفخة وهو الظاء و الذال و الضاد والزاء

Eserin İçeriği

Eser içerik olarak aslında bir üstteki nüshalarla aynı içeriğe sahiptir. Eser isimleri her ne kadar farklı isme sahip olsa da Muhammed Mar‘aşı’nin aynı eseridir.

Eserin Sonu

ان تلفظ الضاد المعجمة كما لطاء المهملة ان تلفظهما من مخرج الطاء المهملة فتفسد صلوته وان اخرجها من حافة اللسان وما يليها من الاضراس فهو صحيح من حيث المخرج لحسن من حيث الصفة ولعل الصلاة لا تفسد لكنه آثم. تمت الرسالة

Nüshalar bir mecmua içinde bulunduğu için müstensihleri Hasan b. Yûsuf el-Amâsî’dir.

Eserin Diğer Nüshaları

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1138/13	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nestalik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	223x155-175x85 mm.		Varak: 169b-171a

3. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	24
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1138/11	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nestalik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	223x155-175x85 mm.		Varak: 167b-168b

4. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1138/7	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	223x155 mm.		Varak: 77b-80b

3.2.1.15. Risâle fî Tertîlî'l-Kur'ân²²² (رسالة في ترتيب القرآن)

Eserin Müellifi

Risâle, Ebû Sa'îd Muhammed b. Mustafa el-Hâdimî (ö. 1176/1762) tarafından telif edilmiştir.

Soyu Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ulaşan Hâdimî, doğduğu yer olan Konya'nın Hâdim kasabasına nispetle bu isimle anılmaktadır. Karatay Medresesi'ne gitmeden önce babasından hafızlık yapmış ve Kütüb-i Sitte ile bazı hadis kitapları senedleriyle birlikte okumuştur. İstanbul'da da sekiz yıl eğitim gördükten sonra Hâdim Medresesi'nde babasının yerini almıştır.²²³

Hayatını öğrenci yetiştirmeye ve eser telif etmeye adan Hâdimî'nin bazı eserleri şunlardır: *Mecâmi 'u'l-hakâik*, *Hâşiye 'alâ Düreri'l-hükkâm*, *Eyyühe'l-veled Şerhi*, *Risâle fî hakkı'l-Hızır*, *Şerhu'l-Evrâdi'l-Bahâiyye*.²²⁴

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	25
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1539/8	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	213x155-155x90 mm.		Varak: 191b-201b

Eserin Başı

الحمد لله الذي جعلنا من اهل القرآن وجعل تلاوته و ترتيبه افضل طاعته والصلوة من انزل عليه الكتاب على ال

واصحاب المستطاب وبعد فلما كان قراءة القرآن افضل الطاعات على الاطلاق والاتقان

²²² Eser kaynaklarda 1539/8 numaralı bölümde bulunuyor olarak verilmiş olsa da eserin bir bölümü 1539/9 numaralı kısımda bulunmaktadır.

²²³ Yavuz Fırat, *Ebû Said el-Hâdimî ve Risâletü Tertîlî'l-Kur'ân* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991), 22-23; Mustafa Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/24-26.

²²⁴ Fırat, *Ebû Said el-Hadimî ve Risâletü Tertîlî'l-Kur'ân*, 39.

Eserin İçeriği

Müellif uzunca bir dua bölümü ve eseri yazma amacından bahsettikten sonra Âdabü’ş-Şür‘ başlığı ile esere başlamaktadır. İçeriğe baktığımızda daha çok sûrelerin faziletlerini hadis rivâyetleriyle ele alan yazar, Kur’ân okumaya başlamadan önce ve okuma anında yapılması gerekenlere yer vermektedir. Bu bab başlıklarından bazıları şunlardır: “Kur’ân okumaya başlamanın adabı, Kur’ân Omekânın adabı, Kur’ân okumanın vakti, Kur’ân okumanın hükmü, Kur’ân okumanın fazileti, Kur’ân dinlemenin hükmü, niyet etmenin hükmü, tertil üzere okumak, sesi güzelleştirerek okumak, sesli ve gizli okumak.”

Eserin bazı bölümlerinde şukka diye isimlendirilen kağıtlar bulunmaktadır. Sayfa kenarlarında bazı notlar da yer almaktadır.

Eserin Sonu

تمت الرسالة المرسومة بترتيل القرآن للإمام ... المحقق المفتي الحادمي استاذنا و استاذ العامة فغمده الله تعالى بغفرانه
الله تعالى في سنة سبع وعشرين ومئتين والى في مدرسة المصنف الحادمي في الحادم و... جمالا لآخر في وقت الضحى
من يد محمود الراسم سلفكوى

Eserin sonunda müstensih, müellifin ismini vererek dua ettikten sonra kendi ismini Mahmud Râsim Silifkevî olarak kayıtlara düşmektedir. Eseri, 1227 senesinin Cemâziyelâhir’inde kuşluk vaktinde Hâdimî Medresesi’nde tamamladığını ifade etmektedir.

Nüşanın sonuna da şöyle bir beyt eklenmiştir:

“Âb-ı nândır gezdiren / Âkıbet yer, yer seni

Kuş olup eflâka çıksan / Âkıbet yer, yer seni.”

3.2.1.16. Tecvîd-i Kavâid-i Kur’ân (تجوید قواعد القرآن)

Eserin Müellifi

Mahmûd b. Süleyman Pirizrenî (ö. 1262/1846). tarafından yazılmıştır.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 954/12	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Türkçe		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	205x155-155x80 mm.		Varak: 164b-178a

Eserin Başı

بسم... الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله اجمعين. بوندن صكره معلوم اولكه قرآن اوقيان
اخوانه علم تجويد بلمك فرض عيندر زير الله عظيم الشان قرآن كريمده بيوردكه "ورتل القرآن ترتيلا"

Eserin İçeriği

Müellif eserine dua ile başlayıp ardından tecvid konularını yazacağını belirtmektedir. Kendi ismini vermeden önce tecvid hakkındaki görüşleri vermekte Kur'ân'da, fukaha görüşlerinde ve meşhur kırâat âlimlerinin görüşlerinde tecvid bilmenin farz-ı ayn olduğunu belirtmekte ve delillerle görüşünü desteklemektedir.

İsminin Mahmud b. Mes'ud b. Süleyman Pirizrenî olduğunu belirtip eserini 12 fasıl ile tamamlayacağını ifade etmektedir. Fasılları tek tek sayarak başlıklarını vermektedir. İlk fasılda yeni başlayanlar için zor gelen şeyleri anlatacağını söylemekte diğer fasıllarda ise sırasıyla tecvid konularının başlıklarını vermektedir. Son fasılda ise Tevbe Sûresi'nde besmele konusuna değineceğini belirtmektedir.

Eserin Sonu

زيرا بسمله ايت رحمتدر توبه اولي غضبدر رحمت ايله ايت غضبيني جمع اتمك جائزدر اولندن غير يرده جائزدر.
اتمام الكتاب بعون الله الملك الوهاب...

Müstensih Ömer b. Kâtib 1139 yılında bu Risâleyi tamamladığını eserin sonunda belirtmektedir.

Eserin Diğer Nüshaları

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 954/13	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Türkçe		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	205x155-130x80 mm.		Varak: 178b-179b

3.2.1.17. Tecvid-i Karabaş (تجوید قریاش)

Eserin Müellifi

Eser, Şeyh Abdurrahman Karabaşî (ö. 1533) tarafından yazılmıştır.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1869/11	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Türkçe		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	160x110-115x60 mm.		Varak: 138b-146b

Eserin Başı

الله تعالى يه حمد وثنادن و رسولنه و دخى الله و اصحابنه صلوة و سلامدن صكره معلوم اولك حرف مد اوجدر واو

يا الف اما واو نزمان حرف مد اولور واو ساكن اولسه ما قبل مضموم اولسه اول زمان حرف مد اولور.

Eserin İçeriği

Yedi varaklık bir risâleden oluşan bu tecvid risâlesinde, müellif dua bölümünden sonra doğrudan konuya giriş yapmaktadır. Med harfleri ile başlayıp medler, idgam, hükmü'r-râ gibi tecvid konularını örnekler vererek kısa ve öz bir şekilde ele almaktadır.

Eserin Sonu

ویری سوره قیامده من راق و یری سوره مطفین ده کلا بل ران کبی تعریف بودورکه الساکنه قطع الصوت بدون

النفس

Müstensih Ömer b. Hüseyin Hatîb el-Ahmer\ 1253 yılında Kayseri Köse Yûsufî Medresesi'nde bu risâleyi tamamladığını not düşmektedir. Eserin pek çok kütüphanede birçok nüshası bulunmaktadır.

Eserin Diğer Nüshaları

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	9
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1865/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Türkçe		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Kaba Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	150x100-105x65 mm.		Varak: 1b-13a

3. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	11
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1504	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 111
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	225x160-150x95 mm.		Varak:

3.2.1.18. Risâle fî Beyâni Kırâati'l-Kur'ân (رسالة في بيان قراءة القرآن)

Eserin Müellifi

Ebû Muhammed el-Hasen Ali b. Sa'îd en-Nu'mân'dır.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	23
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1727	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 46
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	180x140-140x110 mm.		Varak:

Eserin Başı

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

الحمد لله المستفتح كلامه بحمده الجرى كلامه بحمده الجرى اللسان لطفاً من عنده المستنطق

Eserin İçeriği

Eserin baş tarafında Muhammed Canıklî adına temlik kaydı ve mühür bulunmaktadır.

Eserin içeriğine bakıldığında müellif ilk olarak harflerin sıfatlarını açıklamakta sonra harflerin mahreçlerini anlatıp sûreleri sırasıyla ele alarak vakf ve vasl yapılan kelimelere işaret ederek kırâat imamlarının görüşlerine yer vermektedir.

Eserin Sonu

الى آخرها لصحة العطف واتساق الكلمات بعضها على بعض في مقول واحد و بالله التوفيق وهو نعم الرفيق.

Eserin sonunda şükür duası bulunmaktadır. Ayrıca kırmızı mürekkeple Şeyh es-Secâvendî 46 varak kaydı bulunmaktadır.

3.2.1.19. Usûlü Tilâveti'l-Kur'ân (أصول تلاوت القرآن)

Eserin görsellerine bakıldığında mürekkep korozyonu, rutubet gibi sebeplerden dolayı deforme olduğu düşünülmektedir. Bundan ötürü eser okunamamakta ve bu isimde başka nüsha da bulunamamaktadır.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	25
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1165/6	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	205x145-155x110 mm		Varak: 65b-70b

3.2.1.20. Risâle der Tecvîd-i Kur'ân

Eserin Müellifi

Katalog kayıtlarında müellif Şaban Efendi olarak geçmektedir.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	12
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 678/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Farsça		Varak: 1b-36b
Yazı Stili	Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	165x102-120x70 mm.		Varak:

Eserin Başı

الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلوة والسلام على خير خلقه محمد وآله اجمعين باب اول در بيان استعاذه و بسمله بدانكه در استعاذه قراء خلاف کرده اند كه بچه طريق مى بايد گفتن بعضى گفته اند كه استعيز بالله من الشيطان الرجيم يا تستعيز بالله من الشيطان الرجيم مى بايد گفت و بعضى اعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم يا اعوذ بالسميع العليم من الشيطان الرجيم و بعضى اعوذ بالله من الشيطان الرجيم ان الله غفور رحيم و بعضى بالله من الشيطان الرجيم انه هو السميع العليم گفته اند و غير اينها.

Eserin İçeriği

Uzunca bir dua bölümüne yer veren müellif istiâze meselesinin hükmünü hadis ve âyetlerle açıklayarak eserine devam etmektedir. Sonrasında bab başlıklarına numara vererek tecvid konularını harflerden başlayarak sırasıyla açıklamaktadır.

Eserin Sonu

درین خضر و استبرق ابوبکر اول را بجز میخواند و ثانى را برفع و حفص هر دو را برفع و در سوره مطفین كلا بل ران ابوبکر لام بل را در راء ران ادغام میکند و ر آنرا اماله میکند و حفص در بل سخته میکند چنانكه كند شت و ر آنرا میخواند تمت الكتاب بعون الملك الوهاب فى تاريخ شعبان المعظم. و على يده نحيف الضعيف المذنب المحتاج مولانا محمد على بن على.

Müstensih Ali b. Ömer olarak geçmektedir.

Eserin Diğer Nüshaları

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	12
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 678/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Farsça		Varak:
Yazı Stili	Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	165x122-120x70 mm.		Varak: 37a-48b

3. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	12
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 678/3	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Farsça		Varak:
Yazı Stili	Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	165x122-120x70 mm.		Varak: 49a-54b

Eserin başında içindekiler bölümü oluşturan müstensih, eser sonunda da harflerin mahreçlerini ve imamların rumuzlarını tablo hâlinde göstermektedir.

4. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	12
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 678/3	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Farsça		Varak:
Yazı Stili	Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	165x122-120x70 mm.		Varak: 49a-54b

3.2.2. Nazım Tarzı Eserler

Nazım formunda tecvidle alakalı tek eser birçok nüshası da bulunan *el-mukaddimetü'l-Cezeriyye* adlı eserdir.

3.2.2.1. el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye (المقدمة الجزرية)

Eserin Müellifi

el-Mukaddime'nin nazımı, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî'dir.

Eserin Fiziki Özellikleri

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	11
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1521/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	210x150-150x70 mm.		Varak: 16b-21b

Eserin Başı

يقول راجي عفو رب سامع * محمد بن الجزري الشافعي

الحمد لله صلى الله * على نبيه ومصطفاه

محمد وآله وصحبه * ومقرئ القرآن مع محبه

Eserin İeriği

İbnü'l-Cezerî'nin tecvid ilmine dair kaleme aldığı eser olan *el-Mukaddime* alanında önemli bir yere sahiptir. Eser mecmua içinde bir risâle olarak bulunmaktadır. Varak kenarlarında müstensih yahut okuyucu notları bulunmaktadır. Eser manzum olup 107 beyitten oluşmaktadır.

Kırmızı mürekkeple konularına göre başlıklar hâlinde ayrılan eser, tecvid konularını harflerden başlayarak sırasıyla ele almaktadır. Harflerin mahreçleri ve sıfatları, râ (ر) ve zâ (ظ) harflerinin okunuşları, hemze, vakıf gibi birçok tecvid konusunu manzum bir şekilde anlatmaktadır.

Eserin hemen hemen her kütüphanede bir yazması bulunduğu gibi birçok da şerhi bulunmaktadır.

Eserin Sonu

مني لقارئ القرآن تقدمه * والحمد لله لها ختام

تم الصلوة بعد السلام تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب

Eserin Amasya Kütüphanesi'nde 9 nüshası daha bulunmaktadır.

Eserin Diğer Nüshaları

2. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1869/10	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	160x110-115x75 mm.		Varak: 133b-138a

3. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 954/14	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	205x155-140x90 mm.		Varak: 180a-185b

4. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	15
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 676/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 1b-5b
Yazı Stili	Harekeli Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x140-145x75 mm.		Varak:

5. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	9
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 680/4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih Kırmısı	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	175x135-110x75 mm.		Varak: 105b-112b

6. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	11
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 669/4	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	200x145-125x75 mm.		Varak: 89b-95a

7. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	17
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1207/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Nestalik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	195x128-140x60 mm.		Varak: 39b-42b

8. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1767/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak: 1b-5b
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	214x155-132x90 mm.		Varak:

9. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1634/2	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Talik	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	212x150-136x72 mm.		Varak: 46b-50b

10. Nüsha

Kütüphanesi	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Satır Sayısı	13
Bölümü	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi	Cildi	
Demirbaş No	05 Ba 1834/1	Müstakil ise	Cilt:
Dili	Arapça		Varak:
Yazı Stili	Harekeli Cefî Nesih	Mecmuada ise	Risâle:
Ebadı	205x150-120x100 mm.		Varak: 1b-19b

SONUÇ

Kırâat ilmi geçmişten günümüze kadar ilim dünyasındaki yerini ve önemini koruyarak devam etmektedir. Özellikle İslâmî ilimlerin kaynağı olan Kur’ân-ı Kerîm, kırâat ilminin merkezi olmasından ötürü de tefsir, fıkıh, hadis gibi diğer ilimlere de kaynaklık yapmaktadır. Bu alanda çok değerli çalışmalar yapıp geride bize pek kıymetli eserler bırakan müelliflerin emanetlerinin çoğu kütüphanelerimizde araştırmacılarını beklemektedir.

Çalışmamızda, eserlerin tanıtımına geçmeden önce, alanın kısaca önemli dönüm noktalarından bahsedilmesinin sebebi tanıtılan eserin tarihi olarak ne ifade ettiği ve bu ilmin nereye tekabül ettiğini net olarak ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Kısaca literatür bilgisi de verilerek Amasya Yazma Eserler Kütüphanesi’nde sahanın hangi kaynak kitaplarına ev sahipliği yaptığına işaret edilmektedir.

Bölgedeki yazma eserlerin, Amasya YEK’te toplanması sebebiyle el yazma nüshaları bakımından zengin bir kütüphanedir. II. Bayezid Külliyesi’ne dâhil olan ve eskiden medrese olan kütüphanenin tarihine değinilmektedir. Hem tarihi yapısı olarak hem de günümüzde bölgenin yazılı tarihine ev sahipliği yapması bakımından büyük bir önemi haiz olan bu kütüphane, eserlere ulaşma bakımından alt yapısı biraz daha geliştirildiği takdirde hak ettiği ilgiyi göreceği düşünülmektedir.

Kütüphanede yapılan sayımlara göre bütün risâle ve tekrar eden nüshalarla birlikte 4418 eser bulunmaktadır. Bu eserlerden tekrar edenler çıkarıldığında geriye 278 eser kalmaktadır. Bu kaynaklardan ve Yazma Eserler Katalog bilgileri ile İSAM veri tabanından yola çıkarak tekrar edenlerle birlikte kırâat ve tecvid konulu Arapça, Farsça ve Osmanlıca 80 adet yazmaya ulaşılmıştır. Mükerrer olanlar çıkarıldığında 41 adet yazma kalmaktadır.

Eserler araştırılırken kimi zaman katalog kayıtlarında kimi zaman kütüphane kayıtlarının sehven yanlış isimle veya yanlış branşa dair girildiği, bazı eserlerin de farklı kaydedildiği görülmüştür. Bu bağlamda bazı eserlerin isminden yola çıkarak fıkıh ilmi ile alakalıyken kırâat bölümüne kaydı yapılmıştır. Bazen mecmualarda eserler atlanmış ya da aynı eser farklı isimlerle iki defa kaydedilmiştir. Bu durumdan çalışma içinde söz edilmiştir. Tez içinde verilen bu düzeltmeler araştırmacılara kolaylık sağlaması açısından tashih işlemi için gerekli merciilerle de paylaşılmıştır.

Her ne kadar kesin bir eser sayısı vermek mümkün gibi görünmese de elde ettiğimiz verilerden düzenli bir şekilde bu değerli eserler çalışma alanına kolaylıkla erişilebilecek bir şekilde sunulmuştur. Kütüphanede bulunan yazma eserlerin birçoğu kırâat ve tecvîd alanında bilinen ve basımı yapılmış kaynaklar olsa da daha üzerinde çalışma yapılmamış kıymetli eserler de bulunmaktadır. Bu bakımdan Amasya YEK her alandan araştırmacıları beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdizâde, Hüseyin Hüsameddin. *Amasya Tarihi*. haz. Mesut Aydın, Güler Aydın. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986.
- Acun, Sabiha vd. (ed.). *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990.
- Adıgüzel, Mehmet. “Kırâat İlminde Tarîk-Senet Boyutu ve Konu ile İlgili Te’lif Edilen Eserler”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 233-257.
- Akaslan, Yaşar. *Kırâat İlminde Didaktik Şiirler*. Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2019.
- Akaslan, Yaşar. *Kıraat İlminin Temel Kaynakları*. İstanbul : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Akaslan, Yaşar. “Bir İlm-i Kırâat Klasığı: Tayyibetü’n-Neşr fi’l-Kırâati’l-‘Aşr”, *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi* 17/13 (2017), 277-310.
- Akaslan, Yaşar. “Türkiye’de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (2018), 1081-1107.
- Akaslan, Yaşar. “Kur’ân’ın Cem’i Meselesine Süyûfî Vechesinden Bir Bakış”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 139-168.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Akdeniz, Muhammed Baki. *Eskicizade Seyyid Ali Mehdi B. Hüseyin ve Tercüme-i Dürr-i Yetim Adlı Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Akkuş, Murat-Fityan, Abdulselam. “Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî’nin ‘Urcûze fi Vakfı Hamza’ Adlı Risâlesi ve Tahlili”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 322-254.
- Aksoy, Soner. “Hicrî İlk Üç Asırda Bir Kur’ân İlmi Olan Vakf ve İbtidâ Literatürüne Dair Bir İnceleme”. *Kur’ân ve Yorumu (İlk Üç Yüz Yıl)*. ed. Halil Rahman Açar. Ankara: İlim Dallarının Düşünce Temellerini Araştırma Enstitüsü, 1. Basım, 2019.
- Altıkulaç, Tayyar. “Bennâ, Ahmed b. Muhammed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/457-458. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnü’l-Cezerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. “Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/268-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ateşyürek, Remzi. “Kur’an Tilavetinde Yaygın Hatalar: (Sad, Dad, Ta ve Za Örneği)”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/31 (2011), 157-175.
- Atik, Kemal. “Tefsir ve Kırâat İlmine Dair Yazma Eserler Bibliyografyası”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1983), 313-350.
- Atik, M. Kemal. “Ca’berî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/527-528. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Aynur, Hatice. “Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/597-598. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Babanzâde, İsmail Paşa el-Bağdâdî. *Hediyetü’l-‘ârifîn esmâü’l-müellifîn*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1951.

- Bayram, Yavuz - Güler, Muhammed İkbâl “Amasya’nın Şehzâde Şairleri”, *Uluslararası Amasya Âlimler Sempozyumu* Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017, 1/52-57.
- Bilmen, Ömer Nasuhî *Tefsir Tarihi*, Ankara: Örnek Matbaası, 1955.
- Birişik, Abdulhamit. “en-Neşr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/19-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Birişik, Abdulhamit. “Kıraat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/426-433. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Çetin, Abdurrahman. *Endülüslü Âlim Ebû Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Çollak, Fatih. “eş-Şâtıbiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/377-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Demirci, Muhsin. *Kur’ân Tarihi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Durmuş, Ali. “Ahmed Rûmî Akhisârî’nin Bilinmeyen Eseri İ’tikâd Risâlesi ve Aklî-Naklî İlimlerin Öğrenilmesinin Ehemmiyeti Sorunsalıyla İlgili Görüşlerinden Hareketle Mezhebî Aidiyetine Dair Bazı Analizler”. *İslam Tetkikleri Dergisi* 1/11 (2021), 107-138.
- Dündar, Abdülkadir. “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/2 (2003), 131-137.
- Eyice, Semavi. “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/45-49. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Evliya Çelebi, *Seyehatnâme*, Haz. Ahmet Cevdet, İstanbul: İkdâm Matbaası, h. 1314.
- Fırat, Yavuz. *Ebû Saîd el-Hadîmî ve Risâletü Tertîlî’l-Kur’ân*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Hamed, Gânim Kaddûrî. *Resmü’l-Mushaf Dirâse Lügaviyye Târihiyye*. Irak, 1982.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*. Çev. Said Mutlu. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1965.
- Heysemî, Ali b. Ebû Bekr. *Mecmeu’z-zevâid ve menbeu’l-fevâid*. Beyrut, 1967.
- Ebû’l-Fidâ İmâmüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, thk. Ali Şîrî Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâasi’l-Arabî, 1988.
- İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, Mısır, ty.
- İbn Ebî Dâvûd. *Kitâbü’l-Mesâhif*. Nşr. Arthur Jeffery. Leiden: 1937.
- İbnü’l-Cezerî, Ebû’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed. *en-Neşr fi’l-kirâati’l-‘aşr*. Thk. Ali Muhammed Dabbâ. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ty.
- İbnü’l-Cezerî, Ebû’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed. *Ğâyetü’n-nihâye fî tabakâti’l-kurrâ*. Nşr. Bergstraesser: Mektebetü İbn Teymiyye, 1932.
- İbnü’l-Enbârî, Ebû Bekr. *Kitâbü İdahi’l-vakf ve’l-ibtidâ (fî Kitâbillâh)*. Nşr. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan. Dimaşk, 1971.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Tarîh-i Kur’ân*. İstanbul: Töre Yayınevi, ty.

- Kahraman, Abdullah. "Trablusî, Alâeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/291-292. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kallek, Cengiz. "İbn Gânim, Nûreddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/503-504. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kallek, Cengiz. "Müd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/457-459. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Karaçam, İsmail. *Kıraat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Kâtib Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Musennâ, 1941.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1976.
- Kettânî, Muhammed Abdulhayy b. Abdilkebîr b. Muhammed. *et-Terâtibü'l-idâriyye*. Beyrut, ty.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlmi Takrîb Usûlü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2021.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto Yayınları, 2020.
- Michot, Yahya. "Akhisârî, Ahmed-i Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/60-62. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- en-Nüveyrî, Ebû'l-Kâsım Muḥammed b. Ali. *Şerhu Tayyibeti'n-neşr fî'l-kırâati'l-'aşr*. Thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Neşşâr, Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed el-Ensârî. *el-Büdûru'z-zâhire fî'l-kırâati'l-'aşrî'l-mütevâtire*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ty.
- Okumuş, Ejder "Evliya Çelebi'ye Göre Amasya'da İlim Ve Ulema", *Uluslararası Amasya Âlimler Sempozyumu* Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017, 2/297-307.
- Önen, Hacı. *Kıraat Tarihi ve Kıraat Farklılıklarının Kur'ân Tefsirine Etkisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.
- Özcan, Tahsin. "Saçaklızâde Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/368-370. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Özel, Ahmet. "Ali el-Kârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/403-405. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Özel, Ahmet-Kallek, Cengiz. "Zekeriyyâ el-Ensârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/212-215. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özen, Şükrü. "Mâtürîdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/146-151. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Özmen, Sadi. *Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'ndeki Kıraat ve Tecvîd Yazmaları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Râfîi, Mustafa Sadık. *İ'câzu'l-Kur'ân*. Mısır, 1956.
- Renda, Günsel. "Amasya II. Beyazıt Külliyesindeki Muvakkithane". *Sanat Tarihi Yıllığı* 6 (10 Ocak 1976), 181-206.

- Sak Albayrak, Vesile. "Selimnâmelerde Amasya", *Bildiriler Kitabı-I (Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu, Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017)*, 40-65
- Saleh, Alaadin. "*Tuhfetu'l-enâm fi'l-vakfi ale'l-hemz li Hamza ve Hişâm*" *Adlı Eserin Tanıtım ve Tahkiki*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Sarı, Mehmet Ali. "İbnü'l-Kâsıh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/102-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sarikaya, İsa. *Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Kırâat ve Tecvid Yazmaları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Serkîs, Yûsuf İlyân. *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-'Arabîyy ve'l-Mu'arreb*. 2 Cilt. Kahire, 1928.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Matbaa Hicâzî, 1368.
- Şahin, İlhan-Emecen, Feridun. "Amasya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/1-4. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şahin, Levent. *26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicil Defterinin Analizi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Mısır: Matbaa Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, 1954.
- Tahir, Bursalı Mehmet. *Osmanlı Müellifleri*. haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen. 4 Cilt. İstanbul: Meral, ty.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa Efendi. *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Arabîyye, 1978.
- Tetik, Necati. *Kıraat İlminin Talimi Başlangıçtan 19. Hicri Asra Kadar*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Türker, Ömer. "Neşşâr, Sirâceddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/24-25. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Usta, İbrahim "Mahmûd B. Edhem El-Amâsî, Hayati Ve Eserleri", *Uluslararası Amasya Âlimler Sempozyumu Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017*, 2/231-237.
- Uzun, Yakup. "Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ". *Bilimname* 44 (2021), 163-205.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Taşköprüzâde Ahmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Yayla, Mustafa. "Hâdimî, Ebû Saîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/24-26. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yerinde, Adem. "Muhammed Şu'le". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/577-578. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Yüksek, Muhammed İsa. *İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Arapça ve Osmanlıca Kırâat Yazmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Yüksel, Emrullah. "Birgivi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/191-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Ma'rîfetü'l-kurrâi'l-kibâr*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.

Ziriklî, Hayreddîn. *el-A 'lâm: Kâmûs terâcim li eşheri 'r-ricâl ve 'n-nisâ mine 'l- 'Arab ve 'l- Musta 'rabîn ve 'l-Müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.

Amasya İl Yıllığı. İzmir: Ticaret Matbaacılık, 1967.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983.

ÖZ GEÇMİŞ

Azim KARTAL 2014 yılında Amasya Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nden, 2019 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2020 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimine başladı. 2019-2022 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda İmam-Hatip; 2022 yılında Bingöl Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak vazife yaptı. Hâlihazırda Amasya Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Orta derecede Arapça bilmektedir. (24/05/2023)

ORCID NO: <https://orcid.org/0000-0003-1077-9639>

Yayınlar:

1. Kartal, Azim . "Nüzûlünden Günümüze Kur'an- Kerim Bilgileri". Amasya İlahiyat Dergisi/ 19 (Aralık 2022): 419-424 .